Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 29 чэрвеня 1990 г. № 26 (3540) ● Цана 10 кап.

АД НАШАГА ПАРЛАМЕНЦКАГА КАРЭСПАНДЭНТА

Хто вінаваты, што рабіць?

У БЕЛАРУСКІМ парламенце — чарнобыльскія слуханні.

Дэпутатам ёсць што сказаць, выбаршчыкам ёсць што паслухаць. Хоць, напэўна, кожны з нас можа назваць цану — і, мяркую, немалую, — якую гатовы быў бы сплаціць, каб у гэтых слуханнях не было патрэбы. Каб не чуць, не ведаць таго, што чуем і зведваем штодня пасля таго, як страцілі радыяцыйную цнатлівасць. Каб так не страшыла нас яшчэ нязведанае ды, бадай, прадвызначанае. Каб вярнуць колішні давер да прыроды, магчымасць зліцца з ёю, што заўсёды ўплывала на характар і нават на светапогляд жыхара гэтай прыгожай зямлі.

Але сёння мы расплачваемся. І менавіта тым, за што самі плацілі б поўнай мерай. Здароўем, дабрабытам, камфортам, жыццёвай перспектывай... Толькі яўныя страты нацыянальнага багацця, паводле сённяшніх ацэнак, сказаў у сваім выступленні на сесіі Старшыня Саўміна БССР В. Кебіч, набліжаюцца да 100 мільярдаў рублёў, што перавышае 8 гадавых бюджэтаў рэспублікі.

У ПАРЛАМЕНЦЕ — чарнобыльскія слуханні. Ва ўрадавай справаздачы намеснік Старшыні Саўміна А. Кічкайла нагадаў дэпутатам, што ўсе палажэнні прынятай летась Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі былі падпарадкаваны адзінай мэце — адсяленню з забруджаных тэрыторый, захаванню здароўя людзей, стварэнню бяспечных умоў для іх пражывання, паляпшэнню якасці жыцця насельніцтва, забеспячэнню сацыяльнай і прававой абароненасці людзей. Асаблівая ўвага, сказаў А. Кічкайла, удзяляецца забеспячэнню зніжэння ўплыву ўзроўню радыяцыі на чалавека, перш за ўсё за кошт адсялення людзей з тэрыторый, дзе забруджванне асяроддзя пражывання і прадуктаў харчавання можа прывесці да значнага знешняга і ўнутранага абпраменьвання.

У справаздачы гаварылася пра ўжо зробленае, акрэсліваліся праблемы, прапаноўваліся шляхі іх вырашэння, называліся дзесяткі лічбаў... Ды, мяркую, у сваіх спробах даведацца з падобных выступленняў пра рэальны стан спраў мы ўжо інтуітыўна арыентуемся не на доўгія перыяды-пералікі, а на больш кароткія абзацы, якія пачынаюцца словамі «аднак», «на жаль», «разам з тым» і г. д. «Аднак жыццё ўнесла свае карэктывы...» «Не дапамагло і тое, што ў гэтых абласцях былі праведзены бюро абкомаў партыі з удзелам членаў Бюро ЦК Кампартыі Беларусі і кіраўніцтва Савета Міністраў...» «Але час ішоў, а будаўніцтва жылля для перасяленцаў на вялося...» «І як знарок, устаноўленыя тэрміны зрываліся...» «Разам з тым узровень медыцынскага абслугоўвання насельніцтва нельга прызнаць здавальняючым...»

Гэтыя і іншыя ўдакладненні і агаворкі дазвалялі меркаваць, што чарнобыльская праграма ў яе цяперашнім выглядзе пачынае падзяляць лёс харчовай, жыллёвай і шмат якіх іншых

(Працяг на стар. 2).

Перасяляцца: куды і калі? (Сход у вёсцы Залатаміно Карманскага раёна).

У НУМАРЫ:

Хто вінаваты, што рабіць?

(Пачатак на стар. 1).

распрацаваных, прынятых і «бурна» ажыццяўляемых праграм.

...— У цэлым выкананне намечанага дазволіць нам перасяліць у 1990 годзе больш як 18 тысяч сем'яў, гэта значыць, усіх жыхароў населеных пунктаў Гомельскай, Магілёўскай, Брэсцкай абласцей, якія падлягаюць абавязковаму адсяленню па радыяцыйнаму фактару... — гэтыя словы з урадавай справаздачы зачытаў, трымаючы ў руках нумар «Звязды», дырэктар школы вёскі Залатаміно Кармянскага раёна. Зачытаў для гасцей, бо ўсе ягоныя аднавяскоўцы, якія сабраліся на сход у клубе, і без таго выдатна разумелі, што гэта—чарговая абяцанка, блеф...

Як вядома, сесія на два дні перапыніла сваю працу, каб даць магчымасць дэпутатам пабываць у пацярпелых раёнах. Карэспандэнты «ЛіМа» суправаджалі ў камандзіроўцы свайго галоўнага рэдактара, народнага дэпутата БССР А. Вярцінскага, які разам са сваім калегам, дэпутатам В. Даўгалёвым наведаў Кармянскі раён.

Абстаноўка ў раёне, паводле інфармацыі загадчыка НДІ радыяцыйнай медыцыны В. Міненкі, складаная. Хоць чатыры гады назад яна лічылася больш выгоднай у параўнанні, напрыклад, з Брагінам ці Хойнікамі. Сёння—наадварот, бо Кармяншчына не атрымала ўвагі і дапамогі, якую аказалі больш пацярпелым на той час раёнам.

Забруджанасць тэрыторыі складае ад 5 да 70—80 кюры (у самой Карме — 18,5). Тэрмінова трэба адсяляць 880 сем'яў з 24 вёсак. У арганізаваным парадку не адселена пакуль што ніводная сям'я, праўда, усяго па раёне выдадзена 10 тысяч эвакуацыйных пасведчанняў. Гэтыя звесткі мы атрымалі ад намесніка старшыні райвыканкома М. Серакова, які займаецца пытаннямі радыяцыйнай бяспекі насельніцтва.

Пад час паездкі адбыліся сустрэчы, гутаркі ў райвыканкоме, у бальніцы, у вясковым клубе, на будоўлі вёскі для перасяленцаў... Горкія то былі сустрэчы. Тым больш горкія, што мы не даведваліся практычна нічога новага. Усё было да болю знаёмае, наскае, стокроць апрыкрае. Кампанейшчына, абыякавасць да чалавека, няўпэўненасць у заўтрашнім дні, няўменне працаваць, нерэальныя абяцанкі, а то і звычайная хлусня. У гісторыі «перасялення» вёскі Залатаміно ўсё мора злыбед чатырох пасля-чарнобыльскіх год люструецца, бы ў кроплі вады.

СПАЧАТКУ залатаміноўцаў абяцалі перасяліць да 1 красавіка гэтага года. Цяпер (цытата з даклада, якую прывёў на сходзе дырэктар школы) — да канца года. Але відавочна, што і гэтага не адбудзецца. Вяскоўцы ведаюць, на свае вочы пераканаліся, што са 150 дамоў, якія будуюцца для іх у вёсцы Ціхінічы Рагачоўскага раёна, сёлета будуць здадзены ў лепшым выпадку 20—30. А найбольш верагодны варыянт — пастаўленыя «каробкі» зазімуюць.

На вясковым сходзе людзі казалі: вызначце канчатковы тэрмін, скажыце ж, нарэшце, пэўна, калі і куды мы перасялімся? Што мог адказаць ім старшыня Кармянскага райвыканкома Я. Барабанаў? Гаворка ж вялася, мабыць, па трэцім ці пятым крузе...

Між тым, і з Ціхінічамі, куды мяркуецца перасяліць залатаміноўцаў, не ўсё яшчэ ясна. Можна туды ехаць з зоны, дзе забруджанасць вышэй за 40 кюры, ці ўсё ж нельга, ва ўсякім разе, з малымі дзецьмі? Радыяцыйна-экалагічнага пашпарта гэтая новабудоўля, як, дарэчы, і ўсе астатнія, не мае... Будаўніцтва, якое ўжо двойчы перапынялася, зараз вядзецца на падставе ліста намесніка міністра аховы здароўя БССР В. Філонава. А заўтра? І можна сабе ўявіць, што будзе, калі раптам з'явіцца рашэнне: маўляў, нельга сюды залатаміноўцам. Не цяжка здагадацца, як ускладніцца псіхалагічная атмасфера і ў Рагачоўскім раёне, для жыхароў якога наяўнасць будаўнікоў з'яўляецца своеасаблівым індыкатарам радыяцыйнай чысціні...

ЯКІЯ ПАЧУЦЦІ застаюцца пасля наведання «зоны асаблівай увагі»? Як бы ні хацелася сёння абыходзіцца без эмоцый, але найперш і найбольш моцна адчуваеш — злосць. Потым — безвыходнасць.

Так, трэба ўсведамляць маштабы катастрофы і нязведанасць умоў жыцця, якія ўтварыліся ў яе выніку. Так, трэба аддаць належнае зробленаму вучонымі, спецыялістамі, урачамі, рабочымі. Але нічым нельга апраўдаць сапраўды ланцуговую рэакцыю некампетэнтнасці, нерашучасці, безгаспадарчасці, недаравальную і ў звычайны, мірны час. Хто вінаваты?

Прэзідэнт СССР, які быў запрошаны на сесію, папрасіў перадаць дэпутатам, што ён падзяляе бяду беларускага народа і будзе рабіць усё, каб дзяржаўная праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС была поўнасцю рэалізавана. Былы першы сакратар ЦК КПБ у тэлеграме запэўніў, што ўсё, што залежыць ад яго, ён для чарнобыльцаў рабіў і будзе рабіць. Былы Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі прыехаў на сесію, прызнаў колішнія памылкі, сказаў, што разам з іншымі падзяляе адказнасць...

Адзначана, аднак, што не вінаватыя людзі, якія пацярпелі. Прызнаем, пацярпелі не ад «мірнага атама», але ад дзяржавы. І маюць поўнае права патрабаваць ад сваёй дзяржавы поўнай кампенсацыі.

Што рабіць? У беларускім парламенце — чарнобыльскія слуханні...

Андрэй ГАНЧАРОЎ,
Уладзімір КРУК (фота).

Пытанні, пытанні...

...і адказы (старшыня Кармянскага райвыканкома Я. БАРАБАНАЎ).

«Зверым дазіметры?» (Супрацоўнік Рэспубліканскага штаба грамадзянскай абароны В. ПАНАМАРОЎ і намеснікі старшыні Кармянскага райвыканкома М. СЕРАКОЎ і В. МАЦВІЕНКА).

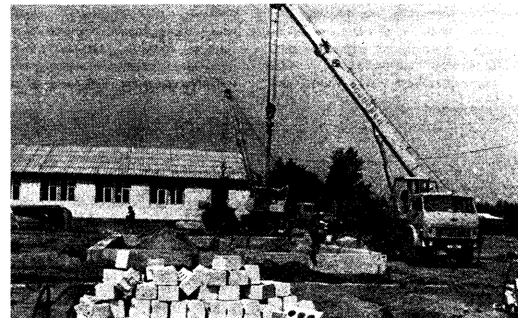

Будоўля ў вёсцы Ціхінічы Рагачоўскага раёна.

Інтэрв'ю раённаму радыё дае народны дэпутат БССР В. ДАЎГАЛЁЎ.

Праблемы не мясцовага маштабу... (Намеснік старшыні Рагачоўскага райсавета М. ЛАЗОВІК, загадчык лабараторыі НДІ радыяцыйнай медыцыны В. МІНЕНКА і народны дэпутат БССР А. ВЯРЦІНСКІ ў Ціхінічах).

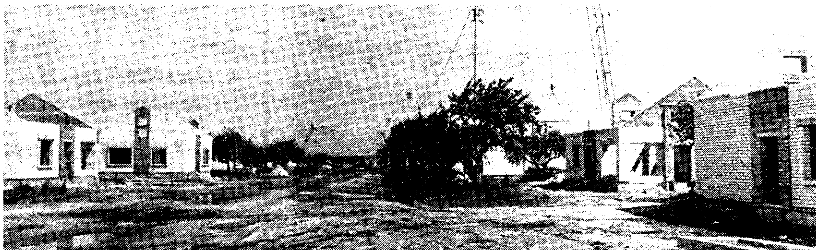

Дамы для перасяленцаў.

ПАСЛУХАЙЦЕ СЯБЕ, НАРОДНЫЯ ДЭПУТАТЫ

По ўсіх каналах сродкаў масавай інфармацыі гучыць сёння «поўная страсці мова самога жыцця» (К. Маркс). Маюцца на ўвазе парламенцкія пасяджэнні, з'езды, сходы. Склаўся новы парламенцкі стыль — са сваёй лексікай, граматыкай, інтанацыяй, рытмікай, мелодыкай. І, на вялікі жаль, са сваёй моўнай недасканаласцю.

Быў парламенцкі стыль і раней, але ён нікога не вабіў: паслухаеш пяць, дзесяць, дваццаць прамоўцаў, а ўражанне такое, быццам гаварыў адзін чалавек. Аднадумства і аднамоўства. Праўда, з адной яскравай рысай — затлуміць чалавеку мазгі, заціснуць яго думку паміж жалезабетонных моўных блокаў. Нездарма ж замежныя вучоныя вынайшлі тэрмін «лингвистика лжи» («лінгвістыка хлусні, маны») для азначэння моўных здабыткаў накшталт «железного занавеса» паміж захадам і ўсходам, якім так заклінавалі мысленне, што адна жанчына, расказвае амерыканскі лінгвіст, прыйшла ў скабяную лаўку і спытала, дзе можна купіць «железный занавес». Пра лінгвістычную ману можна гаварыць шмат, ды і нямала ўжо сказана. І тое, што гэта не выдумка навукоўцаў і што лінгвістычная хлусня ўкарчавалася ў нашу свядомасць, сведчыць зусім свежы факт, калі на нядаўнім пасяджэнні Вярхоўнага Савета Беларусі абмяркоўвалі пытанне аб камісіях. Народны дэпутат прапанаваў «Камісію па навуцы і навукова-тэхнічным прагрэсе» назваць па-ранейшаму — «Камісіяй па навуцы і тэхніцы». Маўляў, калі мы не дасягнем навуковага прагрэсу, то старая назва нас абароніць, бо ў ёй аб прагрэсе не ўпамінаецца. Аказваецца, лінгвістычная хлусня—гэта не толькі «разрушительные залпы словесной артиллерии по крепостям рассудка» (Джэймс Тэрбер), але і ціхая сапа. І тут мы пераўзышлі «іх», каго ўсё жыццё папракалі ў «изощренной технике дезинформации и обмана» і прысвяцілі мноства навуковых даследаванняў «іх» тэхніцы, маючы сваю такую дасканалую спецыялізацыю. Я даўно займаюся тэорыяй і практыкай рэдагавання, але ніколі б не дадумалася, што ў назве «Камісія па навуцы і тэхніцы» не закладзены навукова-тэхнічны прагрэс. Такі хітрык мог прыйсці ў галаву толькі закаранеламу бюракрату. А ў абноўленым парламенце? Неверагодна. Застаецца толькі палічыць гэта за жарт.

А калі ўсё ж такі не жарт? І да ўсяго гэтага дадаць яшчэ парламенцкую «трасянку» (няхай не пакрыўдзіцца на мяне невялікая група народных дэпутатаў, на прамовах якіх можна добра вывучыць мову), дык зусім не дзіва, што адзін з паважаных народных дэпутатаў «расклеіўся». Так ён сказаў на пасяджэнні.

Даруйце мне, шаноўныя парламенцкія прамоўцы, але я вымушана буду звярнуцца да моўных фактаў, каб пацвердзіць свае высновы наконт недасканаласці парламенцкага стылю, што сфарміраваўся ў нашым Вярхоўным Савеце. Мажліва, гэтыя факты выклічуць ваша абурэнне. Але я перакананa, што прагматычны бок — жаданне пазбавіцца асобных памылак — ураўнаважыць вашыя пачуцці. Я зраблю просценькую, на школьным узроўні, класіфікацыю тых памылак, якія гучалі ў дэпутацкіх выступленнях і многія з якіх працягваюць гучаць штодня.

НАЦІСК У СЛОВАХ. ПРАГУЧАЛА: средства̀ массовой информации, диа̀лог, формѝровать, на выбора̀х, жѝлищные, до́говор, в случа̀е, по́нять, Камая́, стра́ховая і страхо̀вая медицина, да́ла; краса̀віка, шэсцьдзеся́т.

ПРАВІЛЬНА: сре́дства массовой информации (сродкі масавай інфармацыі), диало́г (дыяло́г), формирова̀ть (фарміра̀ваць), на вы̀борах (на вы́барах), жили́щные (жыллёвыя), догово̀р (дагаво̀р), в слу́чае (у выпадку), поня́ть (зразумець), Кама̀я, страхова́я медицина (страхава̀я медыцына), дала́; красавіка̀, шэ̀сцьдзесят.

ГРАМАТЫЧНЫЯ ФОРМЫ СЛОЎ. ПРАГУЧАЛА: слова дэпутату Шут, Гриб, Гончар, Козик. ПРАВІЛЬНА: слова дэпутату Шу́ту, Гри́бу, Гончару́, Ко̀зику, бо названыя народныя дэпутаты — мужчыны. Калі б яны былі жанчынамі, іх прозвішчы не скланяліся б.

ПРАГУЧАЛА: многодетные матеря; согласно закона; вопреки регламента; был в Могилевщине; нужно распечатывать и раздать материалы; кто хотить высказаться; в этим вопросе; занимаюсь атлётикой; совремённый. ПРАВІЛЬНА: многодетные матери (шматдзетныя маці); согласно закону (згодна з законам); вопреки регламенту (насуперак рэгламенту); был на Могилевщине (быў на Магілёўшчыне); нужно распечатать и раздать материалы (трэба надрукаваць, або размножыць, і раздаць матэрыялы); кто хочет высказаться (хто хоча, жадае выказаць свае думкі, выказацца); в этом вопросе (у гэтым пытанні); занимаюсь атлетикой (займаюся атлетыкай); современный (сучасны).

НЯПРАВІЛЬНАЕ УЖЫВАННЕ СЛОЎ, СЛОВАЗЛУЧЭННЯЎ, ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ ЗВАРОТАЎ. ПРАГУЧАЛА: ёсць другая альтэрнатыва. ПРАВІЛЬНА: ёсць альтэрнатыва. Слова «альтэрнатыва» азначае «другая думка», «другая прапанова». У выніку чаго можна рабіць выбар. ПРАГУЧАЛА: калі трэба, дэпутат можа ўзяць рукой за горла. ПРАВІЛЬНА: узяць за горла. Прамоўца на свой лад мадыфікаваў фразеалагізм і тым самым стварыў вобраз дэпутата-душагуба. ПРАГУЧАЛА: окупится со сторицей. ПРАВІЛЬНА: воздаст сторицей, получит сторицей, г. зн. у многа разоў больш, літаральна — у сто разоў больш. ПРАГУЧАЛА: начался сыр-бор; нет необходимости вести доказательные тезисы; в связи с землетрясением в Армении Горбачев прервал свой вояж по Америке. ПРАВІЛЬНА: загорелся сыр-бор (загарэўся сыр-бор); нет необходимости доказывать (няма патрэбы даказваць, няварта даказваць); Горбачев прервал поездку (Гарбачоў спыніў паездку), бо слова «вояж» («ваяж») хоць і азначае «паездка», але ў сучасным ужыванні мае крыху іранічнае адценне. ПРАГУЧАЛА: неабходнага кворуму галасоў не набраў; я понимаю всю меру ответственности от этого шага; население, у которого наступила деградация качества жизни. ПРАВІЛЬНА: неабходнай колькасці галасоў не набраў, няма кворуму для галасавання; я понимаю всю меру ответственности за этот шаг (я разумею меру адказнасці за гэты крок); дэградзіраваць — губляць якасці, прыходзіць да заняпаду. Можна сказаць: дэградацыя літаратуры, мастацтва і нельга: дэградацыя якасці жыцця (качества жизни). ПРАГУЧАЛА: выразить слова искренней признательности; кто будет решать вопрос протезирования нашего населения; материалы напечатаны на трех страницах машинописного текста; там не ступала нога человека, кроме ноги наших ответственных работников. ПРАВІЛЬНА: выразить искреннюю признательность, высказать слова искренней признательности (выказаць шчырую падзяку, я шчыра дзякую); кто будет решать вопрос протезирования больных (хто будзе вырашаць пытанні пратэзіравання хворых); материал объемом в три машинописные страницы (матэрыял у аб'ёме трох машынапісных старонак); ничья нога там не ступала, кроме ноги ответственных работников (нічыя нага там не ступала, акрамя нагі адказных работнікаў). У дэпутацкім варыянце атрымліваецца, што адказны работнік — не чалавек.

Ёсць вельмі спецыфічныя моўныя праявы ў нашым парламенце, а іменна: прамоўца можа надаць рускаму слову такое гучанне, што пазнаць слова цяжка. Напрыклад: радива (радио, радыё), перывад (период, перыяд), страмица (стремиться, імкнуцца), рыялизация (реализация, рэалізацыя), ядзінае (единое, адзінае) і інш. Перакананa, што замежны славіст больш як 50 працэнтаў інфармацыі з вуснаў некаторых нашых рускамоўных прамоўцаў не ўзяў бы. У такім гукавым абліччы ён не пазнаў бы паловы слоў. Я ўжо не кажу пра словы «прэцэдэнт», «беспрэцэдэнтны», «кампетэнтны». Кожны дзень чулася адно і тое ж: «прецендент, «беспрецендентный», «компентентны». (Нагадалася, як адзін народны дэпутат СССР шмат разоў вымавіў: «презуменция невиновности»).

І зусім недаравальна дэпутату, які, «живописуя» сваё жыццё-быццё, сказаў, што ён скончыў «Минский университет (заочно)», што сын пасля службы ў арміі «учится в Минским университете на юридическим факультете». Трэба ж умудрыцца скончыць навучальную ўстанову і не ведаць, як яна называецца! І з гэтых жа вуснаў: «Белорусская СЭР, «Союз СЭР» многа-многа разоў. Варта было б усё ж такі патрэніравацца: БЭЭСЭСЭР, Беларуская ЭСЭСЭР, Саюз ЭСЭСЭР. І на гэтакім моўным фоне адзін народны дэпутат папракнуў другога за тое, што той ведае шмат моў: маўляў, займаўся сваёй асобай і ніякай карысці грамадству не прынёс.

Шаноўныя парламентарыі, прыведзены мною шэраг моўных памылак застаецца адкрытым. Ён з кожным вашым пасяджэннем папаўняецца. І ўявіце сабе становішча сваіх выбаршчыкаў, нават тых, хто як кажуць, «універсітэтаў не канчаў», якія вырашылі пасля працы правесці разам з вамі вечар, паслухаць вашы мудрыя развaжанні, а на іх вушы — такая засмечаная мова. Дый пісьмовыя фармулёўкі часам не адпавядаюць законам логікі. Напрыклад, такая (перадаю сэнс): «пасяджэнні Вярхоўнага Савета БССР вядуцца на беларускай і (ці) рускай мовах. Хто не валодае беларускай мовай, можа карыстацца рускай». Навошта ў гэтым тэксце другі сказ? Дазвол на карыстанне рускай мовай утрымліваецца ў першай фразе. Дадзены тэкст можа мець толькі два варыянты: пасяджэнні вядуцца на дзяржаўнай мове рэспублікі; хто не валодае дзяржаўнай мовай, можа карыстацца рускай (гэты варыянт быў праігнараваны парламентам); і другі варыянт: пасяджэнні вядуцца на беларускай і рускай мовах; хто не валодае ні той, ні другой, мае права гаварыць на «трасянцы»...

Цяжкае ўражанне ад абыякавасці дэпутатаў да сваёй мовы. Па ўсім відаць, пытанне парламенцкай культуры мовы, мыслення, спрэчак у бліжэйшы час не стане прыярытэтным. Дый ніхто з дэпутатаў не абяцаў гэтага ў сваіх перадвыбарных платформах. Бадай, гэта адно-адзінае, чаго ніхто не абяцаў.

Неяк на адным з пасяджэнняў народны дэпутат памкнуўся выказацца пра тое, што чарнобыльскія перасяленцы на новых месцах не заўсёды маюць магчымасць працягваць вучобу ў беларускіх школах, што губляецца кантынгент беларускамоўных вучняў і трэба было б неяк гэта ўлічваць. Дык гэтага дэпутата «запляскалі» і не далі закончыць фразу. Праўда, калі амаль пра тое ж, толькі ў адносінах да храмаў, гаварыў народны дэпутат Вахрамееў (Філарэт), дык не адважыліся «затупаць», відаць, не забыліся яшчэ на кару боскую. Ды і прамоўніцкае майстэрства не апошнюю ролю адыграла, пагадзіцеся. А думка аднолькава слушная ў абодвух дэпутатаў. Школа на роднай мове — хіба ж не Храм?

Мяняецца час, мяняецца жыццё, мяняецца і мова. Яшчэ год назад не прагучала б такая фраза: дэпутат С. — чалавек беспартыйны, прынцыповы, бо слову «прынцыповы» магло папярэднічаць толькі адно слова: «партыйны».

Спадзяюся, што нашы абраннікі не вельмі пакрыўдзяцца на мяне за гэту размову. Наколькі я ведаю, дэпутаты вітаюць артыкулы, якія прыносяць карысць...

М. КАРПОВІЧ,
выкладчык БДУ імя У. І. Леніна.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

НА ШТУРМ!

Прыклад настойлівага штурму дэпутацкага Алімпу на Бабруйшчыне паказваюць важакі партыйных арганізацый горада і раёна — Віктар Паўлавіч Алімбачкаў і Міхаіл Фёдаравіч Пальчык. Спачатку яны прэтэндавалі на мандаты дэпутатаў Вярхоўнага Савета нашай рэспублікі (праўда, апошні з іх быў больш абачлівы, адначасова вылучыўшы сваю кандыдатуру і ў райсавет). Але народ даўно разабраўся, хто ёсць хто, і 4 сакавіка адмовіў у даверы абодвум кандыдатам. Але з атрыманага ўрока шукальнікі мандатаў засвоілі, відаць, толькі адзінае: калі да ўлады законны шлях перакрыты, трэба адшукаць іншыя сцяжынкі да запаветнай мэты. А паколькі ўсё ўпіралася ў Закон аб выбарах, тэрмінова заняліся яго трактоўкай «па-бабруйску».

Першы сакратар Бабруйскага гаркома партыі В. П. Алімбачкаў «даў згоду» балаціравацца кандыдатам у дэпутаты гарсавета. І ён сам, і яго паслухмянае акружэнне добра разумелі, што і тут, калі пусціць справу на самацёк, зноў нічога не атрымаецца. І работа па прапіхванню партыйнага важака на пасаду старшыні гарадского Савета народных дэпутатаў закіпела. Спачатку дабіліся, каб менавіта па выбарчай акрузе № 25 выбары праходзілі без альтэрнатывы. Потым без рэгістрацыі ўключылі кандыдатуру безальтэрнатыўнага прэтэндэнта ў спіс кандыдатаў у дэпутаты гарсавета. Але пералічаныя парушэнні аказаліся толькі кветачкамі, бо ягадкі выспелі ў самы дзень выбараў 5 мая.

Дзе ў іншым месцы прадстаўнікі грамадскіх арганізацый, якія кантралявалі ход выбараў, маглі ўбачыць, напрыклад, такое? Сем гадзін раніцы. На ўчастак прыходзяць першыя выбаршчыкі, а галасаваць няма чым — не прывезлі своечасова бюлетэні! Зрэшты, у камісіі не разгубіліся, — маўляў, такой бяды, знайшлі з-за чаго вэрхал падымаць, знойдзем выйсце. І сапраўды знайшлі: прапанавалі нецярплівым выбаршчыкам рэгістравацца ў аднаго з членаў камісіі, але з умовай, што іх галасамі распарадзяцца па свайму меркаванню зацікаўленыя асобы. Ажно цэлых дваццаць мінут вялося такое «тайнае» галасаванне.

Далей — болей. Група падтрымкі В. П. Алімбачкава ўпэўнена бярэ на сябе кіраўніцтва ходам выбараў і работай выбарчай камісіі: адкрыта вядзе на ўчастку 5 мая агітацыю за безальтэрнатыўнага кандыдата, бюлетэні выдаюцца без прад'яўлення дакументаў, адразу па некалькі ў адны рукі... Спроба кантралёраў ад грамадскасці спыніць разгул беззаконня закончылася пагрозай выклікаць міліцыю...

Праца каманды В. П. Алімбачкава прынесла свой плён: партыйны лідэр заняў крэсла старшыні гарсавета. Праўда, у кантралёраў ад грамадскіх арганізацый І. К. Малаковіча і М. Р. Семяненкі на ўспамін аб выбарах застаўся ладны пачак «згубленых» камісіяй бюлетэняў, у якіх прозвішча безальтэрнатыўнага прэтэндэнта было выкраслена нізкасвядомымі выбаршчыкамі. Застаецца толькі здзіўляцца, як жа ў такім разе ўсё гладка аказалася ў пратаколах выбараў...

Раённыя партапаратчыкі, выкарыстаўшы «перадавы» вопыт сваіх гарадскіх калег, наладзілі 27 мая не менш захапляючае прадстаўленне па выбранню па Шчаткаўскай акрузе дэпутатам райсавета першага сакратара Бабруйскага РК КПБ М. Ф. Пальчыка. Вось што пісалі прысутныя 27 мая на выбарах прадстаўнікі ад грамадскіх арганізацый у адной са сваіх заяў на імя старшынь раённай і цэнтральнай выбарчых камісій: «Бюлетэні выдаваліся выбаршчыкам без прад'яўлення дакументаў, па некалькі штук аднаму чалавеку; кабіна для тайнага галасавання, якая размешчана ў цёмным кутку глядзельнай залы вясковага клуба, да паловы адзінаццатай гадзіны раніцы не асвятлялася і менавіта па гэтай прычыне многія выбаршчыкі не змаглі рэалізаваць сваё права — выкрасліць адзінага кандыдата ў дэпутаты; галасаванне па месцы жыхарства праводзілася не па просьбе асобных грамадзян, а па ініцыятыве ўчастковай выбарчай камісіі і насіла масавы характар, прычым у дадатак груба парушалася тайна галасавання».

Разам з тым нельга сказаць, што на раёне ўсяго толькі скапіравалі вопыт гараджан. Не, у спробах згвалціць дэмакратыю і галоснасць тут пайшлі значна далей. Не толькі пагражалі прадстаўнікам ад грамадскіх арганізацый міліцыяй, але нават адбіралі ў кантралёраў пасведчанні і потым на поўным сур'ёзе вырашалі шляхам адкрытага галасавання пытанне: дазволіць ім прысутнічаць на выбарчым участку альбо выставіць іх за дзверы. Пры падвядзенні вынікаў выбараў 27 мая раённай выбарчай камісіяй заўвагі грамадскіх прадстаўнікоў наогул не былі прыняты ў разлік.

В. СЯНЬШОЎ,
рабочы ВА «Бабруйскшына».

Грузавікі з дарункам на плошчы імя У. І. Леніна.

Слова ўдзячнасці гаворыць Іван Шамякін.

Фота А. КАЛЯДЫ.

Так было спакон вякоў... Калі надаралася ў чалавека вялікая бяда ці гора, яму заўсёды на дапамогу прыходзілі добрыя людзі. Цяпер жа у нас, беларусаў, бяда сусветнага маштабу. Як і ва ўкраінцаў, рускіх, хто адчуў на сабе ўздзеянне чарнобыльскай трагедыі. Справіцца з ёй толькі ўласнымі намаганнямі немагчыма. Тым больш радасна, што на яе адгукнуліся ў розных кутках планеты.

Сярод тых, хто працягнуў цяпер руку дапамогі, і буйная фармацэўтычная фірма са Злучаных Штатаў Амерыкі «Апджон». Яна, як паведамлялася ўжо, выдзеліла для жыхароў пацярпелых раёнаў Магілёўскай і Гомельскай абласцей, а таксама раёнаў Украіны і Расіі лекаў і полівітамінаў на 4 мільёны долараў.

У сувязі з прыняццем даруниа 25 чэрвеня на плошчы імя У. І. Леніна ў Мінску адбыўся ўрачысты мітынг. Пры перадачы гэтага каштоўнага груза прысутнічалі і прадстаўнікі амерыканскай фірмы «Проджэкт Хоўп», пры садзеянні якой «Апджон» дапамагае нашай рэспубліцы.

З пошты «ЛіМа»

КАНСАЛІДАЦЫІ НЕ АТРЫМАЕЦЦА

Не так даўно ў трох майскіх нумарах «Мінскай праўды» былі змешчаны нататкі А. Мяцельскага пад агульным загалоўкам «Ці не лепш разам узяцца за нялёгкую справу нацыянальнага адраджэння». Ёсць і падзагаловак — «Запіскі сакратара райкома». Адразу ж, праўда, дадаецца, што зараз аўтар нататкаў працуе ўжо начальнікам абласнога ўпраўлення мясцовай прамысловаці.

Чаму мяне зацікавіла менавіта гэтая публікацыя нашай абласной газеты? Нічога асаблівага там няма. Проста гэта яшчэ адна спроба партыйнага кіраўніка даказаць нават не патрэбнасць, а неабходнасць сваёй былой пасады, спроба, разбаўленая, дзеля маскіроўкі, абстрактна-філасофскімі развагамі аб лёсе роднай мовы, аб перабудове і г. д. Калі б не знаёмае прозвішча пад артыкулам, то сумняваюся, ці змог бы я дачытаць яго да канца. Але Аляксандра Іванавіча Мяцельскага я крыху ведаю, бо некалькі апошніх гадоў ён працаваў (так і хочацца сказаць «кіраваў») у нашым Чэрвеньскім раёне на пасадзе першага сакратара райкома.

Але *перайду непасрэдна* да артыкула. Аўтар яго сапраўды ўзяўся за «нялёгкую справу». Бо ці лёгка ўпэўніць чытачоў у тым, у што пераважная большасць насельніцтва ўжо не верыць? Вось аўтар крытыкуе мітынгі і выказванні народных дэпутатаў, якія (цытую даслоўна) «адцягваюць народ ад стварэння, ад штодзённай вельмі патрэбнай работы». Тут жа, пад гарачую руку, дастаецца кааператарам, асацыяцыям, шматлікім саюзам — прадстаўнікам, па словах аўтара, новай бюракратыі (як жа, адбіраюць «хлеб» у старой бюракратыі).

Далей у нататках ідзе заклік да кансалідацыі. Вельмі добры заклік, але ж што для гэтага патрабуецца? Аказваецца, ні больш, ні менш, як адмовіцца ад праўдзівага паказу нашага нядаўняга мінулага. Чаму?

Па-першае, гэтым мы крыўдзім ветэранаў, «памяншаем сацыяльную значнасць зробленага імі». Па-другое, абвінавачваць не мае права наогул ніхто з нас, бо (зноў цытую) усе мы «дзве пяцігодкі апладзіравалі Леаніду Ільічу. Апладзіравалі так, што не толькі далоні, але і вушы яшчэ і сёння гараць ад сораму, ад гэтага рабалепнага рукаплескання».

Паважаны Аляксандр Іванавіч! Не трэба гаварыць за ўсіх. Я, напрыклад, не апладзіраваў, а вось вы, з'яўляючыся ў той час першым сакратаром Уздзенскага райкома партыі, напэўна, не толькі вельмі часта апладзіравалі на пасяджэннях і ўрачыстых сходах, але і актыўна праводзілі ў жыццё «бессмяротныя» ідэі «вернага ленінца». А цяпер, атрымліваецца, мы з вамі аднолькава вінаватыя ў застоі? Прабачце, але я не згодзен.

Крытыкаваць — гэта не значыць «крычаць гучней за ўсіх, палохаць людзей непатрэбным лямантам» як вы пішаце, маючы на ўвазе, напэўна, нефармалаў. Дазвольце вам напомніць, што калі б не было гэтага «ляманту», дык, можа, мы і сёння не падазравалі б ні аб Курапатах, ні аб памерах чарнобыльскай катастрофы. «Не гэта патрабуецца сёння чалавеку працы». Прабачце, а што яму патрэбна? У вас, партыйных кіраўнікоў розных рангаў, было семдзесят год, каб даць так званаму «чалавеку працы» тое, што яму патрэбна. Не далі. Ну а зараз, калі крэдыт даверу вычарпаны амаль *да дна, не трэба выдаваць* сябе за адзінага абаронцу працоўнага чалавека.

Аўтар шкадуе аб тым, што многія першыя сакратары раённых камітэтаў пакідаюць свае пасады. «Не даражаць ужо, на жаль, гэтымі выбарнымі пасадамі, — з жалем уздыхае ён, — не такія яны салодкія пры ненарміраваным дванаццацігадзінным рабочым дні, часта без выхадных». І тут жа прыводзіце ў прыклад што б вы думалі? Ні больш ні менш, як... сталінскі тэрор. «Вельмі не хацелася б, каб паўтарылася гісторыя», — перасцерагае ён. Супакойцеся, шаноўны Аляксандр Іванавіч, не паўторыцца. Бо параўнанне гэта, мякка кажучы, несур'ёзнае, *а першыя сакратары*, як вы, напрыклад, пакідаючы свае пасады, тут жа атрымліваюць другія, таксама кіруючыя. Ды і пакідаюць яны свае пасады толькі таму, што ўлады на гэтых пасадах стала менш, а адказнасці больш. А тут яшчэ з'явілася рызыка, што жыхары раёна могуць адмовіць у даверы, не выбраўшы ні ў Вярхоўны, ні ў раённы Саветы.

Дарэчы, чамусьці дванаццацігадзінны рабочы дзень нікольні не перашкодзіў вам у рабочы час, як кіраўніку турысцкіх груп, пабываць за кошт дзяржавы ў Фінляндыі, а на другі год — у Японіі. І ведаеце, нічога не адбылося. Не разваліўся наш раён за час вашай адсутнасці.

З гэтых паездак Аляксандр Іванавіч вывез вельмі цікавыя назіранні, якімі ён і спяшаецца падзяліцца з чытачамі «Мінскай праўды». Аказваецца, паднатужыўшыся, праз 10 год і мы можам дасягнуць «эканамічнага ўзроўню Японіі». А прагрэс Фінляндыі тлумачыцца выключна тым, што кожны з фінаў... валодае некалькімі замежнымі мовамі. Цікава, *праўда*?

А ці мне вучыць вас, эканаміста? Працуючы столькі год у апараце, з'яўляючыся арганічнай часткай каманднa-бюракратычнай сістэмы, вы проста вымушаны абараняць гэтую сістэму.

Што ж тычыцца кансалідацыі, дык яе ў нас з вамі, Аляксандр Іванавіч, не будзе, хоць вы і заклікаеце да яе.

Г. АЎЛАСЕНКА,
народны дэпутат Чэрвеньскага гарадскога Савета.

P. S. Калі гэты ліст быў адасланы, чэрвеньская раённая газета «Уперад» *пачала перадрукоўку* нататкаў А. Мяцельскага. Што гэта: загад «зверху» альбо самастойнае жаданне дагадзіць «шэфу», хай сабе і былому?

Г. А.

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОЎ У РЭДАКЦЫЮ

ЛІГА ЖАНЧЫН: УСТАНОЎЧЫ З'ЕЗД — ВОСЕННЮ

Шматпакутны, доўгі рамонт у рэдакцыі, здаецца, падыходзіць к канцу. Аднак паследкі яго даюць аб сабе знаць не толькі пахамі фарбы і лаку, але і (найперш) пабітымі, а то і зусім абрэзанымі тэлефоннымі апаратамі. Таму многія нашы чытачы, страціўшы ўсялякую надзею патэлефанаваць нам, ідуць у рэдакцыю самі.

Сярод наведнікаў апошніх дзён была і Галіна Рыгораўна Казлова. Працуе яна вядучым навуковым супрацоўнікам НДІ прыкладных фізічных праблем пры БДУ імя Леніна, кандыдат біялагічных навук. Але не прафесійныя клопаты прывялі яе ў «ЛіМ». Прывялі грамадскія турботы: Галіна Рыгораўна — старшыня аргкамітэта Лігі жанчын. Не чулі пра такі? Мы таксама не чулі. А між тым ён існуе, аб'яднаў людзей розных спецыяльнасцей: праекціроўшчыкаў, урачоў, вучоных, настаўнікаў, — і сёе-тое паспеў зрабіць.

Лозунг яго дзейнасці — «Жанчыны — за перабудову». Гэта своеасаблівая аснова сацыяльна-палітычнай платформы жаночага руху. Ён ужо ўзнік і, несумненна, будзе развівацца па меры паглыблення дэмакратычнага працэсу ў краіне.

— Мы хочам заявіць пра сябе, — гаварыла Г. Казлова, — як пра ўплывовую грамадскую сілу, прымусіць лічыцца з нашай думкай. Мы шукаем аўтарытэтных лідэраў у абласцях рэспублікі, ствараем там камітэты. Яны ўжо ёсць на Гомельшчыне (там камітэт называецца «За жыццё дзяцей»), на Гродзеншчыне (там яго ўзначаліла Д. Бічэль-Загнетава), на Магілёўшчыне («Камітэт жанчын») і г. д.

Чарнобыльская тэма, натуральна, займае ў нашай дзейнасці не галоўнае месца. І цяпер яшчэ, праз чатыры гады пасля чарнобыльскай трагедыі, у краіне няма навукова абгрунтаванай канцэпцыі бяспечнага пражывання людзей у забруджаных раёнах. Да гэтага часу не выпрацаваны навуковыя рэкамендацыі па рацыёну харчавання і пераліку прадуктаў, неабходных для харчавання (асабліва дзяцей) у забруджаных раёнах. Ліст з просьбай выпрацаваць пакет такіх рэкамендацый наш аргкамітэт паслаў намесніку старшыні Дзяржаўнага камітэта па навуцы і тэхніцы СССР А. Жучэнку. Калектыўны ліст жанчын па праблемах, звязаных з аварыяй, пасылалі мы і ў Камітэт па пытаннях экалогіі і рацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў Вярхоўнага Савета СССР. Старшыня Камітэта К. Салыкаў паведаміў нам, што гэты ліст быў выкарыстаны пры падрыхтоўцы да разгляду на трэцяй сесіі Вярхоўнага Савета СССР пытання «Аб адзінай праграме па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС і сітуацыі, звязанай з гэтай аварыяй».

Пра што яшчэ расказала Галіна Рыгораўна?

Тыя, хто ўжо ведае пра дзейнасць аргкамітэта Лігі жанчын, звяртаюцца да яго і знаходзяць падтрымку і разуменне. Вось прыклад. На Гомельшчыне, у Калінкавіцкім раёне, ёсць пасёлак Гарочычы. Пад высяленне ён не падлягае. Ёсць тут і льноперапрацоўчы завод. Калі замералі радыяцыю ў лёне, выявілася, што яна перавышае ўсялякія дапушчальныя нормы. Маўчаць людзі не маглі, лён атручваў не толькі іх, але і тых, хто носіць адзенне, пашытае з яго. І якое ж выйсце знайшло кіраўніцтва завода? З шасці рабочых змен засталося дзве, людзі звольнены, сталі беспрацоўнымі, а радыеактыўны лён застаўся. Ліга жанчын не магла не ўмяшацца ў сітуацыю.

І яшчэ адзін аспект, так бы мовіць, чарнобыльскай тэмы, звязаны гэты раз з нашай моладдзю. З той, у прыватнасці, якую прымусова накіроўваюць на работу ў «зону». Так, увесь выпуск Віцебскага ветэрынарнага інстытута размеркаваны ў забруджаныя раёны.

Здароўе дзяцей, моладзі — адзін з галоўных клопатаў у дзейнасці камітэта. Жанчыны-маці занепакоены тым, што ў нашай арміі набыла размах «дзедаўшчына», што многія юнакі вяртаюцца пасля службы ў арміі хворымі, пакалечанымі, што часам афіцэры беспадстаўна крыўдзяць салдат, зневажаюць іх, асуджаюць на пакуты і нават на смерць. Галіна Рыгораўна прынесла ў рэдакцыю *копію пісьма* грамадзяніна Шмярко Пятра Васільевіча Генеральнаму сакратару ААН Пэрэсу дэ Куэльяру. Напісаў Шмярко гэты ліст таму, што не мог знайсці дома, у сваёй краіне, як ён лічыць, праўды і справядлівасці. Яго сын Андрэй, студэнт 2-га курса Мінскага радыётэхнічнага інстытута забраны ў армію, неўзабаве пасля прыняцця прысягі памёр. Смерць, лічыць бацька, наступіла ў выніку ўздзеяння на арганізм пары таксічных растваральнікаў: чатыры дні перад смерцю хлопец фарбаваў сцены казармы. Вінаватых у смерці сына, абураецца Пётр Васільевіч, не аказалася. А далей — болей. Нават дапамагчы паставіць помнік на магіле сына бацьку ў ваенкамаце адмовілі — на той падставе, што загінуў малады салдат не ў Афганістане. Вось з такім бюракратызмам, з такой чэрствасцю і змагаюцца жанчыны-маці, якія аб'ядналіся ў Лігу.

Надзвычай занепакоены жанчыны і разгулам п'янства, бо за ім — і разбураныя сем'і, і пакалечаныя дзіцячыя душы. Аргкамітэт звярнуўся ў Мінскі гарсавет з пісьмом, у якім заклікае народных дэпутатаў актывізаваць барацьбу з п'янствам, выказвае канкрэтныя прапановы ў гэтым плане.

Галіна Рыгораўна прасіла надрукаваць у газеце адрас аргкамітэта з тым, каб людзі ведалі, куды звяртацца. Адрас і тэлефон такія: 220065, г. Мінск, вул. Чкалава 27—66, тэл. 25-82-74. Г. Р. Казловай.

Цяпер аргкамітэт распрацоўвае праграму Лігі жанчын, а ўвогуле мяркуе сабраць устаноўчы з'езд.

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі.

Валянцін ТАРАС

ШЭСЦЬ ВЕРШАЎ

Непатрыятычны верш

Прага свабоды — няўтольная прага,
п'еш і п'еш, і не скажаш: «Годзе!»
Віном свабоды ўпіваецца Прага
ў шэсцьдзесят восьмым годзе.

Праз кардон і да нас далятаюць
пырскі!
Мы бачым, што дзеецца ў Пражскім
Градзе!
Пражскай вясны салавейка пырсткі
спявае і ў нашым садзе.

Ах, як нам кружыць вясна галовы!
Глытаючы водар яе празрысты,
забылі мы песні славутай словы,
што «броня крепка» і што «танки
быстры».

Прыгадаем, калі на старцёр націсне
самазваны маршал сталінскім ботам,
калі танкі пойдуць праз мост на Цісе...
Толькі ўсё гэта будзе потым!

Потым у дыме саляркі шызым,
каб скончыць справу адным ударам,
наваліцца танкавы камунізм
на сацыялізм з чалавечым тварам.

Нам потым скажуць, што там, у чэхаў,
небяспечны дужа завёўся яшчур, —
з тае прычыны ў Градчаны і ўехаў
у браню закаваны яшчар.

Нам потым скажуць, што Дубчак
здрадзіў,
зводзіў з правільнага маршрута,
скажуць, што ворагі ў Пражскім
Градзе,
што віно свабоды — атрута!..

Потым скажуць нам... А пакуль што
нам усміхаецца май ласкава,
апрануты ў бэзавую кашульку,
з вачыма сінімі, як Влтава.

І майско віно — віно свабоды —
ў бакале неба зіхціць, сваволіць!
Мы захлынаемся з асалоды,
не можам прагу ніяк натоліць.

Яно і праўда, што гэтым зеллем
мы атруціліся назаўсёды:
аж дваццаць год галава з пахмелля
будзе трашчаць ад віна свабоды.

Пакуль не вернецца вецер весні,
і зоры майскія, і світанкі,
пакуль на крылах славутай песні
дамоў не вернуцца нашы танкі.

Апалітычны верш

Не зробіш палітыку ў белых
пальчатках,
каб іх не запляміць,
ды заўжды неафіты не могуць
спачатку
гэтага ўцяміць.
Спачатку здаецца, што гэта нацяжка,
залішняя рэзкасць,
спачатку здаецца, што гэта не цяжка —
сябе не запэцкаць.
Што можна прайсці па прадажным
бульвары
без ганьбы і здрады...
Можна.
Але высыпаюць на твары
хацімчыкі ўлады!
Свярбяць.
І карціць
найхутчэй задаволіць патрэбу,
і гатовы плаціць
неафіты і пеклу, і небу.
Уваходзяць у смак
паступова, паволі, патрошку,
як цнатлівы юнак
са старою гетэрай у ложку.
Да дзяржаўных пячатак
ідуць у абдымках гетэры!
Скрыня брудных пальчатак —
пасаг палітычнай кар'еры.

Філасофскі верш

Унук у мяне запытаўся:
— Дзядуля,
а будучыня — гэта што?
У лесе бясконца кувала зязюля,
лічыла гады,
перабраўшы за сто...

— Тое, што будзе, што немінуча,
што непазбежна калісь настае,
ды толькі тваімі вачыма, унучак,
мне давядзецца ўбачыць яе.

Ён доўга маўчаў, пазіраючы ўдумна.
Было яму цяжка ўсвядоміць мяжу
між быць і не быць...
І спытаўся ён сумна:
— А як я табе пра яе раскажу?

Сантыментальны верш

Дзевяць дзён, як памёрла каханне
з вінаватай усмешкай:
— Бывай!..
Белым бэзам пад вокнамі вяне,
нібы снег, асыпаецца май.

Залятаюць пялёсткі-сняжынкі
на жалобны мой стол ля акна,
дзе спраўляюць са мною памінкі
боль і роспач за шклянкай віна.

. . . .

Сорак дзён, як памёрла каханне.
Боль пякучы і роспач прайшлі.
Як гаючы лісточак на ране,
сум самоты ляжыць на душы.

Сум і роздум — адзіныя лекі,
каб суцішыць і боль і адчай.
— Дык бывай жа на вечныя векі,
да сканчэння сусвету,
бывай!..

Апускаецца ночы заслона,
супакойвае поўня мяне,
як пярсцёнак цара Саламона,
дзе быў надпіс: «І гэта міне».

. . . .

Сорак год, як памёрла каханне,
сорак год, як спачыла яно,
толькі бэз той ніяк не завяне,
толькі ў шклянцы той дна не відно.

Толькі як мне паверыць пярсцёнку,
абяцанню, што гэта міне,
калі ўсё варажу на рамонку,
ўсё пытаю:
— Кахае ці не?

Нясціплы верш

Хваліць сябе, як той Іван,
што ўласны абвясціў раман
вялікім творам,
і класіка штурхаць пад бок,
маўляў, пасунься, галубок, —
вялікі сорам.

Турбуе іншае мяне:
я добры чалавек, ці не?
Грызе сумненне:
ёсць хоць што-небудзь за душой
ці ўся пакрылася паршой?
Ці ёсць сумленне?

Відаць, сумленне ёсць яшчэ,
бо грэх агнём мяне пячэ,
спіш, як на вілах!..
І гэты грэх не збыць, не зжыць —
ён перад тымі, хто ляжыць
даўно ў магілах.

І я нябожчыкаў прашу
пашкадаваць маю душу:
хай крыўды тыя,
што пры жыцці зрабіў каму,
даруюць дружбаку свайму,
нібы жывыя.

Бо крыўды тыя не ў труне —
яны, як камяні, на мне,
ўздыхнуць не ў стане!..
Але нябожчыкі маўчаць...
Каб крыўды тыя дараваць,
ніхто не ўстане.

І ўсё-ткі гэта добры знак,
калі сябе ты судзіш так,
не спіш у ночы,
калі і мёртвым у журбе
бывае сорамна табе
глядзець у вочы.

Бо, значыць, ёсць яшчэ святло
ў тваёй душы, і не пайшло
сумленне з варты,
і значыць, хоць і не святы,
яшчэ на гэтым свеце ты
чагосьці варты.

Жартоўны верш

Даўно было, з вадой сплыло.
Мне растлумачваў кэдэбэшнік,
чаму я грэшнік:
чытаю кніжкі «самвыдата»
і пачытаць даю сябрам,
хоць ведаю і сам выдатна,
што можна апынуцца т а м!
Няўжо сумую па ГУЛАГу,
няўжо мне хочацца за дрот
за самвыдатаўскую звягу
ці за зласлівы анекдот?
За той, напрыклад, пра Абрама,
як ён казу прадаць рашыў...
Тым анекдотам, скажам прама,
я ду-у-ужа, дужа награшыў!
У чым тут грэх?
Скажу табе:
За што Абрам павёў на рынак
сваю казу?
За напамінак:
ўсё кэ-дэ-бэ-э ды кэ-дэ-бэ-э!
Як быццам установа тая
страшыдла нейкае ці смок!
«Ну, а хіба яна святая?» —
падумаў я, але — маўчок!

Тлумачыў доўга кэдэбэшнік,
чаму я грэшнік.
Калі ж ішоў я з КДБ,
над іншым думаў анекдотам, —
аб тым, як неяк А і Б
сядзелі разам на трубе
і двое з іх прапалі потым.
Прапала А, прапала Б,
бо «і» служыла ў КДБ.

І, як асіныя раі,
апанавалі падазрэнні,
пяклі і джалілі:
«Хто «і»
ў маім бліжэйшым акружэнні?»

Даўно было, ды ці сплыло?..

Спрэчкі, палеміка

Іван АНТАНОВІЧ,
доктар філасофскіх навук, прафесар

ПРА ЛОГІКУ, СТЭРЭАТЫПЫ МЫСЛЕННЯ І ЖЫЦЦЁ

2 ліпеня ў Маскве адкрыецца XXVIII з'езд КПСС. Якім ён будзе — «яшчэ адным з'ездам» ці «апошнім шанцам»? Што дасць партыі, усяму нашаму грамадству?

Гарачая перадз'ездаўская дыскусія, якая вядзецца вось ужо некалькі месяцаў, не абмінула і лімаўскія старонкі. У выступленнях аўтараў «ЛіМа» гаворка аб ролі і месцы партыі непасрэдным чынам звязвалася з працэсамі дэмакратызацыі нашага жыцця.

Артыкул, дасланы з Масквы доктарам філасофскіх навук І. Антановічам, з'яўляецца водгукам на выступленне ў «ЛіМе» філосафа В. Акулава. Артыкул гэты, які мы сёння друкуем, не толькі не ставіць кропкі над «і», але па некаторых сваіх палажэннях таксама з'яўляецца спрэчным.

Тым не менш, палеміка двух філосафаў уяўляецца нам карыснай, бо закранае карэнныя праблемы рэформы палітычнай сістэмы.

У НУМАРЫ за 25 мая г. г. газета «Літаратура і мастацтва» апублікавала артыкул доктара філасофскіх навук, прафесара Акулава пад загалоўкам «Логіка жыцця і стэрэатыпы мыслення», які ўяўляе сабой палеміку з маім артыкулам «Магія слоў і логіка жыцця», апублікаваным у «Рабочей трибуне» 6 мая г. г. Уласна, гэта палеміка толькі па форме. Па змесце думка аўтара вольна выходзіць на ўсе асноўныя праблемы сучаснай грамадска-палітычнай сітуацыі, крызіс у эканоміцы, на пытанні развіцця нашага дэмакратызму, лёсу партыі і шматпартыйнай сістэмы ў краіне.

Часам нават цяжка зразумець: дзе аўтар палемізуе са мной, а дзе ён выказвае свае думкі, скарыстоўваючы мой артыкул і спасылаючыся на мяне толькі каб забяспечыць адпраўны пункт для сваіх уласных разважанняў. Пры гэтым ён часам прыпісвае мне думкі, якіх няма ў маім артыкуле. Што ж: у кожнага свая манера палемікі, і я з цікавасцю прачытаў гэты артыкул прафесара Акулава. Наш нервовы, імпульсіўны час, запоўнены эмацыянальным напалам нясціхных выбарчых кампаній і ўзаемных абвінавачванняў, адбіўся на тоне артыкула; ён носіць на сабе адзнаку і катэгарычнасці, адназначнасці, і паспешлівасці высноў, якімі так шчодра забяспечвае нас у гэтыя дні мітынговая дэмакратыя. Кажу гэта не дзеля таго, каб кінуць камень у мітынговую дэмакратыю. Хачу толькі падкрэсліць, што наш дэмакратызм, будучы ў прыгнёце многіх гадоў аўтарытарна-каманднага панавання, усё яшчэ вельмі малады і юны. І гэта нармальна, што эмоцыі лёгка перамешваюцца з рацыянальнасцю, жаданае папросту выдаецца за рэчаіснае, а сама рэчаіснасць вельмі часта адмаўляецца імпульсіўнымі дзеячамі як ні на што непрыдатная.

Як і што адкідваць нам са спадчыны мінулага і набыткаў сучаснасці — пытанне, вядома, асобнае, якое, на жаль, залежыць не ад нас з вамі. Гісторыя патурбуецца вольна, спакойна і непрадузята, усё расклаўшы па сваіх палічках. Бог сведка, колькі разоў і сам я ў хвіліны цяжкіх разваг днём і ноччу, горача хацеў, каб можна было забыць мінулае і пачаць усё з новай старонкі. Гісторыя такой раскошы нам не дала. Усе звіліны цярністага шляху нашых сямі з лішнім дзесяцігоддзяў застануцца з намі на векі вечныя, мучаючы нас здзейсненымі злачынствамі, памылкамі і натхняючы нас на подзвігі ахвярнасцю папярэдніх пакаленняў. Усё, што было, тое было, нам трэба зразумець яго таемны сэнс. Гісторыю судзіць нельга, у яе трэба вучыцца. Здавалася б, гэта адназначна, і тым не менш мы зноў і зноў вяртаемся з катэгарычнасцю суддзі, як па адносінах да мінулага, так і па адносінах да сабратоў-змагароў за агульную справу.

Катэгарычнасці нямала і ў артыкуле В. Акулава. Аўтар нават крыху знарочыста падае сябе як суддзю таго, што адбываецца. Крыўдзяць досыць рэзкія яго выпады па маім адрасе і асабліва агульныя абвінавачванні ў тым, што ў мяне і «дыялектыка не з'яўляюцца моцным бокам», і з традыцыйнай, фармальнай логікай я не ў ладах. Заўважым, дарэчы, што традыцыйная і фармальная логіка — гэта розныя рэчы, таму праз коску, як гэта зроблена ў артыкуле, іх пісаць нельга.

«Ловіць» мяне аўтар на «неладах з логікай» наступным вывадам: «сказаць, што КПСС з'яўляецца партыяй і рабочага класа і ўсяго працоўнага народа, — гэта раўназначна таму, што сказаць: чалавечае грамадства складаецца з жанчын і людзей. Так і хочацца заўважыць: калега, «логіка так не ходзіць».

Так і хочацца адказаць: логіка не ходзіць так, як вы яе інтэрпрэтуеце. Звернем увагу на маю фразу: «Партыя КПСС з'яўляецца партыяй і рабочага класа, і ўсяго працоўнага народа». Рабочы клас у дадзеным выпадку — частка цэлага, таму лагічнай супярэчнасці ў гэтым меркаванні няма. Звернем увагу на вашу фразу-інтэрпрэтацыю: «Чалавечае грамадства складаецца з жанчын і людзей». У вас жанчыны і людзі ідуць як раўназначныя часткі. Лагічна — гэта некансістэнтнае сцвярджэнне.

Аўтара вельмі турбуе супярэчнасць, якую ён знайшоў у мяне і да якой ён вяртаецца некалькі разоў па ходу тэксту: калі КПСС з'яўляецца партыяй рабочага класа, інтэрпрэтуе ён мой артыкул, тады яе ідэалогія і палітыка павінны насіць класавы характар. Калі ж яна партыя ўсяго працоўнага народа, тады, наадварот, яе ідэалогія і палітыка носяць агульнадэмакратычны характар, але тады яна і ёсць менавіта партыя агульнадэмакратычнага тыпу. «Палітыка так не ходзіць, як прапануе ёй хадзіць І. Антановіч», заўважае мой апанент. Мне хацелася б адказаць на гэта шаноўнаму калегу, што палітыка ходзіць усяляк, як ёй дазваляе рэальная сітуацыя і як яе накіроўваюць інтарэсы класаў, груп і асоб, якія займаюцца палітыкай, уладаносьбітаў і інстытутаў грамадства. Невыпадкова ж сам аўтар гаворыць аб тым, што палітыка — гэта ёсць мастацтва магчымага.

Але ў дадзеным выпадку гаворка ідзе пра іншае—аўтар сутыкае ўяўленне аб КПСС як партыі рабочага класа і як партыі працоўнага народа і робіць цікавую выснову: калі гэта партыя ўсяго народа, тады яе ідэалогія і палітыка павінны насіць агульнадэмакратычны характар і нібыта несумяшчальныя з яе місіяй партыі рабочага класа. Тут відавочная лагічная і гіс-

(Працяг на стар. 12).

Ля кніжнай паліцы

ЗАПРАШЭННЕ Ў ПРЫГОЖАЕ

Папулярная серыя «Энцыклапедычная бібліятэчка «Беларусь», якую выпускае выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, пакрысе папаўняецца. Нядаўна пабачыла свет яшчэ адна кніжка — «Беларускія народныя танцы, карагоды і гульні». Сёння, калі, з аднаго боку, робяцца захады да нашага нацыянальнага Адраджэння, а, з другога боку, па-ранейшаму знаходзяцца «звышінтэрнацыяналісты», гатовыя адмовіць беларускаму народу ў праве на ўсё сваё самабытнае, няма, бадай, патрэбы асабліва даказваць неабходнасць такой кніжкі.

Яшчэ ў глыбокай даўніне, калі сама фарміраваліся ўсходнеславянскія плямёны, пачалі нараджацца абрады, святы, гульні. розныя звычаі. Праз стагоддзі яны сягнулі і ў дзень сённяшні. Канечне, яны ў нечым змяніліся, але сутнасць засталася тая ж самая, бо ў іх народ выказваў і выказвае сваё стаўленне да свету, выяўляе сябе. як носьбіта духоўнай культуры.

Пра гэта нагадваецца ў прадмове да кніжкі «Беларускія народныя танцы, карагоды і гульні». У ёй жа падкрэсліваецца, што «пастунова танцавальнае мастацтва вылучылася з агульнага сінкрэтызму, стала на самастойны шлях развіцця і выкрышталізавалася ў асобны, па-мастацку завершаны від народнай творчасці». Адным з самых даўніх на Беларусі жанраў народнай харэаграфіі з'яўляецца карагод, а ўжо з карагодаў недзе ў XIV—XVI стагоддзях вылучыліся як жанр танцы.

Даецца падрабязная характарыстыка кожнага віду карагодаў і танцаў, расказваецца, як збіраецца, даследуецца харэаграфічны фальклор навукоўцамі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, супрацоўнікамі Рэспубліканскага і абласных навукова-метадычных цэнтраў народнай творчасці і культурна-асветнай работы Міністэрства культуры БССР і Галіновай навукова-даследчай лабараторыяй беларускай танцавальнай творчасці. Матэрыялы апошняй, дарэчы, і выкарыстаны ў гэтым выданні, даволі аб'ёмным — у алфавітным парадку, як таго і вымагае яго спецыфіка, змешчана звыш 200 энцыклапедычных артыкулаў. Яны красамоўна пераконваюць у тым, наколькі таленавіты наш народ, якая багатая ў яго фантазія, як умее мысліць ён вобразна. Адны назвы карагодаў і танцаў чаго варты: «Бондар», «Бульба», «Верабей», «Каваль», «Ку-ку», «Чобаты», «Талака»...

Дарэчы, паколькі выданне ў першую чаргу рэкамендавана педагогам-харэографам, балетмайстрам — кіраўнікам самадзейных танцавальных калектываў, асобныя артыкулы праілюстраваны нотнымі прыкладамі, а ў канцы зборніка публікуецца даведачна-метадычны матэрыял «Тэрміналогія танца», у якім ёсць звесткі пра асноўныя рухі, малюнкі і тэрміны танцавальных нумароў.

Склаў гэтае «запрашэнне ў прыгожае» і быў адказны за выпуск В. Семянякоў. Навуковы рэдактар — Ю. Чурко, нотныя прыклады падабрала І. Драздова. Аўтары артыкулаў А. Варламаў, С. Гуткоўская, А. Ісачанка, М. Каладзінскі, Г. Каляда, С. Клімковіч, М. Козенка, В. Ліцвінка, А. Лозка, Ю. Чурко, В. Шапавалава.

В. ЗУШЧЫК.

Сяргей ДУБАВЕЦ

«МЫ» І «Я»

Словы «я» і «мы» адрознівающца гэтаксама, як «вытворчасць» і «размеркаванне». Што тут першаснае! Досвед вялізнай дзяржавы, якая 70 гадоў перад усім ставіла «мы»,—размеркаванне. Гэты досвед — наша цяперашняе жыццё. І літаратура.

Я — «ego» — стала знакам дрэннае маралі. Нібы катвігамі, яно абчаплянае ўсялякімі «ізмамі» ды «цэнтрызмамі». Ягоны здаровы сэнс прадзіраецца да жыцця ў выглядзе самых розных эўфемізмаў: «вярнуць пачуццё гаспадара», «індывідуальная творчая праца», «суб'ектыўны фактар»...

Вярнуць пачуццё гаспадара — адзін з абсурдных лозунгаў часу. Гаспадара, вытворцу і творцу нельга і не трэба вяртаць. «Я» тут. Творца тут. Як, дарэчы, і мова, і нацыя, і літаратура. Усё гэта ёсць. Яно не прапала. Яно толькі спынілася ў сваім развіцці. Яно як дзіця, якое ўвесь час **ратуюць** замест таго, каб **гадаваць.**

Вяртаць можна тое, чаго не маеш. А мы маем і мову, і нацыю, і Бацькаўшчыну. Таму, калі што і трэба вяртаць, дык не мову народу, а сябе — мове, не літаратуру — народу, а сябе літаратуры. Інтымнае трэба вяртаць інтымна. А шлях ратунку— гэта чарговая мабілізацыя «мы», чарговае размеркаванне і пераразмеркаванне, ад якога, вядома, ні мовы, ні нацыі, ні літаратуры не прыбудзе. Ці вы яшчэ не адчулі бясплённасць вашых пажарных высілкаў?

Вярнуць сябе — гэта значыць вярнуць сабе волю, свабоду.

Ведаеце, чым Беларускае тэлебачанне прайграе маскоўскаму? У першую чаргу не сродкамі, а тым, што на Беларускім тэлебачанні няма асобаў, «я».

Сапраўдны ратунак мовы — у вызваленні з-пад манаполіі вузкага асяродку і вузкіх жа нарматываў. Боязна. Я не магу надрукаваць свае думкі **сваёй** мовай нават у адносна «нефармальным» тэбээмаўскім «Нашым слове». Мае думкі там будуць прыведзеныя да афіцыйных моўных нарматываў. З мяккім знакам ці без яго — гэта не толькі два розныя правапісы, але і два розныя мысленні. Вы хочаце, каб загаварыў народ. А народ не хоча і не будзе гаварыць на мове, якая, апрача ўсяго іншага, не сама па сабе, не апафеоз пэўнага нацыянальнага светапогляду, а ўсяго толькі люстэрка пэўнай сацыяльнай дактрыны, дрэнны варыянт, «наречие» іншай мовы — вялікай, магістральнай, сусветнай. Адраджаць трэба не мову як такую, а яе абсалютнае «я», зацёртае ў тлумным і ліпкім «мы». Найперш мову трэба тварыць, а не размяркоўваць яе туды, туды і туда.

Мова — жывая. А хто сёння дбае пра яе гармонію і логіку, зручнасць і прывабнасць? Вярнуць у вусны народа непрыстасаваную да горада, несамастойную, знявечаную сталіншчынай мову? — абсурд.

Ратунак літаратуры — таксама ў дэманапалізацыі. І таксама боязна. Поўная свабода, якая ў звычайнай савецкай свядомасці асацыіруецца адно з амаральнай усёдазволенасцю,— страшнаватае слова, якое вымушае чарговы раз зліпнуцца ў выратавальнае «мы».

Ратунак гаспадаркі — у вяртанні прыватнае ўласнасці. Слушна заўважана: без яе чалавек не можа быць зусім свабодны, вытворца — зусім прадукцыйны, зусім «я».

«Мы» не з'яўляюцца суб'ектам творчасці і вытворчасці. На гэтым полі сабраў гэтыя сто пудоў хлеба я, а не «мы», не калгас імя XXV з'езда КПСС. За гэтым станком стаіць толькі адзін гэты работнік. Гэтаму чалавеу ставіць пломбу ў зуб вось гэты лекар, а не савецкая медыцына і не калектыў паліклінікі № 8. Гэты верш напісаў я...

Верш бяздарны, як, дарэчы, і ўся кніжка. Але В. Быкаў напісаў добрую аповесць і быццам бы пакрыў маральныя выдаткі ад майго зборніка. Б. Сачанка выдаў Набокава і пакрыў выдаткі матэрыяльныя. За спіною ў мяне — Багушэвіч, Купала, Гарэцкі. Ці не праўда, усё гэта — наша нацыянальная літаратура, даволі прэзентабельнае «мы», у якім бяздарнасць майго верша — амаль **незаўважны эпізод?** І што з таго, што я ўтрыманец гэтага «мы»? Яшчэ горш быць эгаістам...

Утрыманцы ёсць у кожнай літаратуры свету. Але бяда, калі філасофія «незаўважнага эпізоду» запануе. Заўтра ўжо ніякі Быкаў не здолее выцягнуць прэстыж беларускага прыгожага пісьменства, ніякі Набокаў не паправіць фінансавыя справы нашай літаратуры. 70-гадовая арыентацыя на «мы», на размеркаванне і ўраўнілаўку сталася для літаратуры згубным шляхам. Хіба вы яшчэ не бачыце гэтага?

А справа ў тым, што ва ўсе часы нацыянальную літаратуру ствараю толькі я. Што я зраблю —тое і будзе. Ніякія калектывізмы, саюзы і пленумы не заменяць мяне. Калі хочаце, літара-

ТЭЗЫ І АНТЫТЭЗЫ ТВОРЧАСЦІ

Алесь Асташонак. «Фарбы душы». Апавяданні, настроі, аповесць. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Вядома, што ўсякая ідэя ў сваім зародку нясе фактар свайго ж адмаўлення.

Гэты відавочны закон дыялектыкі часта аказваецца за межамі нашага асабістага светаўспрымання, часта забываецца. І палкая захопленасць каштоўнасцю і душэўнай блізкасцю ідэі, нават самай высакароднай і самай вялікаснай, прыводзіць да ўтылітарнасці, а часам і да спрошчанасці думкі. Думка, гвалтам пазбаўленая свайго самаадмаўленчага пачатку, а гэта значыць—здольнасці самаразвіцця, траціць глыбіню і аб'ёмнасць, фактычна перастае быць думкай паўнацэннай. Яна становіцца ўсяго толькі банальнай тэзай, якая ў прынцыпе не патрабуе ні лагічнага, ні мастацкага доказу.

Пра гэта падумалася, калі знаёміўся з празаічным зборнікам Алеся Асташонка «Фарбы душы», што выйшаў летась у серыі «Першая кніга празаіка».

З'явіўшыся напрыканцы дзесяцігоддзя, гэты зборнік шматзначна ўвабраў у сябе характэрныя рысы сучаснага літаратурнага працэсу. Надзвычай супярэчлівы адбітак гарачай сучаснасці раскінуў свае апазнавальныя знакі тут даволі шчодра. Кніга гэтая—і дзіця свайго часу, і ў нечым — ужо іншая.

Як дзіця свайго часу, зборнік А. Асташонка якраз і заключае ў сабе найперш недыялектычны тэзісны характар думкі-ідэі. Ужо даказаная ідэя даказваецца хай сабе цікавым, нестандартным паваротам фабулы, але проста **даказваецца наноў.** Грэх даўні, шмат часу і ў немалой колькасці гэтым займалася наша літаратура. І не толькі маладая. У той час як задача стаіць іншая: знайсці **антытэзу** даказанай думкі. Менавіта гэта і адкрывае нам тэму па-новаму, менавіта цераз гэта і сама тэма як бы «адкрывае» пісьменніка, робіць яго непрадказальным, выяўляючы ў ім, як часта аказваецца, яшчэ не распазнаны творчы патэнцыял.

І ўсё ж у кнізе А. Асташонка ёсць нешта іншае, пра што не сказаць таксама нельга.

80-ыя гады, у тым ліку і іх другая палова, не падарылі беларускай прозе буйнога эпічнага таленту. Але гэта не азначае, што ніякіх зрухаў не было і не прадбачыцца. Штуршкі зрухаў пачуліся там, дзе іх найперш і трэба было чакаць. Маладыя пісьменнікі сярэдзіны 80-х сталі ў рэзкую і рашучую апазіцыю перш за ўсё да сваіх старэйшых братоў па пяру. Нябачная рыса, што падзяляла два гэтыя «літаратурныя прызывы», праходзіла не столькі праз ідэю, што ёсць творы, як казалі раней, беларускія ў мове,. але небеларускія па духу, колькі па супрацьстаянню тыпаў мыслення. На месца ранейшай спавядальнасці ўсё больш рашуча і настойліва заступаў тып мыслення актыўнай творчай волі. І гэта была слушная апазіцыя. Нацыя, амаль пазбаўленая роднамоўнай літаратурнай публікі, з паслабленым самапачуваннем, можа быць, найперш і патрабуе ад пісьменніка творчай смеласці — яшчэ адна заканамернасць творчасці, пазнання і развіцця. Маладая паэзія гэтую заканамернасць падхапіла ямчэй, а з выхадам кнігі Сержука Сокалава-Воюша «Кроў на сумётах», па ўсім відаць, і асвоіла. У прозе працэс здоўжыўся, верставыя вехі яшчэ толькі пачынаюць абазначацца — найперш праз «Рабкову ноч» А. Наварыча ды вось цяпер — у кнізе А. Асташонка.

А гэта ёсць першае прадвесце труднага літаратурнага лёсу кнігі. «Фарбы душы» менавіта як фарбы нацыянальныя, беларускія, не ўсімі могуць быць успрыняты ды і нават пачуты. «Patria eterna» — словы, што прабіваюцца з медальёна праз замглёны фон абкладкі і лунаюць ідэяй Радзімы над трэшчынамі засмяглай у чаканні, недагледжанай роднай зямлі — яшчэ, на жаль, не сталі прыкметай нацыянальнага густу, і кніга А. Асташонка на «тэзавым» узроўні філасофскага і мастацкага спасціжэння праблемы можа не займець шырокай падтрымкі чытача. Падтрымка прыйдзе з іншага боку.

Здараецца, пісьменнік, яшчэ не ўведаўшы спаўна сілы свайго таленту, а таму спаўна і не даверыўшыся яму, ціскае адну і тую ж кнопку, ціскае і прагна ўзіраецца ў адну кропку на экране, чакаючы пэўнага выніку і эфекту, не заўважаючы, што экран пачынае высвечваць і адбліскваць «пабочным эфектам», і што, можа быць, гэты эфект мае не меншую каштоўнасць, чым першапачатковая ідэя.

Так, трэба думаць, сталася і з А. Асташонкам. Ён любіць падтэкст, гэта бясспрэчна. Ускладае слушныя і законныя спадзяванні на яго. І ў той жа час як бы не зусім давярае сабе, пачынаючы педаліраваць ідэю. Тут, на гэтым разрыве, узнікае незалежны «пабочны эфект», як сведчанне, з аднаго боку, пэўнай статычнасці аўтарскай думкі, а з другога — практычна неўсвядомленай здольнасці заўважаць у жыцці «залацінкі», прыдатныя для творчага ўвасаблення.

Вось апавяданне «Гэлька, Шуркава маці». Малаверагодна, што сам воблік Гэлькі можа чымсьці істотна дапоўніць наша ўяўленне пра глыбіню народнага характару. Сіла традыцыйнага погляду, што ўсталявалася асабліва моцна ў творах маладзейшых празаікаў, рашуча наступае на творцу — так рашуча, што А. Асташонак нават і не прыкмячае, дзе і калі ён здаўся ў палон гэтакай, так бы мовіць, маладзёжнай традыцыі тварэння народнага характару.

Па ўзорах нядаўняга часу «муруе» фінал апавядання малады пісьменнік: «Высока і велічна ўзлятае сціплы той абеліск у недасяжную сінь...» «Узлятаючы ўверх, сцвярджае помнік тую нялёгкую праўду (...) — жыць пасля сваёй смерці ў памяці тых, дзеля каго загінуў...». Гэткая пампезная велічнасць магла б затрымаць зрок Гэлькі, бо — і ў гэта я веру — «бачыцца ёй у бляклай ужо жаўцізне выціснутых на халодным шэрым камені прозвішчаў самая дарагая з усіх пазалот (...): вечная пазалота памяці...»

Гэльку зразумець можна, а вось аўтарскі погляд мусіць дапоўніць тое, што непадуладна позірку гераіні. І тады сэрца сціснулася б, што менавіта так яно і ёсць: «бляклая ўжо жаўцізна прозвішчаў», а сам помнік — «халодны шэры камень». Прайшла ж трошкі раней думка: помнік — «для прыгажосці» зроблены. І яна мяняе многае.

Шматкроць памножаная ў абеліскаx самамэтная «прыгажосць» вынікла аднатыпнасцю (зазірніце ў Збор помнікаў, каб пераканацца): стандарт і шаблон формы перакрываў змест, памяць выветрывалася, пакідаючы за сабой шэрыя глыбы мармуру. Памяць не множылася, а ўмуроўвалася. А гераіня апавядання якраз жа і выходзіць на скрыжаванне далёкіх дарог штодня, каб не чэзла душа, не камянела і не стыгла ў мармуровых кратах пазалочаных надпісаў. І ўжо адным ходам сваім, такім трудным ад

гура — гэта сукупнасць творчых эгаізмаў, творчых светаў. Яна тым больш багатая, чым больш непадобныя гэтыя светы.

Байкі пра тое, што, каб выспеліўся талент, трэба сотні няздараў, — гэта толькі байкі. З якіх соцень выйшлі Багушэвіч ці Купала? Усё адбылося якраз наадварот. Як заўважыў Ф. Кафка, геній, праходзячы, прабівае ў сцяне заўру, у якую тады сунуцца ўсе астатнія. «Мы» не могуць ісці паперадзе «я». А глебай для «я» ёсць не сотні дробных творцаў, а свой край і свае людзі ў ім.

Прамоўце: «Я» і адчуйце неабмежаванасць сваіх магчымасцяў, сваю ні з кім не падзеленую свабоду і ні з кім не падзеленую адказнасць. Для кожнага гэта — прасвятленне. Нават не кажучы пра здольнасці, вы павінны адшукаць сваё зыходнае «я», каб рэалізавацца максімальна, на колькі вас ёсць.

Зрабі ўсё, што можаш, і трошкі больш.

Поўная свабода — гэта і ёсць поўная адказнасць перад сабой. Вось што цяпер адбываецца і ў літаратуры, і ў палітыцы, і ў эканоміцы, — паўсюль. Людзі, прадпрыемствы, цэлыя рэспублікі апынуліся перад магчымасцю вызвалення. І кожны гэтую магчымасць рэалізуе пасвойму, настолькі, наколькі прагне свабоды, будучыні, жыцця.

Калі ў вас ёсць такая прага, вас не спалохае заклік да незалежнасці Беларусі — яе ўласнасці на самую сябе і адказнасці за самую сябе, яе падначаленасці толькі самой сабе, яе роўнага партнёрства з іншымі краінамі. Сорамна Беларусі жыць горш за Літву, Венгрыю, Галандыю. Сорамна пісаць горш за Быкава і Маркеса.

«Не кожнаму дадзена»? Справа не ў гэтым. Справа ў змірэнні, у нехаці, з якой сёння робіцца ці не ўся беларуская літаратура. Калі я прагну дзіва, прагну ўразіць сябе, цябе і свет, прагну пісаць цікавей за іншых, прагну пераскочыць самога сябе, тады пры ўсёй маёй «зыходнай бяздарнасці» я не магу напісаць слабы твор. Будуць блытацца словы і фразы, будзе губляцца думка, але... Гэта ўжо справа часу, доведу, практыкі. Абы не страціць прагу. Не прамяняць яе на нятворчыя стымулы й не ўляпіцца ў гэтае «мы».

Учора я еў ліпкія смачныя фінікі. Добра, калі іх шмат, але есці іх зручней па адным. У кожным — свая костка.

«Мы» — гэта вяршыня філасофіі «не кожнаму дадзена», апафеоз ураўнілаўкі. Сярод нас няма геніяў, але ніхто і не бяздарны. Так, каб зусім. Татальная пасрэднасць.

Выраз «не кожнаму дадзена» справядлівы роўна настолькі, наколькі не кожнаму дадзена быць свабодным, а значыць — не справядлівы ўвогуле.

Беларуская савецкая літаратура — не проста, не зусім беларуская літаратура. Настолькі не зусім, наколькі савецкая.

Савецкая — гэта не проста звыклае дэкаратыўнае азначэнне. І калі не зусім раскрыліся таленты Чорнага, Мележа, Янішчыц, пра што цяпер шмат пішуць, дык гэтае **не зусім** і тлумачыцца словам «савецкая», якім іхнія таленты ўдакладняюцца. Савецкая — гэта значыць сацыяльная, гэта значыць, «мы». Але калі вы гаворыце, што ў нас ёсць набыткі і называеце пры гэтым Чорнага, Мележа, Янішчыц, — вы маеце на ўвазе «я» кожнага з іх, «ego».

Я чытаю тое, што пішуць мае раўналеткі, і бачу, што пасля ўступлення ў СП, у «мы» яны сталі пісаць гладчэй, але больш скавана і таму горш. Магчыма, яны страчваюць кожны свае маральныя і эстэтычныя прынцыпы? Магчыма — яшчэ не рафінавалі іх... Уяўляю, як мае прынцыпы і прыхільнасці робяцца часткай нейкіх агульных прыхільнасцяў. І мне ўжо не трэба мучыцца, шукаць, а самае галоўнае — не трэба ні за што адказваць. Гэтак я страчваю волю...

Яны глядзяць на сябе сукупным позіркам свайго атачэння. У саюзе ім выдаюць квіток-стэрэатып (нумар, як пісаў Асташонак), і яны ўжо імкнуцца адпавядаць гэтаму стэрэатыпу. Усё адно, што гэта — стэрэатып адраджэнца, баязлўца ці п'яніцы. Выдаткі калектывізму... Унутраны пратэст гоніць маладзейшых пісьменнікаў у бар, на бар'ер, які іншы з іх ужо не пераскочыць ніколі. Сілаў не хопіць. Ён падзяліў сваю адказнасць за сябе перад сабой з вамі, аддаў свае сілы, сваю мужнасць і волю ў агульны кацёл.

Я думаю, адкуль у вершах маіх раўналеткаў так шмат моцных слоў? Крыжы, кроў, віно, Хрыстос і нават — «засранцы». На нейкі час фаталістычная лексіка і фатальныя настроі проста запаланілі маладзейшых паэтаў. Цяпер я ведаю — гэта ад слабасці, ад інстынктыўнае патрэбы неяк бараніцца перад наступам «мы», перад безальтэрнатыўнай непазбежнасцю гэтага шляху, перад нівеліроўкай, усялякай «роўнасцю і братэрствам».

«Бурапена» тых маладых, маладнякоўцаў, ішла ад пачування моцы новага «мы» ў проціборстве са старымі аўтарытэтамі — «я». «Бурапена» сённяшніх маладых — гэта агонія «мы», якое канае разам з састарэлым ладам, гэта, можа быць, балеснае вылучэнне кожнага «я» з манапольнае агульнасці — СП. Вось розніца. Тады было «мы» супраць «я», а цяпер наадварот. Калі хочаце, гэта спроба рэваншу Купалы і Пушкіна ў тых, хто некалі скідаў іх з карабля гісторыі.

Творца заўсёды самотны. Аднаму Богу вядомыя шляхі яго.

Сёння СП — гэта ўжо толькі структура (нездарма на апошнім з'ездзе менш за ўсё гаварылі пра літаратуру, яе феномен, яе дзіва), гэта шкілет, які паволі рассыпаецца на сонцы.

Шляхі літаратуры ніколі не пачынаюцца са структуратворчасці. І таму марна спадзявацца на новыя структуры, на якія-небудзь «Апрель» ці які-небудзь «Красавік». Нішто жывое не пачынаецца са шкілета. Нельга ў шкілет напхаць вантробаў, абцягнуць скурай і — ідзі гуляй.

Усё жывое пачынаецца з маленькага кволага зародку. А літаратура — жывая.

У гісторыі беларускага пісьменства я знаходжу ўдалы прыклад літаратурнага аб'яднання. Гэта «Узвышша». Дзесятак асобаў сабраліся і сталі выдаваць часопіс. Добры часопіс. І амаль усе ўзвышэнцы цяпер — класікі. Яны не былі «мы». Яны былі сябрынаю «я» з прагай здзіўляць свет.

Каб такія часопісы з'яўляліся, знікалі і зноў з'яўляліся сёння, каб яны былі розныя і заўсёды народжаныя спантанна кожнай новай прагай здзівіць свет, патрэбная дэманапалізацыя, спрыяльныя грамадскія ўмовы, магчымасць кожнаму ахвотнаму заснаваць такі роўны ў правах з астатнімі (у нашых варунках — з эсэпэўскімі) часопіс. Патрэбная адмена папярэдняе цэнзуры, скасаванне ў літаратуры ўсялякага адміністрацыйна-ідэалагічнага падпарадкавання. Усё гэта я магу назваць адным словам — давер да грамадзяніна. Вось у гэтым якраз кірунку сённяшні СП не робіць нічога. А гэта кірунак да свабоды.

Кожная рэдакцыя кожнага літаратурнага часопіса цяпер — гэта бабілонская вежа, дзе сустрэнеш увесь спектр поглядаў. Часам у адной рэдакцыі праз аднаго сядзяць сталініст, прагрэсіст, сталініст, прагрэсіст... Людзі гэтыя, паводле сваіх уяўленняў пра маральнасць, эстэтыку і жыццё ўвогуле, складаюць зусім эклектычнае «цэлае». Адсюль — нехаць. Адсюль і тое, што ў нас няма ніводнага літаратурнага часопіса як такога. А тое, што ёсць, — беспрынцыпныя акамянелыя структуры.

Калі не зраблю я — не зробіць ніхто. Гэта першае прыказанне гаспадара. Так, як зраблю я, не зробіць ніхто — першае прыказанне творцы.

старасці і такім няўмольным ад «неўмураванасці» матчынага пачуцця, што жывы яе Шурка, не забіты на вайне, — падтрымлівае хаця б у сабе жывую веру і жывую памяць.

Закапанае і пахаванае, як гаворыць Гэлька, «гора тут наша», выткнулася воляю якогасьці злога «генія» са шматпакутнай зямлі знакамі квадратна-прамавугольнай безгустоўнасці святога ўшанавання. «Усе прозвішчы зліваліся сваёю фарбаванай пазалотай у адзін непарушны гурт, быццам напаўзлі адно на адно...», — о, гэта трапна заўважана!

І такія аздобінкі трапных назіранняў паварочваюць ад той кнопкі-ідэі, на якую пастаянна націскае аўтар (права «жыць пасля сваёй смерці ў памяці тых, дзеля каго загінуў»), да ідэі не менш моцнай сваёй праўдзівасцю — ідэі бяспамяцтва. Гэлька — забытая маці! (Сын, лічыць яна, не забіты на вайне — па кантузіі ён пазбыўся памяці.) Памяць, а поруч — паўзабыццё і бяспамяцтва. І невынішчальная сіла пакутнага цярпення.

Аздобінкі-дэталькі ў кнізе надта часта супрацьстаяць зададзеным арыенцірам, несумненна выдаючы прыкметы маладога крэпкага таленту. Менавіта яны вымагаюць пэўнага духоўнага, зрокавага, а галоўнае — актыўнага напружання, каб, напрыклад, уявіць, як тупае Гэлька, *«з цяжкасцю робячы кожны свой дробненькі крок, ледзь выносячы ўперад кульбу»*. «Дробненькі крок» — не так сабе напісана, ён ужо не забываецца, пра яго думаеш...

Прыкметы сур'ёзнага майстэрства выразна прасочваюцца і ў «экзатычным» для беларускай літаратуры апавяданні «Patria eterna», адным з лепшых у маладой прозе.

Пісьменнік, так бы мовіць, сярэдняга складу, напэўна, паставіў бы кропку там, дзе душа Краеўскага, патомнага шляхціца з-пад Навагрудка, воляю лёсу закінутага ў Алжыр, праз многа год моўнага маўчання раптам раскрылася шчодрай і нязмушанай напеўнасцю беларускай гаворкі. І гэта быў бы някепскі, поўны экзотыкі абразок. У Асташонка, аднак жа, адсюль толькі і пачынаецца апавяданне, адсюль набірае яно другі віток.

Напружаны дынамізм падзейнай асновы разрываецца раптам эпічна спакойным паведамленнем: арабы, «не ведаючы хрысціянскага абраду», пахавалі Краеўскага «па мясцовым звычаі». І тады ўсе авантурна-прыгодніцкія стычкі Краеўскага з муджахідамі і ахагарамі, туарэгамі і кабіламі ўспрымаюцца не як дасціпныя і займальныя элементы авантурна-прыгодніцкага жанру, а як рэальна, па-мастацку ўвасобленая ідэя: гэтыя плямёны, нават самыя малыя, свята берагуць і ахоўваюць звычаі і ўклад свайго жыцця. Для іх і папраўдзе Радзіма — вечная.

Кропка, якую не паспяшаўся паставіць пісьменнік дзеля экзотыкі, адцягненая вось пад такі фінал, якраз і азначае той кантрапункт, той адмаўленчы пачатак, які дае штуршок да самаразвіцця творчай ідэі.

Тут, аднак, трэба зрабіць адно адступленне. Калі лёс Краеўскага — рэальнасць, з якой сутыкнуўся аўтар, то ён — шчаслівы чалавек. Калі гэта — дзёрзкая выдумка, то—шчаслівы ўдвая. Але і ў адным, і ў другім выпадку нельга да канца згадзіцца з пісьменнікам.

Удзячных «драбязінак» у А. Асташонка так многа, што, свабодна пачуваючы сябе ў іх абёме, пісьменнік дазваляе сабе вольную пагоню за адной з іх, найбольш эфектнай і гаваркой, растрасаючы, губляючы па дарозе іншыя. І ляжаць яны, як быццам і да месца, а ўсё ж сіратліва, і просяцца: падбяры, а —нельга, яны «прыпаяны» ўжо да свайго тэксту. У аповесці *«Малюнкі на попеле»*, да прыкладу, ёсць мікраабразок, калі «служкі» ганяюцца па могільніку за капелюшом начальніка, сарваным свежым парывам ветру,— бог ты мой, якая горкая іранічная карцінка, сама вартая цэлай аповесці! А, глядзі ж ты,— толькі прахадная дэталька ў другім творы. І не ведаеш, ці радавацца, што А. Асташонак мае безліч знаходак, ці засмучацца, што так марна гінуць яны, недаасэнсаваныя, да ладу так і не даведзеныя.

Мусіць, усё ж такі радавацца: надта лёгка, непрыкметна яны нараджаюцца, і здаецца, што запас іх у аўтара невычэрпны, што яго творчыя засекі ніколі не апусцеюць. Гэта мая, чытацкая радасць.

Але складваецца ўражанне, што тып буйной эпічнай формы непадуладны ці проста нехарактэрны для А. Асташонка. «Фрагменты» (ёсць і такая красамоўная назва ў зборніку), «настроі», «малюнкі» ўдаюцца лепш за сам акт іх складвання ў карціну. Не сказаць, што яны кепска стыкуюцца паміж сабой, але фрагменты бываюць так ярка выпісаны, з такой страснасцю і сілай, што па адным пакідаюць уражанне падчас мацнейшае, чым у звязцы. Амаль што кожнае апавяданне можна раскласці на некалькі такіх «фрагментаў». Тое ж «Patria eterna» чытаецца не толькі як апавяданне ў апавяданні, але і як бусінкі дзеяў, злучаных канонамі класічнай п'есы.

На «дзеі» можна раскласці і апавяданне «Супер». Але яно цікавае тым, што аўтар без рэзкіх перападаў сюжэта здолеў «выціснуць» усё магчымае з твора дзеля стварэння характару. Вельмі прыдатным тут *аказаўся прынцып, які я назваў* бы прынцыпам сіметрычна-люстранога адбітку. Вугал падзення зіхоткага Супера раўназначны вуглу адбіцця «неданоскаў» Кляшча, Нінкі і да іх падобных. Спагнаная злосць над Нінкай — гэта спроба Супера разбіць ненавіснае «люстра». Але позна: выява была, «люстра» сваю работу выканала, і ад гэтага нідзе не дзенешся.

***Дынамічная падзейная асно*ва, настраёвасць, падчас выразная ўстаноўка на характарнасць — рысы, цалкам уласцівыя А. Асташонку. Цікава, што кожны раз яму нібы прыходзіцца выбіраць нешта адно: разам гэтыя ўласцівасці сходзяцца рэдка. Праўда, у «Вяртанні» мне не пабачылася ні першага, ні другога, ні трэцяга. Наогул здзіўляе тут сама лёгкасць, з якой аўтар наважыўся паўтарыць «Загадку Багдановіча» М. Стральцова. Класіка не церпіць паўтарэння, яна церпіць спаборнасць. А спаборнасці якраз і не атрымалася.**

У аповесці «Малюнкі на попеле» сур'ёзнай увагі заслугоўвае вобраз маладога кінакрытыка Славы, чалавека здольнага, адукаванага, але які «амаль нічога не ведаў пра гісторыю бацькаўшчыны, *яе культуру і не* імкнуўся пакуль надта імі цікавіцца». Здаецца, ніводзін з герояў кнігі не можа пахваліцца такой дакладнай тыповасцю, як *сялянскі сын Слава.* Гэта рэдкасная ўдача аўтара.

У чым яна, гэтая ўдача тыповасці?

Бесхрыбетная «залатая моладзь», далёкія праўнукі людзей «лішніх» — той пласт людской папуляцыі, які беларуская літаратура ў розныя часы і з розных прычын абыходзіла, — гэтая «залатая моладзь» можа апынуцца ў цэнтры нашае ўвагі.

Здаецца, яшчэ такога не назіралася, каб у такім масавым маштабе з народнага асяродку нараджалася такое здрайлівае дзіця. Выдаткаваўшы рэшткі фізічных і маральных сіл на яго нараджэнне, спакораныя і стомленыя бацькі ўмільна пазіралі, як іх мілае «чада» надта ж своеасаблівым ходам «пашылася» ў людзі. Абяскроўленыя, *шчаслівыя бацькі* ціхенька трымалі ў руках расчынены кашалёк, яшчэ нават не падазраючы, што ўвесь той інтэлектуаль*ны і духоўны капітал, які яны* так неабачліва раздарылі на нараджэнне «залатога дзіва», ўжо не папоўніцца. Бо дзіва *тое можа не тое што не сплаціць* духоўнай пазыкі, а яшчэ і бацькоў увагнаць у даўгавую яму гісторыі.

Клім Шамоўскі з вядомага апавядання М. Гарэцкага раптам выплывае з сутонняў часу... Ды што там, купалаўскі Мікіта Зносак ды яшчэ многія падаюцца вытокам нараджэння пагрозлівай з'явы.

Яны ўпэўнены ў тым, што жыццё ідзе наперакасяк — і гэта святая і праведная ўпэўненасць. Але дзе той прапушчаны момант першапачатковай памылкі? Не маючы сіл і магчымасці адшукаць яе (бо страцілі спадкаемную здольнасць быць «крыху філосафамі»), яны пачынаюць... ілгаць. Спачатку сабе, а потым і тым, хто акружае іх. Хлусня дзеля самаапраўдання становіцца надзейнейшай, як ім здаецца, аховай ад бездапаможнасці ў гэтым жыцці. Хлусня ды яшчэ шчодра ўзятая ў спадчыну практычнасць — гэтыя якасці далёка могуць завесці...

Яны маглі прызнаваць сябе нягоднікамі, корчыць пакаяльную міну на бацькавым панадворку, а ў сапраўднасці *гэта* заставалася толькі абломаўскім самалюбаваннем «высакароднага» ўчынку. Бо гэтакі тып, як тып Славы, *пераважна* здольны не на самаразвіццё цераз самапазнанне, а на самаапраўданне сваёй сацыяльнай і нацыянальнай інфантыльнасці. Вось галоўны занятак і ўцеха іх жыцця!

Гэтая бязродная касмапалітычная моладзь бліскам і ззяннем запаланіла літаратуру, і гэтым жа самым бліскам і ззяннем схавала свой сапраўдны твар. Колькі пісьменнікаў закідвалі вудачку з нажыўкаю ўяўнага павярхоўнага ачышчэння, і самі ж траплялiся на яе, колькі наіўнай веры было ў тым, што іх героі стануць лепшымі, і колькі фальшу і няпраўды ва ўсім гэтым!

Шкада, што і А. Асташонак, так тонка, неўпрыкмет паставіўшы ў цэнтр аповесці не бацьку, а сына (аказваецца, нават само апавяданне ідзе ад імя Славы), спакусіўся прыгожым з фармальнага боку, але хлуслівым ходам — запозненым пакаяннем Славы ў выглядзе пісьма сябру. Прыгожае і халоднае, ненатуральнае і няшчырае, без набору дастатковай спавядальнай вышыні, калі праз кніжнасць і «красивость» з цяжкасцю, ледзь-ледзь прабіваецца амаль няўлоўны абрыс праўдзівасці, гэтае пісьмо з'явілася дзеля адзінай фактычна фразы: ці жывы яшчэ твой бацька?

Ах, якая гэта прымерка для героя абломаўскага халата: напісаць, каб сабою палюбавацца! Мне, аднак жа, здаецца, што ўся вабнасць аповесці была б якраз у ненапісанасці такога *пакаяння, якраз у яго* адсутнасці.

Дзіўная ўсё ж атрымліваецца рэч: твор адсвечвае інакшым, незаяўленым бокам, думка натыкаецца на апазіцыю, вобраз ці характар, забіраючы сваю меру і мернасць часу, адкрывае прастору разнаполюснага прачытання. І гэтак — скрозь усю кнігу. Але праяўляецца ўсё гэта надта нясмела, як з аглядкай, з боязззю таго відавочнага факта, што кожная думка змяшчае ў сабе ўласную ж антытэзу. Не варта гэтага баяцца, тым больш, што «Фарбы душы» — талентам распавітая кніга.

Ігар ЖУК,
г. Гродна.

Да 85-годдзя з дня нараджэння Петруся БРОЎКІ

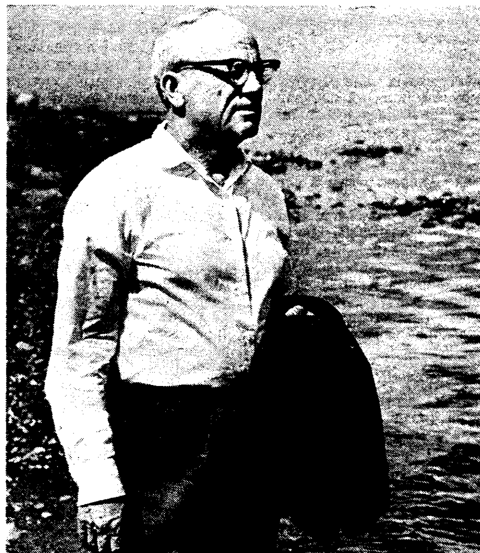

СЛОВЫ ПАДКАЗВАЛА СЭРЦА

Пятрусь Броўка перш за ўсё лірык, лірык па самім складзе сваёй натуры, па самім характары адчуванняў.

Лёс паэта ў многім характэрны для таго пакалення, якое спазнала і эйфарыю новага, дасюль невядомага ў шырокім сацыяльным плане, таго, што не проста церабіла сабе шляхі ў рэчаіснасці, але і якое паспела паспытаць (хто збольшага, а хто і напоўніцу) гаркоту расчараванняў, ідучы—кожны па-свойму — да пераацэнкі былых каштоўнасцей. Сама лірычная плынь броўкаўскага радка — своеасаблівы рэзанатар той грамадска-палітычнай і духоўнай атмасферы, у якой нараджаецца верш. Былі моманты, калі гігантаманія дэкларацый і рыторыкі, успрынятай ад рэвалюцыйнай пары, ледзь не абавязковая масавая лозунгавасць пагражалі заглушыць даверлівасць і чысціню слова патаемнага, узважанага сэрцам, агучанага не толькі гулам заводаў і плошчаў, але і цеплынёй голасу ўласнай душы. Што ж, урэшце, ратавала гэтае слова ад суцэльнай плакатнасці, дзе зразумелы намер дапамагчы краіне ў барацьбе за абнаўленне і аднаўленне жыцця прыводзіў нярэдка (не толькі ў даваенны час, але і ў пасляваенныя гады) да таннай газетнай прамалінейнасці ў высокім стылі, у інтанацыях ружовага мажору з карцінкамі бясхмарнай ідыліі?

Галоўнымі ж якасцямі Петруся Броўкі заўсёды з'яўляліся энергія, рух, дынаміка творчай думкі, якія на ўсіх этапах яго дзейнасці па-рознаму, часамі досыць супярэчліва і процілегла, выяўлялі воблік і непрыхаваную сутнасць героя броўкаўскай лірыкі. Ужо з першых маналогаў паэт сцвярджае сябе не «бардам адзіноты», а чалавекам дзейсным, які адкрыта абвясціў напрамак творчай праграмы:

Не буду я стаяць на
раздарожжы,
Вачамі сумнымі глядзець у
далячынь...

Разам з гэтым П. Броўку доўгі час была ўласціва і некаторая ўнутраная інертнасць, павярхоўны падыход да асэнсавання з'яў і фактаў, што сёння ўяўляецца хваробай росту не толькі аднаго аўтара, але і ўсёй савецкай паэзіі першага пасляваеннага дзесяцігоддзя. Апісальніцтва выявілася ў шэрагу лірычных твораў паэта пасляваеннай пары («Плытагон», «Кладаўшчык», «Калгасны мельнік» і інш.). У сувязі з гэтым варта нагадаць крыху іранічнае выказванне Міхася Стральцова: «...у канцы саракавых і пачатку пяцідзесятых гадоў паявіліся цэлыя паэтычныя гросбухі з пералікам абавязковых прафесій і тэм, якія трэба адлюстраваць: муляры і цеслі, кранаўшчыкі і аграномы мільгалі на іх старонках, і жолуд абавязкова параўноўваўся з патронам, а кляновы ліст, што падаў на грудзі, з медалём...».

Пераадоленне любой інерцыі, тым больш інерцыі мастацкага мыслення, не кожнаму даецца лёгка і адразу, бо многае трымае ў палоне звыклых поглядаў і ўяўленняў. Аднак такое пераадоленне адбылося і відавочным стала набліжэнне паэта да больш арганічных, рэальных матываў, што дало ў выніку істотныя для ўсёй беларускай паэзіі дасягненні — кнігі «А дні ідуць», «Між чырвоных рабін», «Калі ласка!», «І ўдзень і ўночы». Жывыя традыцыі класічнага вершаскладання набывалі новае дыханне, у каторы раз дэманструючы сваю моцную аснову; заканамерна з'явіліся яны і стартавай пляцоўкай для сучасных па духу вершаў і паэм П. Броўкі. Голас паэта стаў поліфанічна багацейшы, у ім загучала ўся гукавая гама рэчаіснасці. Ішоў пошук глыбіняў, слова пранікала ў сутнасць, у ядро пазнання свету, маштабна раскрываючы індывідуальнасць аўтара і яго сучасніка.

Аднак часам добры намер паэта паказаць свайго героя ў стане актыўнага ўзрушэння, у працэсе працоўнай, стваральнай дзейнасці цярпеў няўдачу, вядома, не па віне рытмаў, а ў сілу таго, што сам змест такіх твораў выступаў у ідэалізаванай форме, без аб'ектыўна-індывідуальных рыс і элементаў, якімі і цікавы кожны арыгінальны паэт. Помсціў не рытм сам па сабе, а той комплекс мастацкага вырашэння, які знаходзіў для сябе тую ці іншую інтанацыйную афарбоўку. У творах такога плана не толькі адсутнічалі праблемнасць і шырыня мастацкага мыслення, але знікалі і ўсе цяжкасці і супярэчнасці самога быцця. Адсутнасць у лірыцы паэта пасляваеннага дзесяцігоддзя шматлікіх вуглоў і шурпатасцей, якія меліся ў жыцці, рабіла яе не толькі збедненай у ідэйна-вобразных адносінах, але і кананічнай у рытмічным выяўленні, у структуры сюжэтабудовы і выкарыстанні мастацкіх прыёмаў.

Несумненна, што перад такім вопытным майстрам, як П. Броўка, паўставала пытанне далейшага развіцця і ўдасканалення сродкаў мастацкага паказу рэчаіснасці. Патрэбен быў пераход у новую, істотна адрозную якасць у іншую сутнасць. Ці абавязкова для гэтага быў патрэбен пераход у новыя формы, у нязвыклую знешнасць твора?

З рэчышча безаблічнасці і агульшчыны, празмерна ўзнёслай патэтыкі паэта не апошнім чынам выводзіла на шлях арганічнага паўнакроўнага гучання адчуванне тых ручаін народнай паэзіі, якія бруіліся ў самой стыхіі нацыянальнага меласу і эпасу, у спадчыне неўміручых папярэднікаў паэтычнага слова, якое так шчодра ўзыходзіла на ніве роднага фальклору. Творчая манера паэта паступова набывае рысы навізны праз пераадоленне, адмаўленне застою ў ранейшых формах, якія пачалі напаўняцца больш значным сэнсам, адметнай вобразнасцю і экспрэсіяй. Пашыраюцца традыцыйна-ўстойлівыя формы верша, дзе многія вядомыя прыёмы дапаўняюцца індывідуальнымі адзнакамі. Паварот да эмацыянальнай насычанасці радка і жыццёвай праўды адбываўся не прамалінейна і проста. Працэс гэты быў складаны, зігзагападобны, дзе адмаўленне ўчарашніх звычак рабілася з яшчэ даволі пільнай аглядкай на іх. Вось чаму стаяць побач напісаныя ў адзін і той жа час такія розныя па стылю і ўзроўню лірычныя вершы, як «Такая і мне ўжо часіна прыпала», «Бондар», «А ты хоць дрэва пасадзіў?», у якіх пульсуюць свежая думка і непрыхаваны шчыры неспакой, і вершы «Камбайн», «Рахункавод» і падобныя да іх, дзе пераважаюць спрошчанасць, дэкларацыйнасць і адпаведная рытмічная бясколернасць.

У апошнія дзесяцігоддзі творчай дзейнасці П. Броўкі ў яго вершах прыкметна ўзрастае інтанацыйнае вылучэнне слова, знешне твор пачаў выглядаць больш свабодна, незалежна ад жорсткіх рамак графічных канонаў. Пры ўсіх гэтых якасцях верш мае шмат рыс, якія збліжаюць яго мастацкую форму з лірыкай вялікіх папярэднікаў, пацвярджаюць генетычную сувязь з версіфікацыйнай культурай лепшых майстроў нацыянальнай паэзіі і суседніх народаў, пераважна рускага і ўкраінскага. Лірыка Броўкі 60—70-х гадоў сведчыць аб значнасці ўнутранага свету асобы, аб яго няпростай дыялектыцы. Адмаўляючыся ад рытарычна-дэкларацыйных вырашэнняў, якімі грашылі многія, у творах гэтага перыяду найбольш поўна перададзены зямныя трывогі, клопаты і спадзяванні людзей.

Для шэрагу апошніх твораў П. Броўкі ўласціва такая асаблівасць, нібыта чыста вонкавая— аўтар не імкнецца рэгламентаваць іх пэўнай назвай, не вызначае іх змест і філасофію слоўнай эмблемай, пакідаючы чытачу магчымасць не толькі для суперажыванняў, але і для самастойнага высвятлення сваёй задумы, паколькі яна амаль заўсёды шырэй самой назвы. Цікавым з'яўляецца не толькі пашырэнне аўтарам формаўтваральных магчымасцей верша, але і трансфармацыя даўніх, звыклых канструкцый сілаба-тонікі (што яскрава выявілася ў такіх выдатных творах, як «Пахне чабор», «Дубовы ліст», «Родныя словы», «Жорны», «Калі губляе лета сілу»).

У свой час патрыярх латышскай паэзіі Ян Судрабкалн гаварыў пра Броўку-лірыка: «Броўка вельмі сардэчны, просты. Ён піша пра самыя звычайныя рэчы, піша без лішніх для яго ўкрас, піша проста, а сэрца глыбока кранае... Яго вершы, чэрпаючы аснову з беларускага фальклору і працягваючы традыцыі Я. Купалы і Я. Коласа, разам з творамі іншых беларусаў пашырылі гэтыя традыцыі».

Гаворачы пра багатую прыроду «позняй» лірыкі Броўкі, трэба адзначыць, што аўтарам, як і ўсёй нашай паэзіяй, у многім пераадолены бар'ер ілюстрацыйнасці і павярхоўнага адлюстравання духоўнага свету сучасніка. Гэта з'явілася, не без падстаў, вынікам пераадольвання ў самім грамадстве пэўных супярэчнасцей і складанасцей. Многія вершы — вынік не толькі творчага развіцця, але і дыялектыкі гістарычна-грамадскай, часавай. Адсюль— своеасаблівае «амаладжэнне» броўкаўскіх традыцыйных ямбаў.

З гадамі лірыка паэта станавілася больш лаканічнай, эканомнай у выбары сродкаў, узрастала схільнасць да кароткага верша, мініяцюры, замалёўкі. Філасофскі роздум і гарачае, амаль юнацкае захапленне ўсім, што «сэрцу міла» (А. Куляшоў), нараджалі ў паэтычным акіяне сваю, непадобную да іншых, хвалю. Як правіла, у такіх творах нельга нешта памяняць месцамі, выкінуць, урэшце, хоць бы адно слова, каб не парушыць іх аснову, у якой сфакусіраваны тыя эмацыянальныя імпульсы, што непасрэдна звязаны з усімі кампанентамі — лексікай, графікай, інтанацыйным ладам:

Як бы нішто не адбылося,
Над рэчкай туманы дымяць.
Зноў тая ж ноч і тая ж
восень,
А толькі вось цябе няма.
Стаю ізноў на тым жа ганку.
Скуль знікла ты ў імгле
начной.
Няхай бы бліснула маланка
І паказала, што з табой.

Узорам тактоўнага пачуцця і душэўнай паўнаты з'яўляецца і наступны верш адной з апошніх кніг паэта, дзе за знешняй прастатой хаваецца ўсведамленне сапраўднай цаны і вагі кожнага слова, бо вывады яго— вынік перажытага, вынашанага:

Калі з табою што якое,
Ты не хавай, ты не маўчы.
Але разваж душой сваёю
І ўсім аб горы не крычы.
Калі ты смуткам апавіта,
Калі ў душы тваёй адчай,
Ты лепш скажы мне шэптам
жыта
Ці пазвані мне, як ручай.
Я ўсё, як трэба, зразумею
І цёплым ветрам адкажу,
Я пашкадую, я прыгрэю
І асушу тваю слязу.

Аднойчы равеснік Петруся Броўкі грузінскі паэт Іраклій Абашыдзе, спрабуючы растлумачыць прыцягальную моц пушкінскай паэзіі, сказаў: «Яму (Пушкіну.—В. Я.) не патрэбна думка ўпрыгожаная, не патрэбна слова ўскладнёнае — у яго прыгажосць і складанасць уласцівы самой думцы, і ён не баіцца сказаць проста».

Вершы, падказаныя Петрусю Броўку сэрцам, не губляюць сваёй някідкай прывабнасці і такой дэфіцытнай, не крыклівай шчырасці ў сённяшнім мітуслівым свеце.

Віктар ЯРАЦ.

1

НЕЯК я ўжо расказваў пра Гаркушу. Можа, хто памятае: было яму трохі за сорак, але з твару ён мог здацца і мудрэйшым за свае гады, бо ўмеў хітравата прыжмурыць вочы і надаць ім загадкава-іранічны выраз. Гаркушава іронія мною вельмі лёгка чыталася: толькі ён, памочнік ляснічага, штодня робіць у сваім лесе нешта карыснае; ад таго ж, што нейкі таксатар (гэта значыць, я) паходзіць па ўрочышчы ды штосьці занатуе ў свой журнал, ніводнай галінкі ў ягоным лесе не прыбавіцца. Яшчэ нагадаю: ездзіў Гаркуша на старым абшарпаным мапедзе; там, дзе нельга праехаць, яго лёгка можна пракаціць, дык Гаркуша заўсёды і знаходзіў мяне, у які б гушчар я ні зашыўся. А шукаў ён мяне таму, што час ад часу яму нясцерпна рупіла расказаць мне якую-небудзь сваю байку. Гэтых баек у Гаркушы было безліч, і ён расказваў мне іх, каб кожны раз падвесці да адной і той жа маралі: у яго такая багатая лясная, ды і наогул жыццёвая, практыка, што мая вычытаная з кніг тэорыя не ідзе з ёю ні ў якое параўнанне.

Так ён знайшоў мяне ў лесе і цяпер — злавіў, на прасецы. Кіўнуў галавою — павітаўся, саскочыў з мапеда і моўчкі пакаціў яго далей, а я, быццам і было так умоўлена, пайшоў следам, разумеючы, што ён зноў, мабыць, прыкінуў, дзе зручней нам будзе сесці. Прасека прывяла на край пясчанай выспы: злева, у лагчыне, сапраўдны «цёмны лес», забіты ўнізе густым ліпавым падлескам, лапушыстым і жаўтаватым ад прасекі арэшнікам, а справа, на выспе, рэдкія, неахайныя з выгляду, невысокія, хаця і стараватыя хвоі: лускаватая кара, калматае, бязладна раскінутае ў бакі голле. Між дрэў жоўтыя пясчаныя плешыны мазаічна перамяшаліся з сівымі лапікамі лішайніку; сям-там пракінуўся шорсткі, з закругленым угору верхам, падобны на перакаці-поле верасок. У такім хвойніку прыемна бывае сесці на цёплы сухі пясок, не дзіва што Гаркуша і выбраў гэтае месца, каб расказаць мне тут сваю байку.

Але з байкаю гэты раз у яго выйшла асечка. Сесці-то мы селі, але не паспеў ён і абзацца, як проста перад намі, у густым цёмным падлеску пачуўся моцны шум, я прыўстаў на кукішках і, прызнацца, трохі здрэйфіў — падумаў, звер, але не, гэта быў не звер, а чалавек — ён вываліўся нарэшце з гушчару і, як нічога перад сабой не бачачы, спыніўся і ўздыхнуў з палёгкай.

2

Я пазнаў гэтага чалавека. Першы раз, праўда, зводдаль, я ўбачыў яго з месяц назад. Неяк выйшаў я перад Доўгай лагчынаю на дарогу, а па ёй акурат ехаў Гаркуша. Мабыць, з ветлівасці ён затармазіў, злез з мапеда і, коцячы яго адной рукой, пайшоў са мною побач. Спусціліся пясчаным адхончыкам на луг, перасякаем яго ўпоперак, і раптам я бачу, як на масток з таго, процілеглага лесу выходзіць высокі мужчына і, няйнакш, з абчасаным бярвенцам, але вось ён сігае па мастку і бярэ ад яго наўскось па лузе —вельмі дзіўны кірунак, бо ў тым баку няма ніякага жытла, толькі лес, дык куды ж ён нясе сваё бярвенца—з лесу ды ў лес? Хіба там, куды ён ідзе, не знайшлося б такога ж?.. Але было ўсё-такі падобна, што на плячы ў яго кароткае, метры са два, бярвенца. Яно блішчэла на сонцы —так блішчыць вільготны камбій, калі з жывога дрэва толькі што знялі кару. А калі не бярвенца?.. Яшчэ можна было падумаць, што нёс ён трыногу тэадаліта, можа, абкручаную цэлафанавай плёнкай — яна гэтак жа ярка блішчыць на сонцы. Але тады зноў пытанне: навошта абкручваць тэадаліт плёнкай, калі на небе ні хмурынкі? А галоўнае, калі гэта быў геадэзіст, дык чаму адзін, звычайна ж іх няменш як трое, дый не чуў я, каб паблізу нешта рабілі геадэзісты. Між тым чалавек з загадкавай ношаю на плячы да ўсяго яшчэ і пазбягаў, відаць, сустрэчы з намі: нават не зірнуў у наш бок — паспяшаўся ад дарогі, па якой мы з Гаркушам набліжаліся да мастка.

Раптам да мяне дайшло, што Гаркушу зусім не хвалюе тое, што надта ж зацікавіла мяне, і гэта яшчэ больш развярушыла маю цікаўнасць. «Хто гэта?» — спытаў я і пільна зірнуў на Гаркушу. Ён злёгку паморшчыўся: «А, махні рукой...» Аднак адчуўшы, што яго адказ не задаволіў мяне, дадаў неахвотна: — «Моль». Так яго празвалі. Але не бяры ў галаву — ці мала дзівакоў на свеце...»

3

Дык вось цяпер я і пазнаў гэтага Моля. А перш, можа, пазнаў тое доўгае і белае, што было ў яго на плячы, бо раней чым сам ён ступіў з цёмнага падлеска, яно ўжо адным канцом вытыркнулася на святло. Сваю ношу ён і праўда абкруціў цэлафанавай плёнкай—там, на лузе, я не памыліўся, але што ўсё-такі гэта было?.. Не тэадаліт. Нейкі цупкі скрутак: ён прагінаўся і спружыніў, калі Моль асцярожна знімаў яго з пляча.

Я падумаў: нейкі мясцовы інтэлігент, бо на ім быў цёмны, у белую палоску, да-

Мікола Кусянкоў

МОЛЬ

апавяданне

волі яшчэ свежы касцюм, і тым болей мяне здзівіла, што — нават яшчэ і пры гальштуку — гэтак собіла небараку трапіць у самую што ні ёсць непралазную гушчэчу. Між тым чыстай насоўкаю ён выцер потны лоб, і цяпер я мог зблізку разгледзець быццам недалеплены нейкі твар: аляпаваты нос, тоўстая верхняя губа, такі ж неэканомны, трохі нават перакошаны падбародак. Бракавала Молю і зграбнай паставы, хоць і было яму гадоў трыццаць, не больш.

Нарэшце ён заўважыў нас (мы сядзелі метраў за сем ад прасекі), яго верхняя губа, напяўшыся, прыкметна патанчэла — твар расплыўся ў шчырай прыязнай усмешцы, і я адразу ўбачыў, які ён бясхітрасны і свойскі хлопец.

«А, гэта вы... — Молеў твар ззяў радасцю. — Ну вітаю вас, вітаю. Прывал?.. А што, не грэх і перадыхнуць. Я таксама пакурыць рашыў. — Ён заклапочана зірнуў на сонца і, супакойваючы сябе, абыякава махнуў рукою. — Яшчэ паспею, тут ужо недалёка».

«Сядай, пакуры,— літасціва дазволіў Гаркуша. — А я пагляджу, як ты курыш. Каб нагар на пясок атрасаў, а то я вас ведаю: падняўся і пайшоў, галаву задраўшы, а ўслед ужо мох тлее...»

У строгім Гаркушавым голасе чуліся яўна раўнівыя ноткі: толькі наважыўся расказаць мне сваю байку, у якой, канечне ж, галоўным героем быў бы сам, а тут новы неспадзяваны герой з'явіўся на сцэне, і цяпер частку маёй увагі, калі не ўсю яе, забярэ гэты Моль. Яшчэ ж Гаркушу, мабыць, раздражняла, што хаця і прыязна пазіраў на яго хлопец, але ж і вельмі незалежна.

«А ў цябе прагрэс,— з'едліва зазначыў Гаркуша. — Раней хоць дарог не цураўся, дый пад'язджаў на машыне часам, а цяпер напрамак па сонцы ўзяў і папёр напрамкі. Што, хіба не так?»

З хвіліну абодва маўчалі. Моль ціха сам сабе пасміхаўся, а Гаркуша, няйнакш, збіраўся з думкамі, каб сказаць яшчэ нешта такое, што як след праняло б хлопца.

«Дзівак ты, Валера,— нарэшце ўздыхнуў Гаркуша. — Хіба дырэктар табе газіка не даў бы?.. А калі і не на газіку... Ты ж куды, на Паўлаў хутар? Дык туды ж аўтобус праменька шыбуе, сто крокаў убок ступіў, і твой хутар...»

Ніколі не думаў, што знойдзецца чалавек, які на іранічнага звыш усякай меры Гаркушу будзе пазіраць з яшчэ большай іроніяй — спачувальна і паблажліва, ды яшчэ і з адценнем дзіцячага здзіўлення на твары. Але акурат так пазіраў на Гаркушу шырока расплюшчанымі вачамі Валера: былі, аказваецца, на свеце такія рэчы, якіх не разумеў нават сам Гаркуша.

4

Так Валера яму і сказаў:

«Цікавы ты чалавек, Адамавіч. «На газіку, на аўтобусе...» Як быццам сам не ведаеш: моль, яна ўсюды. Хоць бы ў тым жа аўтобусе: едзеш, хто гамоніць, хто ў акно лобам упёрся, а ты раптам зірк: пырхае, кулеецца матылёк палавенькі, і пылок ад яго — моль!.. Нехта дастаў з шафы нешта ваўнянае, надзеў, дык моль і сядзела да пары да часу, запшыўшся, а як начало на выбоінах падкідваць, яна і вылецела. А то, бывае, і проста розныя транты вязуць — кажух ці хусту, а іх іншы раз толькі паварушы!.. Вот табе і аўтобус. Не, парай каму-небудзь іншаму, толькі не мне...»

«Глупства, пане-дабрадзею,— рашуча не пагадзіўся Гаркуша. — Па-першае, ён у цябе абкручаны плёнкаю, моль не, дзякуй богу, яшчэ не жарэ, а па-другое... Калі ўжо на тое пайшло, дык хачу я даць табе карысную параду. Чым во так насіцца, як з пісанай торбаю, дык памяняў бы ты яго на штучны, кажуць жа, ёсць такія штучныя, што не адрозніш ад натуральнага. Памяняў бы і жыў бы сабе спакойна, як усе людзі. А то во — прысліпіла, і прэш на Паўлаў хутар. Там хто ў цябе, цётка? От узрадуецца! Ды хай бы ён хоць з месяц паляжаў там, а то ж і тыдня не міне — зноў на пляча, і напрамкі па лесе. Ну чаго ты пасміхаешся? Можа, не праўду кажу?»

«А вот тое і пачалося. Паявілася сінтэтыка: футра, дываны. А там жа капіталізм, дык і шалёная рэклама: купляйце нашу сінтэтыку, яе не точыць моль. У выніку ўсё натуральнае, ваўнянае абыходзяць за кіламетр. І тады што ж ты думаеш робіць тая фірма, што выпускала ўсё з воўны?»

«Што ж яна робіць?»

«А тое і робіць, што не здаецца. Стварае лабараторыю, наймае самых відных генетыкаў і селекцыянераў і выводзіць такую моль, што нішчыць акурат хімію — штучныя дываны, футра. Перамога!.. Вы кажаце, вашу сінтэтыку не точыць моль? Няпраўда, вось ваш штучны дыван — свіціцца, як рэшата!.. Перамога, бо калі, скажам, і ваўняны, і сінтэтычны дыван баіцца молі, дык хто ж будзе купляць хімію?.. Вот так, Адамавіч».

«Так-то яно так,— неахвотна згаджаецца Гаркуша,— але ж гэта ў Японіі, далекавата, а мы з табою тут, дома».

«Ну, ты, Адамавіч, даеш! — Валера энергічна ткнуў у пясок недакурак. — Далёка Японія! Дзе ж яна далёка? Сеў на нейкага «ІЛа», і праз дзевяць гадзін ты ў Маскве. А ты ж не адзін, такіх гаўрыкаў з табою вунь колькі. І ўсе з чамаданамі. А ў чамаданах што? Транты ўсякія, там жа яны танныя. Вядома, усё крамнае, але ж хіба ў краме ці на розных складах не бывае молі? Колькі хочаш. І якой хочаш: адна воўну жарэ, другая хімію. І вось прыляцелі ў Маскву — трыста чалавек, за чамаданы і хто куды — хто ў Мінск, хто ў Гомель. А разам з імі і японская моль. Усякая. Сутак не прайшло, а яна ўжо тут. Вот так. А ты кажаш, далёка Японія. Але я не ўсё табе яшчэ расказаў. Сітуацыя выйшла з-пад кантролю: новая моль знюхалася са старой, і сам сабой вывеўся такі гібрыд, якому адзін хрэн што нішчыць — хоць воўну, хоць сінтэтыку, а то нават і ўсякае зрэб'е. Дык вот, можа, чуў: стаяў у Пясочнай Рудні няспраўны газік, прыйшлі хлопцы рамантаваць, паднялі сядзенне, а пад ім не мешкавіна, а адзін пыл — моль, ды такая ўжо, што і спружыны пад сядзеннем папераядала. Вот ты мне і кажаш, вазьмі ў дырэктара газік. Не, браце, не вазьму...»

«Зразумела... — Гаркуша зноў сумна паківаў галавой. — Таму ты і дарог цураешся. Больш напрамкі».

«Адстаў ты ад жыцця,- Адамавіч. — Валера тонкім струменем выпускае з рота дым, у той час як фізіяномія ў яго дабрадушна-бясстрасная: яго зусім не дзівіць Гаркушава адсталасць, ён проста канстатуе гэты сумны факт. — Газет не чытаеш і тэлевізар не глядзіш, а то б ведаў: не тая цяпер моль».

«Як гэта не тая? Моль яна і ёсць моль».

«А я табе кажу: не тая цяпер моль. Ва ўсім свеце не тая. Не верыш? Дык гэта ж факт. А пачалося знаеш дзе? У Японіі».

«У Японіі? — шчыра здзівіўся Гаркуша. — Цікава, што ж там пачалося? Раскажы, паслухаю...»

«Дзіва што! — падхапіў Валера. — На дарогах самая моль. Я лепей во так напрасткі праклаöу курс, сям-там, можа, і балота прыхаплю, не без таго, затое я ўпэўнены, што ніякая халера да мяне не прычэпіцца».

«А на Паўлавым хутары? Хіба там молі няма? Сам жа кажаш, яна ўсюды...»

«Ды ўсюды, але... Колькі там ужо таго хутара. Дзве хаты. Ніхто туды ўжо і носа не паказвае. Неперспектыўнае селішча».

«А неперспектыўнае, дык і моль паразляталася?»

«Ну і жартаўнік ты, Адамавіч. — Валера смяецца, як чалавек, які разумее і цэніць гумар. — З табой не засумуеш... Але добра, хлопцы. Шчаслівa заставацца, бо мне яшчэ і туды трэба, і назад, у Грабянцы».

Ён узяў на плячо закручаны ў цэлафанавую плёнку дыван (цяпер-то я ведаў, што гэта быў у яго дыван, а не што іншае) і, трымаючыся воддаль, падазрона пазіраючы ў наш бок, асцярожна абагнуў нас, і я пачуў, як ён рушыў шпарчэй, за спіною ў мяне сціхалі яго крокі.

5

«Што з ім? — спытаў я ў Гаркушы. — Гэта самае?» — Я пакруціў пальцам ля скроні.

Гаркуша ледзь прыкметна ўсміхнуўся.

«А, усе вы такія».

Пры гэтым ён так выразна павёў рукою, як быццам паказваў некуды за лес, дзе нас — такіх, як Валера — было многа. Гэтак ён браў рэванш: яму не ўдалося расказаць мне сваёй байкі, а расказаць яе, відаць не было ўжо настрою, таму і з аднoй Валеравай гісторыі ён вывеў патрэбную яму мараль. Недзе там, за лесам, мы ўсе такія, як гэты няшчасны і варты жалю Моль, а ён, Гаркуша, тут, у сваім лесе, канечне ж, не такі. А раз атрымалася мараль, дык ён ужо мусіў давесці да канца і гэту чужую гісторыю.

«Цешча збаёдала. Вучыўся ў акадэміі на ветэрынара, там і ажаніўся. Ну а ён жа мясцовы, дык сюды і вярнуўся. Прывёз жонку, а тут, як на тое гора, у маці згарэла хата. Ну, сама яна да дачкі, а куды хлопцу дзецца? Прыйшлося стаць на кватэру, чакаць калгаснага катэджа. Дык вот жывуць на кватэры, а тут чорт і прынёс гэтую цешчу. Ды яшчэ і з дыванам — у падарунак маладым. Ну, а цешча гэта ж такое стварэнне, што ад яе і так жыцця няма, а калі яна яшчэ і дарагі дыван прывезла, дык і зусім не ведае, да чаго прычапіцца — і тое ў зяця не так, і другое. Ды каб жа толькі ў зяця, а то ж і ў гаспадыні: у яе і шчыліны ў падлозе, і сцены абы-як патынкаваныя, і крэйда бярэцца. А тут яшчэ і самае страшнае — як зіхнула цешча: «Валера, дык гэта ж моль! Прапашчы ж мой дыван, куды ж я яго прывезла!..» Ды як кінулася лавіць таго матылька!.. А Валера стаіць, збялеў як сцяна, так на яго знянацку цешча падзейнічала, нібы гіпноз які — моль!..

З гэтага і пачалося. Раз моль, разважае Валера, дык і дыван нельга вешаць, займее кватэру, там і павесіць. І вось здаюць для спецыялістаў дом, атрымаў Валера кватэру, улазін яшчэ не рабілі, а толькі прыйшлі з жонкаю пагледзець, і тут зноў яго аж кінуў у пот кінула — моль!.. Яшчэ рэха ў пустой кватэры гуляе, а яна ўжо пырхае, не цэрпіцца, калі гаспадары прывязуць ёй спажыву. Хто яго ведае, можа, то і не моль была, а які іншы матылёк заляцеў, як яшчэ вокны былі незашклёныя, а калі і моль, дык не дачакалася яна Валеравага дывана, бо ён у новую кватэру яго так і не прывёз. Але ж куды яго падзець? Усюды моль. Вось ён і цягае яго ўжо трэці год, не ведае, як уратаваць. А навошта яго ратаваць, калі сам чалавек, лічы, прапашчы...

А добры спецыяліст быў. Пазаве хто кабанчыка лягчаць, дык той і віскнуць не паспее, а калі і віскне, дык сё роўна як ад вялікага задавальнення — так віртуозна рабіў Валера гэту справу. А цяпер... Толькі брамку адчыніць, а кабанчык ужо такога віску нарабіў, як быццам яго самога іўдуць рэзаць...»

● ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

НЕ РАМЯСТВО — МАСТАЦТВА

Больш за шэсць гадоў абівае парогі многіх устаноў мастак Аркадзь Патапавіч Новік са сваёй прапановай арганізаваць пры Барысаўскім камбінаце ўжытковага мастацтва спецыяльную майстэрню шкла, дзе можна было б вырабляць сувеніры, ювелірныя рэчы і многае іншае.

Дробныя шкляныя рэчы можна, зрэшты, рабіць і ў хатніх умовах, хоць бы на кухні, з закупленага на шклозаводзе ўжо астыўшага шкла, якое звычайна мае выгляд дроту. Для гэтага выкарыстоўваць газавыя гарэлкі, на якіх шкляны дрот разаграваюць да неабходнай мяккасці і лепяць з яго выявы жывёл, птушак, кветак, нават выдзімаюць невялікіх памераў посуд. Выконваць гэту работу могуць майстры, якія атрымалі пэўную адукацыю — не толькі мастацкую, але і тэхналагічную, і, акрамя таго, маюць практычны вопыт работы з гарачым шклом. Шкло хутка стыне і зноў цвярдзее, памылку тут ужо не выправіш. Звычайна на шклозаводах сярод соцень майстроў талент да такой працы маюць адзін-два.

Аднавіць забытую традыцыю спрабавалі даўно (мастацтва шкла мае на Беларусі шматвяковыя карані). Прапановы аб стварэнні цэха ці хаця б невялікай майстэрні шкляной пластыкі пры Барысаўскім або Мінскім мастацка-вытворчым камбінатах выказваліся яшчэ на Рэспубліканскай канферэнцыі па адраджэнні забытых народных рамёстваў у 1981 г. Прайшло амаль дзесяць гадоў, але дырэкцыя камбінатаў нават і не падумала заняцца гэтай вельмі патрэбнай справай. Спачатку нібыта не было майстроў. Але вось з 1984 г. у Барысаве жыве мастак і скульптар Аркадзь Патапавіч Новік, апантаны ідэяй стварыць пры камбінаце майстэрню шкляной пластыкі. Больш за дваццаць год прысвяціў Аркадзь Патапавіч любімай справе — мастацкаму шклу на Ленінградскім камбінаце дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва, куды быў накіраваны пасля заканчэння Вышэйшага мастацка-прамысловага вучылішча імя В. Мухінай. Там ён абучыў свайму майстэрству 7 вучняў. Усе гады А. Новіка цягнула на радзіму, на Беларусь. Нарэшце ён абмяняў ленінградскую кватэру на барысаўскую, спадзеючыся, што ўладкуецца тут на працу. Але на прапанову А. Новіка стварыць такую майстэрню пры Барысаўскім камбінаце дырэктар С. Шыдлоўскі штогод адказваў: «Навошта мне лішнія клопаты?»

Намаганні Аркадзя Патапавіча стварыць у Барысаве майстэрню па вырабе сувеніраў са шкла падтрымаў у свой час галоўны мастак Мастацкага фонду СМ БССР А. Марачкін, але С. Шыдлоўскі рашэнне фонду проста праігнараваў. У 1986 г. зноў была прынята пастанова Мастацкага фонду СМ БССР (старшынёй быў І. Міско) аб уладкаванні Новіка на працу ў Барысаўскім камбінаце, але і на гэты раз Шыдлоўскі «нават вусам не павёў». У 1988 г. такое ж рашэнне прыняў новы склад праўлення Мастацкага фонду СМ БССР (старшынёй быў Г. Жарын), але Шыдлоўскі заявіў Новіку, што «стварэнне майстэрні шкляной пластыкі адбудзецца толькі праз мой труп». Пасля гэтага Новік звярнуўся па дапамогу ў Барысаўскі гарадскі камітэт КПБ і прэзідыум Саюза мастакоў БССР, якія зноў жа падтрымалі прапанову Новіка аб стварэнні майстэрні шкляных сувеніраў пры Барысаўскім камбінаце. Але зноў Шыдлоўскі, спаслаўшыся на даволі спрэчнае меркаванне супрацоўніка Інстытута «Белгазпраект», які палічыў, што памяшканне, дзе галоўны мастак і інжынер камбіната меркавалі размясціць майстэрню, «не падыходзіць для забеспячэння яго газам у балонах», застаўся, як кажуць, пры сваім. Але, па-першае, ёсць іншыя памяшканні на камбінаце, па-другое, можна працаваць і на бензінавых гарэлках, было б толькі жаданне стварыць такую майстэрню.

Увогуле ўмовы для творчасці на камбінаце не спрыяльныя. Некаму, відаць, выгадна пастаянна сутыкаць інтарэсы мастакоў з інтарэсамі рабочых і служачых. Да таго ж дырэкцыя камбіната лічыць, што мастакі існуюць для яе, што творцам робяць ласку, узяўшы на працу.

У сакавіку 1990 г. А. Новік зноў падаў заяву ўжо новаму старшыні СМ БССР Г. Буралкіну з той жа прапановай. Цікава, ці зможа новае кіраўніцтва творчага саюза нарэшце «власть употребить» і стварыць майстэрню па вытворчасці шкляных сувеніраў, якія, дарэчы, карыстаюцца вялікім попытам у мастацкіх салонах Масквы, Ленінграда, а таксама за мяжой краіны? Гэта жывыя грошы і нават валюта, якой нам так не хапае.

У красавіку 1990 г. у мінскім Палацы мастацтваў А. Новік арганізаваў невялічкую выстаўку сваіх твораў, якая мела вялікі поспех. У кнізе водгукаў шмат добразычлівых меркаванняў гледачоў і пытанняў, дзе можна набыць гэтыя рэчы. Мяркуйце самі: «Гэта свята жыцця, прыгажосць!», «Чаму няма гэтых цудоўных твораў на кірмашах?», «Рэчы маленькія — а цуд вялікі — яны грэюць душу і розум», «Каб усё гэта было ў нашым доме, мы сталі б іншымі людзьмі!», «Гэта не столькі рамяство, колькі мастацтва, і вельмі добрае», «Навучыце свайму майстэрству моладзь!».

І Новік імкнецца гэта зрабіць, менавіта гэта — навучыць моладзь свайму майстэрству. Хочацца спадзявацца, што ягоная мара збудзецца...

М. ЯНІЦКАЯ.

— **У мяне ўзнікла даволі дзіўнае пытанне: а ці патрэбная вам зараз прэса? Колькі гадоў таму арганізаваны вамі, Ігар, маладзёжны камерны хор, калектыў аматарскі, меў такую папулярнасць у Мінску, пра якую многія музыканты-прафесіяналы маглі толькі марыць. На ўсіх канцэртах — аншлаг... Вось менавіта вам і прапанавалі неўзабаве стварыць новы прафесійны калектыў — Мінскі дзяржаўны камерны хор. Такім чынам, папулярнасць маладзёжнага хору разам з вамі, «авансам», перайшла да новай музыканцкай суполкі, і, з'явіўшыся на свет, яна ўжо мела сваю публіку...**

— ...і ў такім разе— навошта нам прэса? Прэса патрэбная заўсёды. А наконт «сваёй публікі»... У прынцыпе, гаварыць можна пра паклоннікаў сваіх: ёсць сапраўды шчырыя паклоннікі, якіх, напэўна, мы радуем. Але ўвогуле як мастацкі кіраўнік я з нядаўняга часу пераканаўся, што для таго, каб мець сваю публіку, яе трэба пастаянна здзіўляць.

— **Якім жа чынам?**

— Па-першае, праграмамі, па-другое, якасцю... Разумееце, народ, у якога, скажам, няма абутку, здзіўляць можна толькі лішкам абутку, і толькі калі ёсць лішак, людзі пачынаюць разбірацца, што — лепшае. А ў мастацтве такога быць не можа, «валам» тут здзівіць нельга, і чалавек, далучаны да мастацтва, заўсёды пераборлівы, заўсёды ненасытны душою. Яму патрэбныя новыя, новыя і новыя праграмы, разнастайныя, цікавыя. А якасць выканання— гэта тое, што можна выявіць, напэўна, беручыся за любы рэпертуар, неабавязкова высакакласны.

— **Дарэчы, пра вашы праграмы. Апошнім часам іх дамінантай зрабілася духоўная музыка: у сёлетнім сольным філарманічным канцэрце хору гучала Меса Шуберта, фрагменты літургій Часнакова, Чайкоўскага; Мінскі дзяржаўны камерны хор удзельнічаў ва ўрачыстым малебне ў гонар святых роўнаапостальных Мяфодзія і Кірылы пад час Усесаюзнага свята славянскага пісьменства і культуры, тады ж выступалі вы на фестывалі харавой духоўнай музыкі. А яшчэ ў якасці ганаровых гасцей пабывалі на нядаўнім фестывалі царкоўнай музыкі ў Польшчы — з праграмай беларускай духоўнай музыкі...**

— Ведаеце, зараз усе думаюць, што ў нас напрамак такі — духоўная музыка. Але калі гэтак лічыць, дык, пэўна, больш лагічным для нас было б працаваць у епархіі, у царкве. Ды ў мяне была наконт гэтага размова з мітрапалітам Філарэтам, і ён, відаць, мяне зразумеў, — чаму я не змагу цалкам аддавацца такой працы. Чаму? Таму, што я люблю і Моцарта, і Баха. Я люблю і сучасную музыку. Наколькі хутка наш хор можа адгукацца на нейкія навацыі ў мастацтве — іншае пытанне.

А духоўная музыка — гэта не даніна модзе, гэта не толькі паклон вечнаму і непахіснаму, паклон хараству: і для хору, і для кожнага харыста важна, каб чалавек прайшоў душою менавіта праз гэтую музыку, каб ён яе паспяваў, адчуў. Гэта з аднаго боку. І з другога— для такога маладога калектыву, як наш, менавіта духоўная музыка сталася тым, што ўсіх згуртавала, прымусіла адчуваць аднолькава, перажываць аднолькава і да т. п. Чаму? Таму што, дапусцім, сучасная музыка можа падабацца камусьці, можа і не, а духоўная — у лепшых яе ўзорах — не можа не падабацца. Рэакцыя на яе (і з боку выканаўцаў, найперш) — адназначная.

Канечне, мы стараемся выконваць не запар усю духоўную музыку, шукаем, на свой густ, жамчужыны, іх імкнёмся прапаноўваць слухачу. І на гэтым напрамку крэда нашага калектыву ў першыя гады працы — выкананне, прапаганда праваслаўнай музыкі і пошук духоўнай беларускай музыкі — менавіта ў першую чаргу таго, што мае дачыненне да нашага краю.

ДУША ЗАЎСЁДЫ НЕНАСЫТНАЯ...

З мастацкім кіраўніком Мінскага дзяржаўнага камернага хору І. МАЦЮХОВЫМ гутарыць карэспандэнт «ЛіМа»

— **Ігар, сёлета на «Мінскай вясне» і на фестывалі ў Полацку вы прадстаўлялі адметную для беларускай культуры работу — «Куранты», ананімны зборнік свецкай вакальнай творчасці, датаваны 1733 годам. Перад прэм'ерай у Мінску з уступным словам выступаў Адам Мальдзіс, ён і расказаў гісторыю самой знаходкі, і падрабязна ахарактарызаваў гэты рукапісны помнік славянскай культуры, блізкі беларусам, украінцам, палякам... А што скажаце вы?**

— Нашаму хору «Куранты» прапанаваў спявак Віктар Скорабагатаў, энтузіяст беларускай вакальнай музыкі. Ноты вымагалі сур'ёзнай апрацоўкі: з трох дзесяткаў песень у зборніку не ўсе аказаліся высокамастацкімі; у зборніку былі інтэрмедыі, дуэты, трыо, але не харавыя партыі... Словам, далі ноты кампазітару Віктару Капыцько, і той зрабіў канцэртную транскрыпцыю «Курантаў»; колькасць нумароў скарацілася да 19-ці. Праца ішла вельмі хутка. Хор, напрыклад, развучваў свае партыі ўсяго два тыдні, да канцэрта былі толькі адна аркестравая рэпетыцыя і адна зводная. Гэта мала, «Куранты», я лічу, вымагаюць яшчэ дапрацоўкі. Тады можна будзе гаварыць пра вынік.

— **Ваша крытычная самаацэнка ўжо дае плённыя вынікі: відаць, працуеце патрабавальна, і за няпоўныя два гады хор прыкметна змяніў сваё гучанне— у лепшы бок...**

— А ведаеце, на першую рэпетыцыю — знаёмства з хорам, чытка з ліста і да т. п. — я прынёс Месу італьянскага кампазітара XVII стагоддзя Антоніа Лоці. Дык мы не змаглі праспяваць ніводнае ноты. Не змаглі... Цяпер мы яе пяём усю, ужо фрагменты паказвалі ў канцэртах. Значыць, за гэты час адбыўся не тое каб пералом, а працэс па ўзняцці выканаўчага ўзроўню і — будзем так гаварыць — мыслення выканаўцы. Майстэрства расце, і для нас гэта асабліва важна, бо камерны калектыў — найбольш гнуткая, тонкая структура нашага жанру. Сёй-той нават лічыць, што гэта—ансамбль салістаў, хоць я катэгарычна супраць такога вызначэння. У хоры першаснае — мысленне харавога спявання, незалежна ад таго, што камусьці прыродай дадзена больш, камусьці менш.

— **Працэс удасканалення, ці проста абнаўлення калектыву, па сутнасці, не канчаецца ніколі — пакуль жыве калектыў. А вы ж яшчэ толькі «сталі на ногі»...**

— Працэс фарміравання калектыву вельмі цяжкі наогул. З самага пачатку ў нас было 24 спевакі — вось вы іх бачыце на афішным плакаце. Цяпер ужо — раз, два, тры... — сем чалавек з гэтага плаката ад нас пайшлі. Але на іхняе месца прыйшлі іншыя сямёра. У нас пяюць і харавікі, і прафесійныя вакалісты, і піяністы (два піяністы працуюць у хоры, трэці — канцэртмайстар). Увогуле, усе маюць музычную адукацыю і вакальныя дадзеныя, што вельмі важна, бо хору даводзіцца вытрымліваць дужа вялікія нагрузкі — вялікія праграмы.

— **Я прагледзела рэпертуарны спіс вашага хору: беларускія кампазітары А. Валынчык, А. Нікалаевіч, А. Туранкоў, А. Бандарэнка, В. Капыцько, С. Бельцюкоў, А. Дзмітрыеў, беларускія канты XVI—XVIII стагоддзяў, руская духоўная музыка — П. Часнакоў, П. Чайкоўскі, В. Калінікаў, Д. Бартнянскі, заходнееўрапейская — Ф. Шуберт, І.-С. Бах; творы савецкіх аўтараў...**

— У свой час я хацеў паставіць рэпертуарную палітыку на аснову мастацкага савета. У прынцыпе, гэта і робіцца ў дачыненні да сучаснай музыкі беларускіх аўтараў. Чаму? Таму, што большая частка гэтай музыкі не адпавядае тым патрабаванням, якія стасуюцца з

Старонкі ўспамінаў

Заір АЗГУР

МАЙСТЭРСТВА ЎПЭЎНЕНАЙ ЧАКАНКІ

КОЛЬКІ жыву на белым свеце, а варта мне прызадумацца, як перад мысленным позіркам узнікаюць пакручастыя дзвінскія берагі пры зліцці рэчкі з Віцьбай, зялёныя пагоркі з шапатлівай на ветры тапалінай лістотай. А то раптам у гэтую ідылічную карціну ўрываецца вогненнай чырвані трамвай з пералівістым перазвонам, распісаны заклікамі тых гадоў: «Мір хацінам!..» А, бывае, бачыцца мне праз гады пагружаны ў змрок горад, па вуліцах якога праносіцца атрад коннікаў-чонаўцаў. Па цокату капытоў па бруку віцябчане здагадваюцца: «Пагоня»— гэта вылоўліваецца яшчэ адна зграя бандытаў.

Час рэвалюцыі. Час грамадзянскай вайны.

Іншы раз пры слове «Віцебск» перада мной узнікае постаць Настаўніка. Так, так, з вялікай літары, бо гаворка ідзе пра Юрыя Майсеевіча Пэна, які сваім талентам і майстэрствам унёс у правінцыяльны горад на Заходняй Дзвіне нешта асаблівае, стаўшы на пэўны час духоўным цэнтрам культурнага жыцця. Вакол яго майстэрні роіліся гаманлівыя чароды мясцовых і заезджых мастакоў, акцёраў, скульптараў. І ўсе яны спакваля бралі з яго прыклад працавітага падзвіжніцтва ў мастацтве...

Вось сярод маіх віцебскіх уражанняў цепліцца ўспамін яшчэ пра адну сустрэчу з адметным чалавечым характарам. Ён бачыцца мне ў паважнай хадзе па калідоры тагачаснага Мастацкага тэхнікума. Акуратна апрануты, з нейкай падцягнутай фігурай, з засяроджаным тварам, гэты чалавек ідзе міма вокнаў і кабінетаў поступам дырэктара. Ён і ёсць новы дырэктар тэхнікума — Віталь Фрыдрыхавіч Вольскі. Гэта 1929 год. Калі я скажу, што на той час студэнцтва сустракала начальнікаў з захапленнем, наўрад ці хто паверыць мне: і сапраўды, кожную новую асобу сустракала моладзь з недаверам. «Ну, маўляў, паглядзім, чым здзівіць нас гэты...»

Дырэктар Вольскі не спяшаўся «заяўляць аб сабе». Пабываў ва ўсіх аўдыторыях і майстэрнях. Прыглядаўся да завершаных і ледзьве абазначаных палотнаў, да скульптурных статуй і партрэтаў. Пра нешта ціха перагаворваўся з педагогамі. Быццам набіраўся ўражанняў. Позірк у яго быў вельмі дапытлівы.

Дырэктар іншы раз выглядаў адчужана халаднаватым субяседнікам. Гаварыў нягучна. Больш слухаў, чым устаўляў свае меркаванні.

Памятаю, як мне ён сказаў у адказ на маё захапленне перад паэтычным адлюстраваннем свету: «Пацікаўцеся адносінамі да гэтага Леанарда да Вінчы. Я толькі ўчора здаў у бібліятэку ягоны том...»

Я паімчаў за гэтым томам і на падаконніку разгарнуў старонкі, здавалася б, спецыяльна для мяне пазначаныя закладкамі. І выпісаў на ўсё жыццё запаўшыя мне ў памяць словы: «Калі ты назавёш жывапіс нямой паэзіяй, дык і жывапіс можа сказаць, што паэзія — гэта сляпы жывапіс. Цяпер паглядзі, хто больш калека: сляпы ці нямы? Калі паэзія распаўсюджваецца на філасофію маралі, дык жывапіс распаўсюджваецца на філасофію прыроды. Калі першая апісвае дзейнасць свядомасці, дык другі разглядае, як праяўляецца свядомасць у руху...»

Здавалася б, вельмі простая думка! Але я яе адкрыў сам, паглыбіўшыся ў роздум аб мастацтве геніяльнага Леанарда менавіта тады, калі ва мне самім спелі няясныя здагадкі і меркаванні.

Паўтараю, у Віцебску я тады бываў наездамі. Мае сустрэчы з Вольскім былі амаль выпадковымі. А след ад іх прыкметны ў маім станаўленні як мастака.

Упэўнены, што падобнае ўменне як бы неўпрыкмет для вучня падвесці яго да патрэбнай яму крыніцы — гэта наогул рыса педагагічнага таленту. Ім валодаў дырэктар Вольскі. Ці выпадкова віцебскія бібліятэкары таго часу пачалі запісваць «у чаргу» студэнтаў тэхнікума на кнігі А. Луначарскага і Г. Э. Лесінга, Л. Талстога і М. Горкага, М. Багдановіча і Я. Купалы... Гарызонты чытання расшыраліся. І нешта пачэрпнутае намі з кніг уваходзіла ў нашы творчыя работы: то навеянай вершамі тэмай жывапіснай карціны, то падказаным прыёмам пластычнага адлюстравання чалавечага аблічча ў скульптуры... Мы неяк больш сур'ёзна задумаліся аб арганічнай сувязі задумы і ўвасаблення, слова і справы, настрою і волі ў самым працэсе творчасці.

А Віталь Фрыдрыхавіч з ледзьве ўлоўнай усмешкай крочыў па калідорах тэхнікума, ветліва паглядаючы на выхаванцаў. Ён быў не намнога старэйшы за студэнтаў. Бадай, яго можна было аднесці да людзей нашага ж пакалення. Але яму выпала атрымаць грунтоўныя веды ў галіне літаратуры, мовы і гісторыі. Гэтыя веды былі ўзбагачаны ўражаннямі рэвалюцыі і грамадзянскай вайны ў краіне. Атрымаўся незвычайны сплаў уяўленняў аб свеце, які аднолькава карысны быў Віталю Вольскаму і як гісторыку беларускай літаратуры, і як лінгвісту, і як драматургу.

З цягам часу мы пасябравалі з ім, і я ў нетаропкіх нашых размовах пераканаўся ў яго шырокай эрудзіраванасці.

Заставаў я нашага дырэктара і ў крэслах партэра мясцовага тэатра. Спачатку палічыў яго заўзятым тэатралам, які не абмінае прэм'ер БДТ-2 і знаёміцца з гастралёрамі, якія ў тыя гады былі частыя ў горадзе.

Калі я пасябраваў са Змітраком Бядулем, ён расказаў мне пра лінгвістычныя пазнанні і інтарэсы Вольскага. Яшчэ з'яўляючыся байцом Чырвонай Арміі, Вольскі захапіўся зборам фальклору. У сшытак запісваў ён народныя песні, пачутыя на прывалах і ў вёсках, казкі, паданні, прыказкі і прымаўкі, што сабраў каштоўныя звесткі аб мове і культуры беларускіх татар. Уласна кажучы, і першыя навуковыя працы Вольскага былі прысвечаны гэтай этнічнай групе карэннага насельніцтва нашай рэспублікі.

Паўтараю, пра гэты бок дзейнасці В. Вольскага я даведаўся пазней, а ў 1930 годзе не без здзіўлення пачуў, што яго назначылі дырэктарам Другога БДТ (цяпер Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа).

Успамінаю свае тэатральныя сустрэчы тых гадоў. Магу сказаць так: у трыццатым годзе коласаўцы звярнуліся да трох сучасных п'ес, імкнучыся адказаць на запатрабаванні тагачаснага гледача, які чакаў ад мастацтва творчага асэнсавання рэальнасці. Безумоўна, цяпер многае з творчага актыву тых гадоў пераацэньваецца, аднак я думаю, што ўключэнне ў рэпертуар БДТ-2 драмы У. Кіршона «Горад вятроў», п'есы В. Катаева «Авангард» і вельмі папулярнай тады «Першай Коннай» У. Вішнеўскага абазначылі ў дзейнасці тэатра істотны паварот да рэчаіснасці, да вобразаў удзельнікаў рэвалюцыі, да іх перамог і азарэнняў, да іх сумненняў і памылак. Хіба

нашым крэда. Не надта многа з такіх партытур мы пакідаем у сваім рэпертуары, хоць выканалі багата. Выканалі тры хоры А. Дзмітрыева, два цыклы В. Шлеянкова і Ш. Ісхакбаевай; выканалі канцэрт Э. Казачкова, дзве песні І. Лучанка, чатыры хоры А. Бандарэнкі, кантату С. Бельцюкова... На беларускую музыку затрачваем шмат часу, а выкананне, за малым выключэннем, абмяжоўваецца адным разам — пад час пленума, з'езда. Аднак хоры гродзенца А. Бандарэнкі пакінулі ў актыве: мы іх везлі ў Польшчу, і ў Эстонію, павязём і ў Нарвегію. Добра супрацоўнічаем з А. Дзмітрыевым — вось толькі пакуль не выпадае ўзяцца за новыя два цыклы, што кампазітар напісаў для нас. На жаль, «гаспадарка» наша планавая, мы павінны «даваць прадукцыю», выконваць норму канцэртаў, хоць гэта, у прынцыпе, завядзёнка зусім лішняя.

— Усе музыканты наракаюць на гэтыя нормы, і з году ў год нічога не мяняецца...

— Але мы, напэўна, прызвычаіліся ўжо жыць паводле нормаў. З аднаго боку, я разумею: усялякая норма — арганізуе. А з другога... Напрыклад, мы падрыхтавалі праграму і хочам яе паказаць у Мінску, а нам кажуць, што ў гэтым месяцы мы яе паказаць не можам, бо ўсё даўно распланавана, што мы можам яе паказаць у актавай зале на заводзе або ў Смалявічах на свяце пажарнай каманды, куды нам прапануюць паехаць і выступіць. А між тым у нас ёсць ужо сталыя слухачы, якія з задавальненнем прыйшлі б на новую праграму. Дзеля чаго ж ладзіць канцэрт перад выпадковай аўдыторыяй, якую наша прэм'ера можа проста не зацікавіць?

Вось зараз у нас першы летні рэпетыцыйны перыяд, калі можна не гнацца за колькасцю канцэртаў, бо ўсё ўжо спланавана, і на гэтым «кавалачку часу» мы можам адвесці душу, заняцца той праграмай, што ў нас намечана.

— А канкрэтна?

— У нас намечаны два цыклы Р. Шчадрына на вершы А. Твардоўскага і А. Вазнясенскага, кантата Баха, дзве нават, калі праца пойдзе ў добрым тэмпе. Рыхтуемся зараз да міжнароднага харавога фестывалю ў Нарвегіі: мае адбыцца адно выступленне з духоўнай музыкай, адно са свецкай. Гэта будзе ў канцы чэрвеня. На верасень маем адну задумку, здзяйсненне якой залежыць ад дырыжора нашага камернага аркестра: ён павінен выбраць твор буйной формы для супольнага, з камерным хорам, выканання. Словам, планаў вельмі многа. І адпаведную нашым сілам цікавую духоўную музыку таксама не абміннём.

— Ігар, вы сказалі, што супольную работу з Дзяржаўным камерным аркестрам БССР вызначыць выбар яго дырыжора. Але ж сёлета адбыўся нечаканы і ўражлівы дэбют Мацюхова за аркестравым пультам — маю на ўвазе выкананне пад вашым кіраўніцтвам Шубертавай Месы № 2. Збалансавана, гарманічна, натхнёна... Быццам бы вы не ўпершыню «трымалі ў руках» і хор, і камерны аркестр. Чаму ж не прадоўжыць такую практыку?

— Ну, гэта вельмі складана. Узнікаюць складанасці нават, будзем так гаварыць, камерцыйнага характару. Дапусцім, абвешчаны канцэрт камернага хору супольна з камерным аркестрам. Дырэктар камернага аркестра дасць згоду на ўдзел музыкантаў толькі ў тым выпадку, калі ім пойдуць або грошы за канцэрт, або адзінка канцэрта (у «норму»), а хору, адпаведна, — наадварот. Улічыць інтарэсы двух калектываў немагчыма: на афішы пазначаны сольны канцэрт аднаго з іх, а другі ўсяго толькі «прымае ўдзел». Гэта ўжо справа дырэктароў калектываў, як пакруціцца, хоць думаць пра гэта трэба і Міністэрству культуры.

— Два філарманічныя калектывы павінны круціцца, каб адно ў аднаго «адзінкі» не адабралі — амаль анекдот...

— Нонсэнс! У мяне, праўда, ёсць адна задумка, але павінна мінуць гадоў 10, каб яна магла рэалізавацца. Калі коратка сказаць пра гэтую ідэю, дык я хацеў бы стварыць штосьці тыпу тэатра камернай інструментальнай і харавой музыкі. Каб разам з хорам існаваў яшчэ і аркестр. Ці нават інструментальны склад, які меў бы статус камернага інструментальнага ансамбля Мінскага дзяржаўнага камернага хору, мог бы даваць і самастойныя канцэрты, а разам мы маглі б рабіць цікавыя праграмы. Дапусцім, у нас ёсць магчымасць падрыхтаваць цыкл кантат Баха. Гэта ж цудоўна! Але ў нас няма ў штаце інструментальнай групы, камерны ж аркестр мае гастрольны расклад, які не супадае з нашым. Своеасаблівы інструментальна-харавы сінтэз дапамог бы вырашыць многія арганізацыйна-творчыя праблемы, і гэтую ідэю я гатовы даводзіць на самых розных інстанцыях.

— Калі не сакрэт, хто паспрыяў вашаму імкліваму выхаду за рубеж — ваш жа калектыў самы малады ў рэспубліцы сярод сваіх «суродзічаў», і вы, Ігар, і дырэктар хору Андрэй Лапцёнак — самыя маладыя кіраўнікі?

— Выхад на міжнародныя фестывалі — выключна наша ініцыятыва. Напрыклад, раней «Союзконцерт» працэнтаў на 70 забяспечваў усім гастрольныя планы па краіне і аплачваў выдаткі, і гэта надавала ўпэўненасці выканаўцам. Пасля рэарганізацыі канцэртнай справы зрабілася цяжэй. Мы як новы калектыў маем патрэбу ў пэўнай падтрымцы, бо нас пакуль ніхто не ведае, нас мала слухалі за межамі Беларусі. Вось з'ездзілі ў Талін — і адразу ўзнік нейкі рэзананс там, і нас ужо запрасілі туды на канцэрты зноў. Калі такога не адбываецца, хор дэградзіруе, бо любая паездка — гэта перадусім стымул для ўсіх нас. І мы з дырэктарам хору адразу вырашылі: будзем рабіць калектыў як мага больш высокай якасці і паспрабуем выйсці на міжнародную арэну. А гэта ў нашых умовах і доўгая, і цяжкая справа: у дзяржавы няма валюты, а пасылаць калектыў на некамерцыйны фестываль — толькі выдаткі. Дык мы і напісалі ў розныя дасведчаныя арганізацыі, атрымалі ў адказ мноства адрасоў, мноства пісьмаў, сёлета спыніліся на запрашэнні з Нарвегіі — ад дырэкцыі традыцыйнага харавога фестывалю, на будучае маем прапановы наведацца ў Англію, Галандыю, Швейцарыю...

Канечне, тэхнічны, скажам так, бок гэтых вандровак на гранічна нізкім узроўні, бо ў нашай філармоніі няма тэлефакса, тэлекса — сродкаў, праз якія прывыклі кантактаваць са сваімі партнёрамі замежныя менеджэры. Няма і належных грошай: за ўласны кошт давялося забяспечваць такія «дробязі», як пакупка замежных пашпартоў, міжнародных авіяканвертаў, як арэнда тэлефакса ў адной з мінскіх устаноў... Нават запаўняць на машынцы анкеты на кожнага члена калектыву давялося самім — а якія з нас машыністкі... Дзякуй Богу, мы ўжо, будзем так гаварыць, выйшлі на нейкі ўзровень, калі нам пачынаюць паціскаць рукі ды дзякаваць і, даруйце, бяруць інтэрв'ю. І мы можам пайсці і сказаць: «Таварышы, ну, колькі ж можна!» І нам паступова пачынаюць спачуваць, дапамагаць. Затое калі зробіш памылку ды выступіш кепска, будуць пра гэта ўспамінаць даўжэй, чым пра поспехі...

— Здаецца, вас яшчэ і не ганілі...

— Але... Нас вучаць жыць, у асноўным: як мы павінны рабіць тое ці тое. Мы вельмі ўважліва выслухоўваем. Зразумела ж, у чым справа: мы самыя маладыя, гэта дазваляе некаторым таварышам падкрэсліваць сям-там нашу нявопытнасць, хоць, як гэта ні дзіўна, за паўтара года існавання мы ўжо шмат у чым спрактыкаваныя. Зрэшты, не выхваляемся гэтым, але ганарымся. Зыходзім з прынцыпу: куды больш надзейна ўсё рабіць самому, чым спадзявацца «на дзядзечку». Спадзявацца можна, але асноўнае за цябе ніхто не зробіць. Таму ў Нарвегію едзем за свой кошт — самі аплачваем дарогу...

— А поспех падзеліце на ўсіх?

— Я не ведаю, хто тут з намі будзе «дзяліць поспех», гэта непрынцыпова. Можа, яго ў нас і не будзе, бо на фестывалі чакаецца 8 прадстаўнічых калектываў: хоры з Эстоніі, ЗША, Англіі, Даніі, Нарвегіі, Венгрыі... І таму нам гаварыць пра поспех, канечне, рана. Адзінае, што маем зараз на мэце, — свет паглядзець і сябе паказаць. А там ужо як Бог дасць...

— Дзякую, Ігар, за гутарку.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

не цікаўны штрых часу — за спектакль «Першая Конная» тэатр быў узнагароджаны Чырвоным Сцягам кавалерыйскай дывізіі Заходняй Ваеннай акругі!..

Як мастаку, як выхаванцу той навучальнай установы, якую няхай і не доўгі час, узначальваў В. Вольскі, мне было прыемна адзначаць у некаторых новых кроках нашага драматычнага тэатра праяўленне і інтэлектуальнага і эстэтычнага густу гэтага чалавека.

Калі я асталяваўся ў Мінску, мне стаў яшчэ бліжэй творчы тэмперамент пісьменніка Вольскага. Я пішу «тэмперамент», а сам вышэй гаварыў аб унутранай засяроджанасці як аб самай выразнай рысе гэтага характару. Супярэчнасці тут няма. Віталь Фрыдрыхавіч у тэатральнай ложы і на вернісажы, на канцэртнай прэм'еры і ў асяроддзі мастацкага савета трымаўся заўсёды стрымана і паважна. Аднак, узяўшы слова, каб выказаць сваю думку або даць ацэнку, ён не ўтойваў сваіх прыхільнасцей, свайго захаплення, сваіх прынцыпаў.

Як знаўца фальклору, як збіральнік народнай творчасці, Вольскі тонка адчуваў, з якіх крыніц жывіцца, напрыклад, музыка А. Багатырова або А. Туранкова, якімі матывамі народных паданняў прасякнута «Новая зямля» Я. Коласа або «Раскіданае гняздо» Я. Купалы, чаму так любіць пейзаж ранняга світанку або вясновы прыцемак В. К. Бялыніцкі-Біруля... На ролю гэткага вяшчальніка або галоўнага тэарэтыка ён ніколі не прэтэндаваў. Яго манера разважаць была падобная да гаворкі чалавека, які ўголас дзеліцца тым, што яму асабіста дорага і што ён ведае не па чутках.

Расказы Вольскага вялі вас ад мастацтва да прыроды, да чалавека. Ён цудоўна вывучыў і тонка спасцігнуў жыццёвае паходжанне ўсякага праўдзівага мастацтва, якому аддаюць свае таленты людзі з народа.

«Слуцкі пояс»... Дагэтуль памятаю, як «вёў» мяне Вольскі па залатому і сярэбранаму шытву, па ўзорах кветак і букетаў, па следу сонца ў непаўторных малюнках гэтага цуда беларускага рамяства! Я нібы вучыўся ў яго «чытаць» адлюстраванне.

І вось на афішы Беларускага ТЮГа ў 1939 годзе з'явілася назва п'есы «Цудоўная дудка», першага твора для сцэны, які Віталь Фрыдрыхавіч прадставіў нам. І зноў — крыніца ўсіх яго знаходак і ўсёй займальнасці сюжэта ў фальклоры. Калі я трапіў на спектакль, пастаўлены ў маляўнічых дэкарацыях Аскара Марыкса, з арганічна ўплеценымі ў яго песнямі і па-заліхвацку выкананымі танцамі, мне стала ясна, што ў нас з'явіўся новы драматург.

Легендарны спектакль «Несцерка» ў Другім БДТ, паказаны ў самы пярэдадзень вайны, пацвердзіў гэтае ўражанне. Цяпер я трохі здзіўляюся таму, што імя В. Вольскага неяк гублялася ў ценю, калі гледачы захапляліся гэтым вясёлым і мудрым сцэнічным відовішчам, у якім так бліскуча выступала сузор'е выдатных беларускіх артыстаў — Аляксандр Ільінскі, Цімох Сяргейчык, Іосіф Матусевіч, Зінаіда Канапелька, Таццяна Заранок, Анатоль Шэлег, Анатоль Трус, Сцяпан Скальскі, Яніна Глебаўская... Што ні роля, дык сакавіты і каларытны вобраз!

Не ведаю, ці меў на ўвазе сам аўтар (як і тэатр) вялікі метафарычны сэнс, які, безумоўна, маецца ў «Несцерку». У пару нашага агульнага захаплення ідэямі калектывізму, калі «мы» азначала для нас шмат больш, чым адзінкавае «я», у п'есе ў забаўнай сітуацыі прагучала пытанне: «Дзе знаходзіцца цэнтр зямлі?» Не што-небудзь іншае, а менавіта гэта — цэнтр Сусвету. Бо для Шкаляра і для пана Бараноўскага іх жытло з'яўляецца галоўным месцам на зямлі.

Галоўнае — вось яно, тут у гэтым мястэчку, у маёнтку пана. А дзе ж цэнтр?

Адказваць даводзіцца Несцерку, хітраватаму і вельмі кемліваму беларускаму мужыку. Ён ставіць нагу на зямлю і сцвярджае — «Вось ён тут, цэнтр зямлі!»

Чалавек, пакуль ён жывы — цэнтр Сусвету. З'ява жыцця — унікальная. Пакуль ты мысліш і разумееш сябе, адчуваеш свае індывідуальныя і грамадскія запатрабаванні, пакуль ты радуешся і пакутуеш, шукаеш адказу на вечныя пытанні і адкрываеш для сябе хараство неабсяжнага свету, да таго часу ён існуе, твой свет, твая душа.

Не вельмі хітрая гэта думка неяк асабліва сагравала ўсе тыя камедыйныя сітуацыі, якія далі мноства прычын для вясёлага смеху ў глядзельнай зале.

«Несцерка» быў адзначаны ў коласаўцаў Дзяржаўнай прэміяй СССР у 1946 годзе. Лаўрэатамі сталі рэжысёр Н. Лойтар, выканаўцы галоўных роляў А. Ільінскі і Ц. Сяргейчык, кампазітар І. Любан і мастацкі кіраўнік тэатра П. Малчанаў. Вядома, выклікае непаразуменне, што па-за афіцыйным прызнаннем аказаўся «віноўнік урачыстасці», г. зн. стваральнік камедыі, без якога проста не было б ні такой рэжысуры (сапраўды таленавітай), ні напеўнай і вясёлай музыкі (імя І. Любана не патрабуе кампліментаў), ні такіх сцэнічных вобразаў, якія ўпісаны чырвоным радком у творчыя біяграфіі А. Ільінскага і Ц. Сяргейчыка... Спектакль да таго ж не сыходзіў са сцэны дзесяцігоддзямі, у ім выступілі ў галоўных ролях артысты новых пакаленняў. Партрэт жа самога Несцеркі, якім яго стварыў А. Ільінскі, стаў знаёмым вобразам беларускага тэатральнага героя для мноства аматараў сцэнічнага мастацтва. Коласаўцы з захапленнем і творчай асалодай заўсёды паглыбляліся ў камедыйную стыхію гэтага відовішча і нярэдка захаплялі гледача натхненнем, нібыта гэта была прэм'ера, а не соты або трохсоты паказ «Несцеркі».

Магчыма, гэта маё асабістае адчуванне, але сама назва «Несцеркі» для Акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа ў Віцебску гучыць гэтак жа, як «Чайка», напрыклад, пры ўпамінанні Маскоўскага Мастацкага тэатра або «Аптымістычная трагедыя» — Камернага тэатра А. Таірава. У купалаўцаў такім сімвалічнага значэння спектаклем стала «Паўлінка» Я. Купалы ў пастаноўцы Л. Літвінава.

«Несцерка» В. Вольскага валодае такой сілай уздзеяння на гледача, што мы, седзячы ў партэры, адчуваем тайнае дачыненне да таго, што адбываецца на сцэне ў заблытаных камедыйных сітуацыях. Дзякуй аўтару п'есы за тое, што ён уладарна захапляе нас прыгодамі беларускага мужыка!

Нехта з вялікіх тэарэтыкаў мастацтва драмы выказаў такую думку: наша жывое ўспрыманне тэатральнага відовішча, у аснове якога ляжыць сапраўдны драматургічны твор, — гэта паток нашых перажыванняў (і суперажыванняў), які то павольна цячэ па шырокім рэчышчы, то імчыць падобна горнай рацэ ў цясніну, то плаўна струменіць, то бурліць і віруе на парогах, то абрушваецца вадаспадам, то разліваецца перад перашкодай, каб пасля несці свае воды ў акіян. Я цалкам падзяляю такое разуменне нашага глядацкага ўспрымання. І рады, што сам асабліва глыбока зразумеў гэта менавіта на спектаклі «Несцерка» ў коласаўцаў.

Тое, аб чым я тут падзяліўся з чытачом, імкнуўся выказаць і самому Віталю Фрыдрыхавічу. У яго неяк па-добраму блішчэлі вочы, ён услухоўваўся ў гаворку зачараванага гледача — паклонніка «Несцеркі». Яго твар знутры свяціўся нейкім мудрым святлом. Аднак Віталь Фрыдрыхавіч не спяшаўся з адказам.

Сціпла адказваў мне прыблізна так: маўляў, здаецца, што і сапраўды атрымалася нешта вартае... «Вартае...» — вось і ўся яго самаацэнка. На карысць жа таленту Вольскага сведчыў няспынны поспех «Несцеркі», дзе б яго коласаўцы ні паказвалі, — у Маскве і на Украіне, у Карэліі і ў Сібіры, на Урале і ў Прыбалтыцы.

Калі ў 1985 годзе я запрасіў яго да сябе ў майстэрню, каб папрасіць пазіраваць мне для скульптурнага партрэта, Віталь Фрыдрыхавіч адказаў, што ён прыйдзе да мяне проста ў госці, як да старога сябра.

— Мы ж з вамі сябры, Заір Ісакавіч, — нетаропка гаварыў ён мне, — у нас мноства было «пунктаў дотыку». Здавалася б, я маю справу са словам, вы — з каменем і бронзай. Але абодва мы займаемся тым, што пераадольваем супраціўленне матэрыялу, з якога павінны здабыць мастацкі вобраз. Мы з вамі — у значнай меры — змагары, — і Віталь Фрыдрыхавіч усміхнуўся.

Так, цяжкая місія — быць мастаком. Спалучаць у сабе змагара і творцу. Гэта дасканала ведаў Віталь Вольскі. Я памятаю, як горача апладзіраваў ён спектаклю «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы. Я чуў, як ён гаварыў пра магутны эпічны талент празаіка Івана Мележа. Мы разам з ім слухалі Чацвёртую сімфонію Мікалая Аладава, адчуваючы ўсю глыбіню складанага роздуму музыканта аб часе і аб сабе. Я памятаю ўсхваляванага Вольскага на вернісажы твораў Віталя Цвірко... Ён умеў радавацца поспеху сапраўдных мастакоў. Таму што сам быў такі — адданы і паслядоўны, засяроджаны і натхнёны.

ПРА ЛОГІКУ, СТЭРЭАТЫПЫ МЫСЛЕННЯ І ЖЫЦЦЁ

(Пачатак на стар. 5).

тарычная памылка майго апанента. Рабочы клас тым якраз і адрозніваецца ад многіх іншых класаў, якія вядомы гісторыі, што з самага пачатку ён — носьбіт агульнадэмакратычных каштоўнасцей.

Успомнім адзін з асноватворных тэзісаў марксізму аб тым, што пралетарыям няма чаго страчаць, акрамя сваіх ланцугоў, вызваляць жа яны ўвесь свет. Успомнім і іншае: рабочы клас быў першым класам у гісторыі цывілізацыі, які, вызваляючы сябе, вызваляў усё чалавецтва, і не быў зацікаўлены ў захаванні сваёй улады. Як бы ні адносіліся сёння да дыктатуры пралетарыяту як формы дзяржаўнай улады, Ленін усюды і адназначна падкрэсліваў, што гэта ўлада пераходнага перыяду. Так яно і аказалася.

Агульнадэмакратычныя традыцыі былі закладзены і ў палітычнай стратэгіі партыі рабочага класа, і ў сацыяльна-эканамічных дзеяннях самога рабочага класа, і ў яго ідэйна-маральных імператывах. Не на ўсіх этапах нашай гісторыі гэтую стратэгію нам удалося вытрымаць, адсюль неабходнасць у яе карэнным пераглядзе сёння. У ходзе гэтага мы сутыкаемся са складанай сітуацыяй вызначэння ролі КПСС і шматпартыйнасці ў нашай сучаснай дэмакратычнай сістэме, іх месца і значэння ў канстытуцыйных структурах грамадства, якія пакрысе пазначаюць сябе. Упершыню ў нашай гісторыі, нягледзячы на ўсе цяжкасці, супярэчнасці і рознагалоссі, мы абралі сістэму заканадаўства ад Вярхоўнага Савета СССР да мясцовых Саветаў свабодным чынам. Былі парушэнні, былі страсці, былі незадаволеныя, сёй-той плакаўся, што іх валіў апарат і наадварот, але заканадаўчая сістэма абрана дэмакратычным шляхам, і ўпершыню яна выяўляе шматслойнасць, шматмернасць, рознаякасць нашага грамадства. У гэтай сітуацыі не толькі КПСС, але і новым палітычным партыям сапраўды трэба будзе вырашаць надзвычай важную задачу палітычнай арыентацыі.

У чым яе сэнс? Хоць мой апанент і стварае ўражанне, што і ініцыятыва перабудовы, якая зыходзіла ад КПСС, і яе заканадаўчая ініцыятыва аб выключэнні артыкула 6 з Канстытуцыі СССР з'яўляюцца хутчэй недахопам, чым станоўчай асаблівасцю стратэгіі партыі, нібыта выкліканай тым, што яна «не магла дзейнічаць інакш», на самой справе партыя дзейнічала так, як яна зрабіла па сваім выбары і гэта ўпрыгожвае яе: выключаючы па сваёй уласнай заканадаўчай ініцыятыве 6 артыкул з Канстытуцыі СССР, яна выключыла сябе ўпершыню ў нашай гісторыі са структур улады, пазначыла сябе як партыя палітычнага тыпу і авангард усяго народа.

Што такое ў сучасных умовах быць авангардам усяго народа? Раней мы разумелі гэта адназначна,— авангард — гэта той, хто ідзе ўперадзе і кудысьці кліча, нават калі яго ніхто не слухае. Цяпер жа, калі такая масава-палітычная арганізацыя як КПСС выйшла са структур улады, яе місія стала іншай. З прысутнасці ў адна-партыйнай дзяржаве ў якасці яе касцяка яна пачынае выконваць функцыю крытыкі грамадства, задачу пастаяннага аналізу дзейнасці інстытутаў заканадаўства, выканаўчай улады, грамадска-палітычных структур і іх эвалюцыі, дзеяння эканамічных працэсаў, сістэм сацыяльнай справядлівасці з мэтаю максімальна абараніць інтарэсы рабочага класа і ўсяго працоўнага народа.

Яна першая павінна ўносіць заканадаўчыя і іншыя палітычныя ініцыятывы, якія абароняць народ ад лішку, празмернай драматычнасці рэалізацыі рыначнай эканомікі, адносін рыначнага тыпу. Партыя заклікана садзейнічаць найбольш дзейсным праграмам укаранення ў грамадскую структуру шматукладнасці, разнастайных форм уласнасці, якія здольныя забяспечыць прастору любым формам грамадскай энергіі і ініцыятывы.

Яна павінна ўважліва аналізаваць грамадскі працэс і, прагназуючы найбольш станоўчыя яго тэндэнцыі, усяляк умацоўваць іх, мабілізуючы на іх грамадскую падтрымку.

Ці сумяшчальная такая місія партыі з функцыяй парламенцкага тыпу, якую мой апанент хацеў пазначыць як адзіную для партыі? Сумяшчальная, але не зводзіцца да яе. Што такое партыя парламенцкага тыпу? Гэта партыя, цалкам занятая парламенцкай гульнёй — падрыхтоўкай кандыдатаў на чарговыя выбарчыя кампаніі і пасады ў заканадаўчай сістэме і ва ўрадзе, а таксама ў іншых органах выканаўчай улады, і адпаведным прапагандысцкім, фінансава-эканамічным, палітычным забеспячэннем гэтых кампаній. Такая роля па плячы, як правіла, невялікім партыям, якія свядома рыхтуюць эліту здольных палітыкаў, што ўкараняюцца ў структуры ўлады. Але такая місія занадта вузкая для партыі, якая налічвае многія мільёны чалавек, мае стабільныя рэвалюцыйныя традыцыі і вопыт больш чым 70-гадовага знаходжання ва ўладзе. Для партыі, якая зведала як буйныя перамогі, так і паражэнні, і нават злачынствы яе кіраўнікоў і носьбітаў яе волі.

Наогул ствараецца ўражанне, што калі мы вядзём гаворку аб партыі парламенцкага тыпу, мы хочам, каб усе нашы партыі ствараліся на заходні ўзор. Менавіта там большая частка партый парламенцкага тыпу. Аднак перанос заходняга вопыту на нашу глебу пагражае небяспекаю яго дагматызацыі, схематызацыі і навязвання яго як структуры, што прыйшла звонку і не адпавядае нашай рэальнай сітуацыі.

Прадбачу тут іранічную ўсмешку майго апанента: маўляў, яму не падабаецца заходні дэмакратызм, а нам бы да яго дарасці. Але нам неабавязкова дарастаць да яго. Важней знайсці сацыяльна-палітычную мадэль дэмакратыі, якая б максімальна адпавядала нашым сацыяльна-культурным традыцыям, магчымасцям і перспектывам. Мы абавязаны ўлічваць і ўсяляк аналізаваць вопыт краін развітай дэмакратычнай сістэмы, але ўсё роўна не забывацца пры гэтым, што яны ішлі да сённяшняй дэмакратычнай сістэмы шляхам працяглай эвалюцыі, якую можна лічыць з часоў Рэфармацыі. Яна заняла ў гісторыі чалавецтва больш чым 300 гадоў. Такі перыяд для фарміравання нашых палітычных інстытутаў нам не дадзены. Мы павінны пайсці куды больш паскораным шляхам.

Нягледзячы на магчымыя іранічныя ўсмешкі, нельга не заўважыць, што ўсё-такі буржуазная шматпартыйнасць, як яна сябе праяўляе сёння ў капіталістычных краінах, паказчык не столькі трыумфавання, колькі -крызісу буржуазнага парламентарызму. Возьмем, напрыклад, Італію, якая мела за апошнія 45 гадоў 40 урадаў, пастаянна занятых міжпартыйнай барацьбой, сваркай. Звернем увагу далей на той факт, што ўсе краіны з устойлівай дэмакратычнай традыцыяй як у Заходняй Еўропе, так і Злучаныя Штаты Амерыкі, Канада і іншыя краіны маюць, звычайна, двухпартыйную ці двухблокавую сістэму: лібералы і кансерватары ў Англіі, правыя і левыя — у Францыі, рэспубліканцы і дэмакраты — у ЗША і г. д. Аналіз іх праграм паказвае досыць цікавыя асаблівасці: калі левыя пачынаюць сваю ўладу з вельмі радыкальных праграм пераўтварэння эканомікі, сацыяльных рэформ, то яны абавязкова к канцу свайго знаходжання ва ўладзе правеюць. І, наадварот, многія кансерватары, пачаўшы з жорсткіх мер стабілізацыі эканомікі на прыватнаўласніцкіх прынцыпах, канчаюць, як зазвычай, серыяй ліберальных рэформ. Азнаямленне з праграмамі гэтых партый выяўляе вялікую агульнасць асноўных зыходных мэт. Наогул буржуазны дэмакратызм — гэта гульня палітычных лідэраў больш, чым партый. Яна праходзіць на фоне стабільнасці грамадскіх інстытутаў, захаванне і ўмацаванне якіх складае асаблівую адказнасць і асноўны выпрабавальны тэст для кожнага прэтэндэнта на кіруючую пасаду.

У нас наадварот. Нашы інстытуты знаходзяцца ў працэсе станаўлення і цяпер праходзяць тую самую небяспечную пару свайго сацыяльна-псіхалагічнага сталення, калі асобныя лідэры, каб пазначыць сябе, здзекуюцца ў першую чаргу з інстытутаў грамадства, імкнуцца парушыць іх стабільнасць. Мне наогул здаецца, што нашы Саветы былі выйгралі б ад таго, калі б аб'явілі сябе «беспартыйнай дэмакратыяй»: кожны дэпутат Савета на любым узроўні павінен быў бы адмовіцца ад сваёй партыйнай прыналежнасці ў час знаходжання ў Саветах і ўдзельнічаў бы ў абмеркаванні праблем, прыняцці рашэнняў не так, як яму дыктуюць партыйныя інтарэсы, а як гэта вызначаецца аб'ектыўнымі патрэбамі яго народа, краіны, палітыкі ірэальнымі магчымасцямі грамадства. Гэта і ёсць новы савецкі тып дэмакратыі, дэмакратыі кансенсуса. Расколваючыся на блокі, мы толькі павялічваем дэмакратычную сумятню, блытаніну, якая надае агульнаму хаосу, у якім апынуліся грамадства, новы дынамізм. Гэта надзвычай небяспечна для будучыні краіны, і калі мы не навучымся кансалідавацца не ў блокі, а аб'ядноўвацца вакол асноўных грамадска-эканамічных праблем і шукаць іх аптымальныя рашэнні, незалежна ад партыйнай прыналежнасці, краіна не выжыве.

Я ўдзячны апаненту за тое, што ён не падзяляе «шабасу», які ўсчаўся вакол імя Леніна. Але тут жа ён выказваецца, што катэгарычна супраць таго, каб гвалтаваць грамадства з мэтаю дагаджэння ідэі, ці выдаваць уласнае нецярпенне за тэарэтычны аргумент. Хто ж не згодны з гэтым?

І тым не менш гісторыя поўніцца і гвалтам над рэальнымі гістарычнымі працэсамі, і палітычнымі лозунгамі, якія вабяць у невядомую далеч, і палітычным авантурызмам, які многія дзеячы, што рвуцца да ўлады, хочуць пападць як адказнасць за лёс айчыны. Што датычыцца Леніна і яго ўплыву на сусветны працэс, дык, вядома, цяжка пагадзіцца з В. Акулавым, які лічыць, што Сталін вельмі дакладна інтэрпрэтаваў ідэі Леніна. Адсюль нібыта . вынікае, што ўсё зробленае Сталіным — гэта менавіта тое, чаго хацеў Ленін. Не можа быць большага заблуджэння, чым гэта.

Так, Сталін умеў даходліва выкладаць паасобныя ідэі Леніна, але дзейнічаў ён па-свойму, насуперак ідэям Леніна. Сталін, між іншым, напісаў тэкст сталінскай канстытуцыі, якая была палітычным шэдэўрам у той час. Але наўрад ці паруліўся ён разгарнуць сваю ўласную канстытуцыю і зазірнуць у яе хоць бы адзін раз, калі планаваў сваю палітыку масавага знішчэння, генацыду супраць уласнага народа.

Логіку жыцця і ўчынкаў Сталіна нельга зразумець, чытаючы яго творы. Трэба ўважліва сачыць за яго рэальнымі дзеяннямі і іх вынікамі. Іншая справа, што чалавечая логіка мямее перад іх бязлітаснасцю. Кастрычніцкая рэвалюцыя здзейснілася дзякуючы генію Леніна, і гэта гістарычны факт. Відавочна і тое, што Кастрычніцкі рэвалюцыйны пераварот у Расіі быў першым рэвалюцыйным дзеяннем, якое пацвердзіла значнасць ідэй марксізму ў XX стагоддзі.

Пытанне аб тым, наколькі гатова была Расія да гэтага перавароту — гэта асобнае пытанне. Я тут толькі скажу: гатова была настолькі, што рэвалюцыя ўсё-такі здзейснілася. Вядома, калі б Кастрычніцкая рэвалюцыя скончылася ў Петраградзе ўзяццем улады ў ноч з 25 на 26 кастрычніка, дык яна ўвайшла б у гісторыю як Кастрычніцкі пераварот. Легітымізацыя Кастрычніцкай рэвалюцыі ў іншым: уся краіна раскалолася напалам — на белых і чырвоных — і чырвоныя перамаглі ў сумленнай барацьбе на полі бітвы. Гэта значыць, што за Леніным і ягонымі ідэямі пераўтварэння Расіі пайшла большасць насельніцтва краіны. У гэтым асноўнае гістарычнае апраўданне рэвалюцыі. Яна здзейсніла сябе і нікому не абавязана вытлумачэннем. Рэвалюцыі прыходзяць у свет, калі іх не чакаюць, і вынікі іх здзяйсненняў заўсёды парушаюць устойлівы ход рэчаў.

Мне здаецца, перш чым выбудоўваць серыю «памылак» Леніна, майму апаненту варта было б засяродзіць увагу на адным факце: Ленін жа не будаваў сацыялізм у Расіі. Усё яго свядомае жыццё пасля ўзяцця ўлады пайшло на абарону заваёў рэвалюцыі ў грамадзянскай вайне. На долю ўласна сацыялістычнага будаўніцтва ў Леніна прыпала паўтара-два гады пасля заканчэння грамадзянскай вайны, і то яны пайшлі на аднаўленне разбуранай гаспадаркі. Толькі ў самым канцы свайго жыцця Ленін зрабіў некаторыя накіды сацыялістычнага грамадства, якія не ўдалося рэалізаваць наступнай сістэме. Такім чынам, большая частка гісторыі XX стагоддзя здзяйснялася без Леніна. А з таго часу, калі за ходам яго хваробы пачало сачыць Палітбюро больш, чым урачы, Ленін аказаўся адхіленым ад актыўнага ўплыву на падзеі.

Тым не менш, асновы сацыялізму як ладу «цывілізаваных кааператараў» Ленін заклаў не толькі тэарэтычна, але і практычна. Яго нэп быў удалай спробай абудзіць прадукцыйныя сілы. Яна прынесла поспех у вёсцы і памалу пачала ўкараняцца ў прамысловасць. Але тут адбылося наступнае: абуджаны вытворчы і прадукцыйны патэнцыял Расіі пачаў грукаць у днішча сістэмы ваеннага камунізму, якая зрабілася для яго перашкодай. Наступным этапам павінна была стаць ліквідацыя, дэмантаж сістэмы ваеннага камунізму, і гэта досыць выразна відаць у апошніх працах Леніна.

Смерць перашкодзіла яму ажыццявіць гэта, а Сталін пайшоў у адваротным кірунку: ён не толькі не дэмантыраваў сістэму ваеннага камунізму, а захаваў і ўмацаваў яе, стварыўшы ўладу абсалютнай дыктатуры, набачанай у палітычнай гісторыі XX стагоддзя. Ці можам мы абвінавачваць сёння Леніна за ўчынкі і дзейнасць Сталіна? Не. Ці можам мы абвінавачваць за гэта КПСС у яе сённяшнім складзе? Таксама не. Па-першае, таму, што я адмаўляю пачуццё «калектыўнай віны» як форму аналізу гісторыі. А, па-другое, таму, што за амаль 100 гадоў свайго існавання Камуністычная партыя Савецкага Саюза прайшла шэраг сваіх этапаў, і фактычна на кожным з гэтых этапаў яна была рознай паводле палітычнай арганізацыі.

На этапе сталінізму гэтая партыя была цалкам падпарадкавана волі дыктатара, як, зрэшты, і ўсё грамадства. Яна прайграла барацьбу з ім, яе спробы адхіліць яго ад улады скончыліся няўдачай. Паражэнне ў барацьбе — гэта не віна, а бяда партыі. Аднак мы не можам адмаўляць таго, што пасля перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гг. Камуністычная партыя Савецкага Саюза зрабіла ўсё, што магла, каб аслабіць дзеянне абсалютысцка-каманднай сістэмы, каб ліквідаваць самаўпраўства і беззаконне сталінскага часу, каб пазбегнуць валюнтарызму асобных дзеячаў. Вядома, яна зноўку трапіла ў пастку «добразычлівай дыктатуры» эпохі Брэжнева. Але і ў дадзеным выпадку была не так яе віна, колькі бяда: партыйныя структуры не паспелі дастаткова выспець, каб супрацьіўляцца валюнтарызму асоб. Усе яны выдавалі сябе за пераемнікаў Леніна. Нельга сказаць, каб партыя верыла ў гэта, але перашкодзіць аваладаць сабой яна не змагла. Вялікая віна партыі. Але ж на ўсіх гэтых этапах, як і прызнае мой апанент, у партыі былі людзі, якія хацелі пазбавіцца гэтай структуры, знішчыць яе. Ён гаворыць, што лепшыя сілы партыі пачалі перабудову. Правільна, але гэтыя лепшыя сілы партыі могуць аказаць неацэнную паслугу і ў рэалізацыі ідэалаў перабудовы на сённяшнім этапе, абараняючы інтарэсы рабочага класа і працоўнага народа, спрабуючы змякчыць рэзка негатыўныя вынікі ўкаранення рыначнай эканомікі для дабрабыту ўсіх працоўных. Мой апанент задае пытанне: калі Камуністычная партыя хоча адыгрываць авангардную ролю, дык што рабіць пры гэтым іншым партыям? Адказ: рабіць тое, што робіць і КПСС — спрабаваць іграць сваю ролю, выкарыстоўваючы сістэму дзеючых заканадаўчых інстытутаў, агульнадэмакратычны фон развіцця нашага грамадства, канстытуцыйныя прэрагатывы. І лепшыя з нас перамогуць у сумленнай барацьбе на полі дэмакратычнага спаборніцтва.

Ці лёгкі гэта шлях? Не. Аднак рэцэптаў выйсця з крызісу, якія былі б універсальныя, таксама няма. Таму давайце весці сумесны пошук. Пераможа мацнейшы ў тым сэнсе, што ён здолее лепш адчуць запатрабаванні і патрэбы народа, прыняць пад увагу яго інтарэсы, зразумее яго тэмпы і рытм і прапануе мадэль развіцця, сумяшчальную з імі.

Гэта нялёгка. Але давайце і далей весці палеміку, думаць, спрачацца, шукаць. Не зневажаючы адзін аднаго, а кансалідуючыся ў імя высокіх мэт дабра для айчыны, лепшай будучыні для нашых людзей. Сацыялізм — гэта натуральная мара чалавека працы. Мы думалі, што зможам зрабіць гэтую мару рэальнасцю за некалькі дзесяцігоддзяў. Спяшаліся! Але хіба можна кідаць сёння камень у гэтыя рамантычныя памкненні? Сёння, калі мы сталі больш цвярозымі, умудронымі ўласным вопытам і трагедыямі гісторыі, давайце пойдзем далей, не трацячы сацыялістычнай перспектывы, бо пры ўсіх недахопах сацыялістычнай ідэі і сацыялістычнай мары — гэта лепшае з таго, што напрацавала цывілізаваная гісторыя чалавецтва.

РАЙ НЕ РАЙ, А Ў КЛЕЦК ЗАВІТАЙ

Роздум пасля аднаго семінара

ПРЫЗНАЦЦА, гэты матэрыял, як ніводзін іншы, доўга не пісаўся. Не таму, праўда, што не хапала аўтару фактаў ці не надта кладліся яны ў рэчышча яго разважанняў. Якраз інфармацыі, як кажуць, «в избытке» ды і зводзіцца яна да аднаго... Але менавіта гэтае «адно» і не давала магчымасці пачаць першы сказ. А ўсё таму, што пабачанае ў Клецкім раёне — на самым канцы мая Мінскі абком партыі правёў там семінар творчай інтэлігенцыі з крыху, між іншым, далёка не «творчай» назвай: «Праблемы сацыяльна-эканамічнага развіцця і ўкаранення новых форм гаспадарання на вёсцы»,— сведчыць на карысць таго, што калектыўныя формы таго ж гаспадарання на зямлі па-ранейшаму неабходны.

Апошняе ж «звышрэвалюцыянерамі» цалкам адмаўляецца.

Гэта і сапраўды так. І сам І. Плаўскі, і дырэктар сацыяльна-культурнага комплексу М. Пуляк расказалі, што зроблена ў саўгасе для задавальнення культурных запатрабаванняў вяскоўцаў. Працуюць два дамы культуры, кожны на 400 месцаў, а ў іх шматлікія гурткі і калектывы мастацкай самадзейнасці. Папулярнасцю карыстаюцца фальклорныя ансамблі. Асабліва — «Гарэзлівыя гармонікі». Праводзяцца розныя конкурсы, фестывалі, у тым ліку сямейных ансамбляў. І робіцца ўсё гэта па духоўнай патрэбе.

«Трэба толькі паглядзець, як радуюцца камбайнеры, калі да іх проста на поле завітаюць удзельнікі мастацкай самадзейнасці», — гаворыць І. Плаўскі. «Па-рознаму можна ставіцца да платных паслуг, — расказвае М. Пуляк, — але і адмаўляць іх нельга. Шэсць-сем тысяч за платныя мерапрыемствы атрымліваем. Грошы ідуць на аплату тых работнікаў, якія па штатнаму раскладу не прадугледжаны. Скажам, радыёмайстра...».

Пабываў ён на ферме, дзе гаспадар з жонкай і братам маюць 145 гектараў зямлі, даглядаюць 97 кароў (разам з маладняком у іх 225 галоў буйной рагатай жывёлы). Але ж хто так зможа працаваць? Хто згодзіцца рабіць без выхадных, з ранку да вечара, забываючы пра кнігі, тэлевізар? Мы кажам, што выхаласцілі ў людзей любоў да зямлі. А, можа, людзі на зямлі таксама хочуць жыць, як людзі? Так, з Плаўскім трэба пагадзіцца: далёка не кожны можа быць фермерам, не кожны захоча ўзваліць на плечы такую ношу нават тады, калі перадаць зямлю ў пастаяннае карыстанне, забяспечыць адпаведнай тэхнікай, юрыдычна гарантаваць, што ніколі не будзе новага раскулачвання...

Іосіф Іосіфавіч разважае проста і разумна: «Дзе справы ладзяцца, няхай усё застаецца па-ранейшаму. Дзе ідуць сярэдне, таксама няма патрэбы спяшацца нешта ламаць. А вось там, дзе кепска, трэба зрабіць усё, каб яны палепшыліся». Інакш кажучы, уводзь арэнду, падрад, фермерства, шукай іншыя формы. Адным словам, ратуй і саму зямлю, і чалавека на гэтай зямлі.

Маўляў, толькі арэнда, толькі падрад, толькі свая зямля, а не калгасы, саўгасы здольны накарміць краіну, вырашыць усе праблемы з забеспячэннем прамысловасці сельскагаспадарчай сыравінай. У гэтых катэгарычных запэўніваннях, вытокі якіх, дарэчы, часта ў кабінетах, забываецца ці не галоўнае. Што на зямлі патрэбен гаспадар, а не падзёншчык. А сапраўдным гаспадаром можа быць і той жа калгас, саўгас...

Прынамсі, калі справы ў калектыўнай гаспадарцы ідуць так, як у ордэна Леніна дзяржаўным племянным заводзе «Чырвоная зорка». Свядома даю поўную назву, бо ордэн гэты заслужаны. Гэтаксама заслужана дырэктар І. Плаўскі і яшчэ пяць чалавек удастоены звання Героя Сацыялістычнай Працы. Іосіф Іосіфавіч, дарэчы, меўся атрымаць званне гэтае і другі раз. І дакументы адпаведныя былі аформлены. Але з'явілася вядомая пастанова аб немэтазгоднасці па некальні разоў надаваць гэтае званне. Мусібыць, слушная пастанова. Герой ёсць герой і няма ніякай патрэбы гэтае званне падвойваць ці патройваць.

..Першы маршрут семінара і пралёг у «Чырвоную зорку». Убачанае ўразіла. Нават на фоне іншых, гэткіх жа моцных, рэнтабельных гаспадарак. Людзі тут працавітыя, не страцілі сялянскай хваткі. У дадатак — землі шчодрыя, багатыя, беларускія «чарназёмы». Але ці не найпершая прычына поспехаў у тым, думаецца, што пашанцавала вяскоўцам на кіраўніка. Спачатку І. Плаўскі ўзначальваў суседні калгас «Памяць Леніна». Калі ж узнікла гаворка пра аб'яднанне з племзаводам, невыпадкова спыніліся на яго кандыдатуры. Перспектыўны, гаспадарлівы, любіць працаваць з размахам, праяўляць самастойнасць.

О, гэтая самастойнасць! З-за яе Іосіф Іосіфавіч у так званыя кукурузныя часы ледзь утрымаўся на пасадзе. За тое, што не выканаў план па сяўбе каралевы палёў, хацелі і вызваліць, і з партыі выключыць. Хоць, магчыма, у выпадку з той самай кукурузай сказалася не непрыязь да гэтай культуры, а ўпартае нежаданне падначальвацца камандам. Бо сёння І. Плаўскі пра кукурузу іншай думкі прытрымліваецца. І не хавае яе: «Трэба больш увагі кукурузе ўдзяляць, а мы ўсё на буракі арыентуемся».

Гаспадар ёсць гаспадар. Ен да ўсяго сам даходзіць. Кроку лішняга не зробіць, пакуль загадзя дакладна не заўважыць, не выверыць. Падумаўшы, дадае: «Усё павінна рабіцца разумна, гарманічна развівацца...». Усміхаецца: «Яшчэ нядаўна любілі паўтараць: будзе хлеб — будзе і песня. Я ж скажу: будзе песня — будзе і хлеб».

Выснова гэтая гучыць з вуснаў Іосіфа Іосіфавіча не дзеля гучнага слоўца: «Калі прыгожа, хораша спяваюць людзі, дык, паверце, душа радуецца». Сказаў ён гэта пасля таго, як нехта з удзельнікаў семінара запытаўся, на што ў гаспадарцы скіравана першаступенная ўвага: на развіццё сельскагаспадарчай вытворчасці ці на культуру. Зноў канкрэтны адказ: «У нас няма такога падзелу. Да ўсяго ставімся аднолькава».

Кідалася ў вочы, што І. Плаўскі і М. Пуляк аднадумцы, разумеюць адзін аднаго з паўслова. Каб усюды так ставіліся да патрэб і да побыту культработнікаў. Яны ў «Чырвонай зорцы» такія ж патрэбныя, як і механізатары, скажам. Вось той жа М. Пуляк. Пасля заканчэння ў 1976 годзе Ленінградскай прафсаюзнай школы культуры прыехаў у Янавічы, атрымаў добраўпарадкаваную кватэру. Павялічылася сям'я — перайшоў у катэдж, які выдзелены бясплатна, як і іншым саўгасным спецыялістам.

Робіцца ўсё дзеля таго, каб замацаваць людзей на зямлі, выхаваць з іх гаспадара. Перакаці-поле нікому не патрэбны, чырванаборкаўцам — тым больш. Сёння ў гаспадарцы колькасць працуючых і пенсіянераў прыкладна роўная. Значыць, трэба прымаць усе захады, каб гэтыя працуючыя і на самай справе працавалі з аддачай. Спрыяе гэтаму цэлы комплекс мер. Пакуль што саўгас не можа ўсім даваць жыллё бясплатна. Але тыя, хто па-гаспадарску ставіцца да яго (гэта вырашае спецыяльная камісія), не плацяць. Бясплатнае радыё, бясплатна выдаюцца на сям'ю талоны на электраэнергію. Па-свойму вырашана і пытанне з прысядзібнымі ўчасткамі. Іх памер — ад 15 да 45 сотак. Прыбавілася ў сям'і дзіця — калі ласка, атрымлівай яшчэ пяць сотак. Бясплатна выдзяляецца салома, сена (непрацуючыя плацяць адпаведна па 20 і 40 рублёў за тону). За кошт саўгаса ацяпленне будынкаў альбо кампенсацыя за паліва (дровы, брыкет).

Клопаты абарочваюцца добрай аддачай. Кожны працаўнік саўгаса дае ў год прадукцыі на 14,5 тысячы рублёў. Надоі малака дасягнулі 6 тысяч кілаграмаў на карову (карова «Атаўна» з цэнтральнай фермы дае звыш 10 тысяч). Збожжавых атрымліваюць звыш 50 працэнтаў з гектара.

Можна прыводзіць і яшчэ лічбы, прыклады клапатлівага стаўлення дырэкцыі да вяскоўцаў. Ды, бадай, дастаткова, бо прадбачу, сёй-той з чытачоў гатовы ўжо ухмыльнуцца: знайшоў камунізм па-клецку! Ухмыляцца, вядома, прасцей, чым паспрабаваць на ўсё глянуць цвяроза. Глянуць і пагадзіцца, што далёка не кожны зможа стаць сапраўдным фермерам, як і далёка не кожны — гаспадарлівым кіраўніком. Што каму, як кажуць, богам дадзена. Плаўскаму многае дадзена, у тым ліку і ўсведамленне, што наўрад ці мэтазгодна цалкам, не ўлічваючы мясцовых умоў, прымаць за аснову нечыя нават самыя лепшыя варыянты.

Вось пабываў ён у ЗША, пазнаёміўся з работай фермераў. Многае спадабалася. Збіраецца запрасіць тамашніх спецыялістаў, каб агульнымі намаганнямі дабіцца далейшага павышэння надояў. А мы, удзельнікі семінара, нечакана пачулі ад яго: «Я б фермерам быць не хацеў!» Чаму?

Пабывалі ўдзельнікі семінара і ў саўгасе «Зубкі» — адзіны на ўсю рэспубліку прывівачны комплекс знаходзіцца ў ім. Пазнаёміліся, як ладзяцца справы ў хлебаробаў калгаса «Прагрэс». Наведалі ферму, Морацкую сярэднюю школу... Былі і іншыя сустрэчы на клецкай зямлі. Кожная з іх, як і ў «Чырвонай зорцы», пакінула добры след. Аднак самае светлае, раднае пачуццё засталося пасля наведання ясляў-садка «Сонейка» ў калгасе «Прагрэс». Тут, у вёсцы Морач, гэтая, так бы мовіць, установа сапраўды сонейка. Колькі ні ездзіў па рэспубліцы, а такога прасторнага, такога прыгожага садка бачыць не даводзілася. Амаль паўмільёна рублёў абышоўся будынак гаспадарцы. Смела можна сказаць: грошы ў будучыню ўкладзены. Плавальны басейн, шырокі вестыбюль, фае. Кожная ўзроставая група — «Куранятκі», «Бурацiна», «Кветачка», «Гномік» — мае асобную спальню, пакой для гульняў, міністадыёнчык.

Душа дзяцей і ўсяго калектыву — загадчыца ясляў-садка Марыя Ульянава. Вясёлая, жвавая, гаваркая, не ўяўляе сабе жыцця без дзяцей. Прызнаецца, што хацела б быць не загадчыцай, а выхавацелькай якой-небудзь групы. Дзякуючы М. Ульянавай, ужо тры з палавай гады гучыць тут штодня родная беларуская мова. Вярнулася яна не па ўказанні зверху, а па патрэбе. Па-беларуску вядзецца дакументацыя, афармлены шматлікія стэнды. А завітае да дзетак бабка Марыля ці іншыя ўдзельнікі Морацкага народнага хору, тады ўжо не толькі слова народнае, а і песня гучыць.

Ёсць, дарэчы, у яслях-садку і куточак, дзе можна ўбачыць макет калодзежнага жураўля, кроснаў, колішняй курнай хаты... Усё для таго, каб дзеткі ведалі, як жылі іх продкі шмат гадоў назад, жылі тут, у краі, дзе раней былі непраходныя балоты, а цяпер дагледжаныя палеткі, прыгожыя, сучаснай забудовы вёскі.

Вядома, ёсць на Клетчыне і нямала нявырашаных праблем — яны ўзнімаліся ў час гутарак з сакратаром Мінскага абкома партыі К. Дзягілевым (на другі дзень у семінары прыняў удзел і першы сакратар абкома А. Малафееў), першым сакратаром Клецкага райкома партыі А. Ярошукам, іншымі адказнымі партыйнымі і савецкімі работнікамі раёна. Але падалося, што ёсць важкія падставы гаварыць пра пазітыўныя з'явы, і гаварыць мо найперш...

І шкада, што ў семінары прынялі ўдзел нямногія прадстаўнікі творчых саюзаў. Не хачу сцвярджаць, што той, хто пабываў на Клетчыне, стане лепш пісаць, спяваць ці маляваць. Відавочна іншае. Перш, чым даваць нейкія парады, камусьці вучыць, трэба хоць нешта ведаць самому. Асабліва, калі гэта тычыцца сельскай гаспадаркі, працы вяскоўцаў, у якіх ужо столькі было настаўнікаў, падказчыкаў і ўказчыкаў...

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Сяргей ПАНІЗНІК

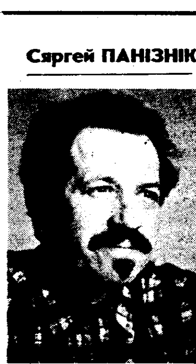

А пісар земскі...

«А писар земский маеть по-руску литерами и словы рускими вси листы, выписи и позвы писати, а не иншим езыком и словы».

Са Статута Вялікага княства Літоўскага, раздзел 4, артыкул 1. Вільня, 1588 г.

Белы ліст — пад поўняй поле...
Людзі — літары.
Заўтра стане ўсё аколле
з намі злітнае.

Хто абмыты быў слязамі,
хто — прыдушаны...
Мы цяпер законы самі
пішам душамі.

Белы ліст — як лёс-планіда.
Дзетак радуйце:
абакрадзеным да нітак
жыць па Статуце.

Вунь складае пісар земскі [1]
сказ уборысты...
ці мястовы я, ці сельскі,
жыць — напорыста!

Нашы душы як насенне
(ўсё — ускожае)...
Прарастаюць рады, сеймы,
праўда божая.

Белы ліст не ляжа ў скрутак.
Дзень — палітраю.
Не, не пройдзе чорны смутак
зноў у літары.

Перыяд паўраспаду

З пажарным німбам беларусы...
За намі полаўцы і прусы.
І з намі — у вяках — было:
то кожны трэці, то чацвёрты
не па сваёй ахвоце мёртвы.

І зноў з чарнобыльскім
прымусам
у пекла ўсіх нас павяло.

Дабраахвотна (?) выміраем.
І будзе Стронцый нашым раем.
Які эле-мен-тар-ны шлях!
Хто нацыі знішчае мову —
не ўберажэцца й напалову.

Правадыроў зашкаліў страх.
І там, дзе продкі жалі жыта, —
ўсё радыяцыяй прашыта,
начальніцкі прабіты трон.

І дыхае атрутнай Зонай
цэковец, дзядзька парасонны...
Па-рознаму жыццё пражыта,
але адзін над імі звон.
Адна інструкцыя—на скон.

Праява

Не паглынуў Драздовіча палын:
знайшлі яшчэ адзін аўтограф
шчырасці.
Растыражыруйце
яго цудоўны млын,
і млынара яго разафішыруйце.

Ах, нельга? Млын —
друза, калючы ком.
А млынара суродзічы паклікалі.
Растыражыруйце тады альбом
з касмічнымі мурoўкамі і лікамі.

Яго планета стыне ад пакут,
нібыта Беларусь ад радыяцыі.
Растыражыруйце
вось гэты мёртвы кут:
і, можа, дзеці
для жыцця
праявяцца?

Растыражыруйце яго пратэст.
Адно, што не хацеў ён
тыражыраваць,—
жабрацкі лёс,
Галгофы чорны хрэст
на парасткі
для будучых рашыдавых.

Растыражыруйце яго узрод;
не паўтарыць бы толькі
сум Драздовіча:
плыве пусты касмічны агарод
з чарнобыльскага чорнага
радовішча.

Рыфы

Праклятыя нашы рыфмы
вельмі цяжка ідуць на экспарт,
замежным экспертам
навобмацак
рыфмы здаюцца рыфамі
з грыфам «Сакрэтна. Выраблена
ў СССР».
І глобус Беларусі яўна не
дапамагае.
І напісанае чарнілам для
трэцяга класа
не ўспрымаюць на захадзе як
першакласнае.
Бэнды даводзілі, што
прыдумала белы верш
белая эміграцыя,
нерасстраляная ў Крыме.
Гэта паэты з бездакорнай
біяграфіяй
(усе — з беднай сялянскай
сям'і),
выхаваныя на айчынным
«та-та-та»,
строчаць і строчаць
перакрыжаванымі —
як петраградскія матросы —
рыфмамі.
Таму ў нашых паэтаў
і вершы былі забойчымі,
і самі яны забранзавелі
ў каманднa-адміністрацыйнай
абойме,
пазначаныя знакам якасці
сталінска-дзяржаўных прэмій.
Вы паспрабуйце падняць хоць
кіло
нашых чыгунных рыфмаў!
Таму я — за еўрапейскі дом,
які пачынаецца за абрывам
рыфмаў
казарменнага сацыялізму;
таму я за каханне ў Гаване,
Крыме і Рыме;
прасвятленне на Лене,
паразуменне ў Вене,
За розум Крамля, згоду караля
і за тое, залатое,
наша роднае, святое,
дзе ёсць мур і аралля,
за планету для паэтаў
з імем велічным Зямля.

«Пасля ўрокаў»

Ніхто нічога не баіцца.
Няма ні розгі, ні «вугла».
Даўно ў музеі чапяла:
«дапамагала» мне вучыцца.

Я так баяўся ненарокам
Змыліцца. Фізік пагражаў
закрыць мяне пасля урокаў:
там я задачкі і рашаў.

Але папраўдзе памагаў
мне хутарок:
пяць вёрст — і школа.
Быў кожны школьны год,
што кола:
круціўся, шлёпаў, уздымаў.

Ніхто не ведаў пра «двухмоўе».
Каму? Навошта? З кім і як?
Не думаў і ў гародзе мак,
што ён смяротны для здароўя.

На ўсё — свой час.
Мой час удаўся.
Цяпер ён, мудры, зноў азваўся
перабудоўшчыкам душы,
мяне заве: «Дапамажы!»
На кліч, як школьнік той, імчуся:
я — «пасля ўрокаў». Я — вучуся.

[1]) Пісар — службовая асоба ва ўстановах дзяржаўнага і судовага апарату Вялікага княства Літоўскага.

Ці будзем мы нацыяй?

Анатоль СІДАРЭВІЧ

Адказ на лісты лімаўскіх чытачоў

ВЕДАЎ, што мой водгук на інтэрв'ю кардынала Юзафа Глемпа («ЛіМ», 13 красавіка г. г.) выкліча пэўную і адназначную рэакцыю. Сустрэў мяне падпалкоўнік пагранічных войскаў КДБ СССР, які назваў сябе «działaczem polonijnym», і выказаў сваё абурэнне. Не, ён не стаў аналізаваць факты. Ён— наогул. Гэта самы латвы метад — гаварыць наогул, бо факты, як той казаў, — рэч упартая. А потым з рэдакцыі мне перадалі лісты чытачоў. І я дазнаўся, што мой водгук — правакацыйны. Так піша жыхар Гродні **В. Раманчук.** (Завочна ведаю выпускніка БДУ Сымона Раманчука, беларускага літаратара з Беласточчыны, які стаў епіскапам Польскай праваслаўнай Царквы, а тут Раманчук-католік, Раманчук-паляк...) Малады мінчук Дзмітры **Варшаўскі** сцвярджае, што для рэдакцыі «ЛіМа» і, мусіць, для мяне само слова «паляк» гучыць агідна. Па-беларуску ён піша добра, але дадае: «...па-польску я пішу лепш, але сумняваюся, што вы б мяне зразумелі на маёй роднай мове».

Смешна чытаць гэтыя словы. І крыўдна. Відаць, што ў запале Дзмітры забыў: я ж перакладаў у сваім водгуку пасажы з польскага часопіса. Магу запэўніць: у «ЛіМе» няма аніводнага чалавека, які не ўмее чытаць па-польску. Хто горш, хто лепш— усе чытаюць. А ў тым кабінеце, дзе я калісь працаваў, амаль кожны дзень размаўлялі па-польску. У запале Дзмітры сцвярджае, быццам я абураюся «польскім засільлем на Беларусі». Дальбог, я пра гэта не пісаў, а пісаў пра польскае засілле ў Каталіцкай Царкве. Аўтарам усіх лістоў неўласцівае жаданне ўчытвацца ў тэкст. А там я пісаў пра неабходнасць двухмоўя ў касцёлах, пра што, дарэчы, кажа і біскуп Тадэвуш Кандрусевіч у інтэрв'ю часопісу «Znaki czasu» (1989, № 16). Рамуальда ФРАНЦУКЕВІЧ з Рыгі (яна нарадзілася ў Параф'янаўскай парафіі на Віцебшчыне) пытае: хто такі Сідарэвіч, якую пасаду ён займае, якія адносіны ў яго з Царквою, і хто даў яму права ад імя католікаў Беларусі заяўляць, што Беларусі непатрэбная дапамога Польскага Касцёла? Рамуальдзе Францукевіч трэба больш уважліва чытаць: не выступаў я ад імя католікаў ці яшчэ чыйго-небудзь. Я, аддаўшы не адзін год вывучэнню беларускай гісторыі, я, беларус, хрысціянін, ведаю, што такое дапамога Польскага Касцёла.

У палемічным імпэце Р. Францукевіч піша, што храмы на Беларусі разбураны «многими нынешними поборниками белорусской национальной культуры». Кім? Зянонам Пазняком, Вінцуком Вячоркам, Юрыем Хадыкам, Міхасём Ткачовым ці Нілам Гілевічам?

Н. Гілевіча я згадаў не так сабе. Раманчуку з Гродні і яшчэ аднаму аўтару, які не падпісаўся, вельмі не спадабалася выступленне дэпутата на студзеньскай сесіі Вярхоўнага Савета БССР, а ў ім — такія вось словы: «Калі б наша нацыянальная самасвядомасць была на належным узроўні, мы не заяўлялі б так непрадумана з гэтай высокай трыбуны, што нібыта ў нас толькі ў адной Гродзенскай вобласці жыве ажно трыста тысяч палякаў».

З Н. Гілевічам у мяне складаныя адносіны. Ён — перакананы камуніст, а я крытыкую бальшавікоў у газетах БНФ, бо лічу, што артадаксальны камунізм замінае развіццю дэмакратыі, культуры. Але я беларус, і ў гэтай сваёй якасці не магу не салідарызавацца з нацыянальна свядомым камуністам Н. Гілевічам.

Аўтарам лістоў я параіў бы, замест таго каб нападаць на Гілевіча, пачытаць працы беларускіх каталіцкіх святароў, беларускую каталіцкую перыёдыку 10—30-х гг., матэрыялы перапісаў у Расіі і Польшчы 1857, 1897 і 1931 гг.

АГУЛЬНАВЯДОМА, што ў XVIII ст. тры чвэрці насельніцтва Беларусі складалі грэкакатолікі (уніяты). Мусіць, не трэба тлумачыць, што Грэка-Каталіцкая Царква, захаваўшы ўсходні абрад, жывую мову народа ў набажэнстве, ўратавала беларусаў ад паланізацыі. Гэтую Царкву аднолькава не любілі як польскія і спольшчаныя католікі, гэтак і праваслаўныя, бо Царква, што ні кажы, была народная, сялянская (большыня паноў і шляхты перайшла ў рымска-каталіцкую веру, нязначная частка заставалася праваслаўнымі).

Агульнавядома, што Пётр І у час Паўночнай вайны чыніў пераследы уніяцкіх архіпастыраў і пастыраў, давёў да таго, што галоўная грэка-каталіцкая святыня — Сафійскі сабор у Полацку — была разбурана. (Прэтэнзіі Праваслаўнае Царквы на Сафійку, па-мойму, дарэмныя: тую, даўнейшую, знішчылі праваслаўныя, а цяперашнюю пабудавалі уніяты).

Царызм, паставіўшы за мэту падзяліць Рэч Паспалітую, рабіў стаўку на праваслаўных, якія складалі сем працэнтаў жыхароў Беларусі. Агульнавядома, што праваднікамі царскай палітыкі былі архіепіскап Георгій Каніскі і епіскап Віктар Садкоўскі. Вядома таксама, што Слуцкая канфедэрацыя праваслаўнай шляхты, якая выступіла супраць сойму і караля Рэчы Паспалітай, была інспіравана царскім паслом. Далучаючы Беларусь да Расіі, Кацярына II разглядала уніяцкае вызнанне як замежнае. Такое стаўленне да яго захоўвалася аж да 1839 г. Царыца спрыяла праваслаўю. Тое, што ў паўстанні 1794 г. актыўны ўдзел бралі нашы сяляне, выклікана не толькі пагаршэннем іх сацыяльнага становішча, але і рэлігійным уціскам. Як сяляне прымалі новы рэжым, можна ўведаць з песень беларускіх паўстанцаў. Цар Павел І зразумеў, што трэба ўлічваць інтарэсы католікаў, але перавагу ён аддаваў не мужыцкай Грэка-Каталіцкай Царкве, а панскай Рымска-Каталіцкай. Падпісаныя ім акты 1798 г. ставілі уніятаў у залежнасць ад рымска-каталіцкай іерархіі. Калі ўлічыць, што цар падтрымліваў езуіцкі ордэн, распушчаны ў іншых краінах (акрамя Прусіі), дык стане зразумелым, што менавіта айцы езуіты адыгрывалі галоўную ролю ў царкоўным жыцці Беларусі, у адукацыі.

Палітыку свайго бацькі працягваў Аляксандр І. Пры ім у 1812 г. у Полацку адчынілі езуіцкую акадэмію. Езуіты маглі ўзяць рэванш. Пасля Берасцейскай уніі ім 200 гадоў не ўдавалася павярнуць большыню беларускага народа ў рымска-каталіцкую веру. Цяпер жа пачалося інтэнсіўнае апалячванне Грэка-Каталіцкай Царквы. Пад ціскам рымска-каталіцкага клеру, пры згодніцтве Базыльянскага ордэна уніяцкія святары, даведзеныя да галечы, вымушаны былі разам з вернікамі пераходзіць на заходні абрад. Толькі ў 1809 годзе рымскімі католікамі сталі 20 тысяч беларусаў у Віленскім краі («Znaki czasu», Рым, 1989, № 16).

Прашу звярнуць увагу на гэтую лічбу: 20.000. У газеце «Gość niedzielny» за 20 студзеня 1990 г. кс. Раман Дзванкоўскі піша, што цяпер на Віленшчыне жыве каля 100 тысяч палякаў. Вось і задумайцеся, паважаныя аўтары лістоў, колькі сярод гэтых палякаў нашчадкаў тых беларусаў, якія прынялі заходні абрад у пачатку XIX ст.

Паўстанне 1830—1831 гг. прымусіла Мікалая І іначай зірнуць на палітыку свайго бацькі і брата. У 1839 г. уніятаў гвалтоўна пераводзяць у праваслаўе, а праз год Літва і Беларусь становяцца Паўночна-Заходнім краем. Пачынаецца палітыка русіфікацыі.

Я быў бы надта неаб'ектыўным, калі б не заўважыў, што ў 20-я гг. XIX ст. сярод беларускай шляхты і рымска-каталіцкага духавенства пачынаецца патрыятычны рух. Уласна, беларуская шляхта ніколі не атаясамлівала сябе з палякамі; заўсёды як магла бараніла адметнасць Вялікага княства Літоўскага. Але ў 20-я гг. яна павярнулася тварам да народа. Згадаем Адама Міцкевіча, Яна Чачота, Тамаша Зана, згадаем ксяндза-даміціканца Магнушэўскага, які выхаваў Паўлюка Багрыма... З'яўленне на арэне Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Уладзіслава Сыракомлі, Яна Баршчэўскага, Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, Кастуся Каліноўскага (усе яны — католікі) — гэта вынік і царскай палітыкі русіфікацыі. Паўстанне 1863—1864 гг. дало Францішка Багушэвіча, Адама Гурыновіча, Янку Лучыну, Каруся Каганца, Івана ды Антона Луцкевічаў, Янку Купалу — таксама католікаў. Калі Багушэвіч сам з'яўляўся паўстанцам, дык астатнія былі сваякамі або выхаванцамі паўстанцаў. Заўважце, што ў паўстаннях 1794, 1830—1831, 1863—1864 гг. беларуска-літоўская шляхта давала самых выдатных, самых радыкальных дзеячаў: Касцюшку, Ваўжэцкага, Ясінскага, графіню Плятэр, Валовіча, Каліноўскага, Звяждоўскага, Серакоўскага... Польшча, Варшава, а дакладней — польская шляхта заўсёды ставілі свае інтарэсы вышэй за інтарэсы сялян, польскія інтарэсы — за інтарэсы суседзяў: беларусаў, украінцаў, літоўцаў. Гэтая шавіністычная хвароба перадалася польскім сацыялістам. Апублікаваныя дакументы з польскіх архіваў сведчаць: Юзаф Пілсудскі ўжо ў 1903 г. лічыў, што захад Беларусі павінен належаць Польшчы. Не вызначаўся сімпатыямі да нашага народа і другі наш зямляк, апанент Пілсудскага Фелікс Дзяржынскі. Нацыянальны эгаізм дорага каштаваў Польшчы: за міжваенны час яна так і не здолела дасягнуць узроўню 1913 г. у прамысловасці: грошы ішлі не на інвестыцыі ў эканоміку — на ўтрыманне дэфензівы, паліцыі, войска, судоў, пракуратуры, якія ўсе 18 год змагаліся з беларускім, украінскім, літоўскім вызваленчым рухам.

АЛЕ Я ВЯРТАЮСЯ ў XIX ст. Ленін пісаў, што іншы раз рэакцыйныя сілы, самі таго не хочучы, робяць прагрэсіўныя справы. Праводзячы палітыку русіфікацыі, царскі рэжым часткова спыніў апалячванне беларусаў-католікаў. Вось чаму да рэвалюцыі 1905 г. у беларускім руху дамінавалі католікі. Гэты рух быў антытэзаю русіфікацыі і апалячвання. Рэвалюцыя 1905 г. дала значны прыток праваслаўных, у тым ліку сыноў і ўнукаў колішніх уніятаў: Якуба Коласа, Язэпа Лёсіка... Беларускі рух быў надканфесійным, ён — у адрозненне ад польскага і рускага нацыяналізму — не з'яўляўся чыста каталіцкім ці праваслаўным. Кс. Адам Станкевіч, БХД у роўнай меры баранілі ад польскіх шавіністаў як католікаў, гэтак і праваслаўных. БХД была адчынена для ўсіх хрысціян.

Вось гэта і не падабалася польскім акупантам. Яшчэ ў XVII ст. кс. Калінка заўважыў, што польскаму клеру мала, каб чалавек быў католікам: трэба, каб католік быў палякам. Не буду галаслоўны, як аўтары лістоў у рэдакцыю. У 1897 г. у Расійскай імперыі праводзіўся перапіс насельніцтва. Ён паказаў, што ў межах дзяржавы жыло 1 млн. 50 тыс. беларусаў-католікаў, у тым ліку на тэрыторыі, што пазней была акупіраваная Польшчай, — амаль 800 тысяч. У 1931 г. перапіс насельніцтва прайшоў у Польскай Рэспубліцы. Выявілася, што католікаў-беларусаў засталося ўсяго 77,8 тысячы. Дзе ж падзеліся 700 тысяч? Няўжо загінулі на вайне?

Адказ я знайшоў у адным віленскім архіве. Там захоўваюцца рукапісы Антона Луцкевіча. Дык вось, на пачатку 1917 г. ён апісваў сітуацыю, што склалася ў акупіраванай немцамі заходняй частцы Беларусі. Польскі клер і грамадскія арганізацыі, пісаў А. Луцкевіч, адчыняюць школы з бясплатнымі сняданкамі і абедамі. Бедныя бацькі аддаюць у такія школы дзяцей, а за гэта запісваюцца самі і дзяцей сваіх запісваюць палякамі. Апрача таго, самакіраванне ў гарадах апынулася ў руках палякаў. Беспрацоўны беларус, каб атрымаць работу, мусіў запісацца палякам.

Калі аўтары лістоў не вераць А. Луцкевічу, няхай пачытаюць каталіцкія выданні «Беларус», «Беларуская Крыніца», няхай пачытаюць працы кс. Станкевіча, які казаў: «На тое я і ксёндз, каб гаварыў праўду».

Значыць, частка беларусаў стала палякамі яшчэ ў час першай сусветнай вайны. Магчыма, я скажу рэзка, але звярнуся да біблейскага вобраза: продкі многіх цяперашніх так званых палякаў адцураліся ад беларускай першароднасці за чачавічнае варыва. Гэта датычыць таксама і тых, хто не ўстаяў у час польскай акупацыі 1921—1939 гг. Каб дзіця магло вучыцца і выбіцца «ў людзі», мала было быць католікам — трэба было стаць палякам. Каб цябе не абзывалі хамам, быдлам — трэба было быць палякам. Каб ты мог разлічваць на лепшы кавалак зямлі пры камасацыі— трэба было стаць палякам. Каб ты мог служыць лесніком, на чыгунцы — трэба было стаць палякам. Вось і сталі амаль 700 тысяч беларусаў палякамі.

Каб гэты працэс ішоў больш паспяхова, польскі ўрад не толькі адчыняў свае школы — ён зачыняў беларускія. Калі да 1922 г. у Заходняй Беларусі было адчынена 400 беларускіх школ, 6 гімназій, дзве настаўніцкія семінарыі, дык у 1923 — 1924 навучальным годзе засталося толькі 40 школ і 4 гімназіі.

Актыўную ролю ў гэтым адыгрываў Польскі Касцёл. Не верыце — пачытайце прамову кс. Станкевіча на Сойме («ЛіМ», 1 чэрвеня 1990 г.), пачытайце ўспаміны кс. Кастуся Стэповіча, што выйшлі ў 1930 г. у Вільні, пачытайце ўспаміны яго брата Бярнарда («Полымя», 1990, № 2). Яшчэ ў час першай сусветнай вайны польскія ксяндзы адмаўляліся спавядаць і прычашчаць тых, хто аддаваў сваіх дзяцей у беларускія школы, адмаўляліся выкладаць Закон Божы ў гэтых школах (гл.: I.Turonek. «Białoruś pod okupacią niemiecką». Варшава —Уроцлаў, 1989). Гэтую палітыку яны працягвалі і ў час польскай акупацыі. Вось яшчэ адна прычына росту «польскага» насельніцтва ў Заходняй Беларусі. Дайшло да таго, што доля палякаў перавысіла тут 30 працэнтаў. Але такія сур'ёзныя польскія даследчыкі, як Анджэй Хайноўскі і Аляксандра Бергман, лічаць гэтую афіцыйную лічбу нерэальнай, вынікам навязвання пальшчызны беларускаму народу.

Сваю нацыянальную палітыку польскія ўрады апраўдвалі тым, што беларускі рух забальшавізаваны, інспіраваны Масквою, Камінтэрнам. Вацлаў Ластоўскі быў эсэрам, але, убачыўшы нацыянальную палітыку палякаў, стаў камуністам. Аматарам пра бальшавізацыю беларускага руху нагадаю: актыўны ўдзельнік Слуцкага антыбальшавіцкага паўстання Макар Краўцоў зведаў «ласку» дэфензівы, удзельнік таго ж паўстання маёр Андрэй Якубецкі быў выгнаны з Польшчы, удзельнік паўстання Язэп Лагіновіч з-за польскай нацыянальнай палітыкі стаў камуністам. Чаму беларускі рух у 20-я гг. радыкалізаваўся, бальшавізаваўся — адказ вы знойдзеце ў дзённіку сацыял-дэмакрата А. Луцкевіча. Чаму беларускія мужыкі сталі на бок бальшавікоў, спытайце на Лагойшчыне: вам раскажуць, як легіянеры адсеклі галовы двум хлопцам і дзяўчыне.

Ведаю: палякі не любяць, калі ім пра гэта кажаш. Калі я распавёў аднаму польскаму дыпламату, як легіянеры выразалі зорку на спіне беларускага пісьменніка Адама Бабарэкі, ён ледзь рукамі не замахаў. «Але ж мне жонка Бабарэкава казала. Яна, мусіць, добра ведала». Дыпламат не хацеў слухаць. Таму што гэта выклікае пэўныя асацыяцыі.

Радыкалізацыя, бальшавізацыя беларускага руху ў міжваеннай Польшчы выклікана шавіністычнай палітыкай як свецкіх, гэтак і духоўных уладаў. Добра вядома (і пра гэта пішуць польскія аўтары), што польскія ўрады хацелі асіміляваць наш народ за 50 гадоў. А ён—як мог бараніўся... Тым не менш дзяржаве і Касцёлу ўдалосяператварыць амаль 700 тысяч беларусаў у «палякаў». Разам з панамі, асаднікамі, завезенымі сюды чыноўнікамі, настаўнікамі і ксяндзамі каталіцкае насельніцтва ў Заходняй Беларусі складала ў 1931 г. 1059 тыс. чалавек.

КОЛЬКІ КАТОЛІКАЎ у нас цяпер? У 1980 г. парыжская «Kultura» назвала лічбу, пададзеную рубяжэвіцкім ксяндзом, якую той нібыта пачуў ад упаўнаважанага ў справах рэлігіі Залескага, — 2,2 мільёна. З таго часу гэтую лічбу часта паўтараюць. Паўтарыў яе і я. Але потым вырашыў праверыць.

Згадаем, што ўсіх католікаў у Заходняй Беларусі было 1059 тыс. чалавек. Гэта ў 1931 г.

Будзем лічыць, што да 1939 г. іх лік павялічыўся і дасягнуў 1.300 тысяч чалавек. Пасля прыходу Савецкай улады польскія вайскоўцы, паліцыянты, настаўнікі і г. д. былі інтэрніраваны і высланы за межы Беларусі. Кажуць, іх было не менш як 200 тысяч. У 40-я і 50-я гг. у Польшчу эмігрыравалі беларусы-католікі і палякі, якія ўцякалі ад калгасаў, ад рэжыму. Такіх перасяленцаў было амаль 400 тысяч. Пасля вайны ў склад Польшчы ўвайшлі Беластоцкі, Бельскі, Сакольскі, Аўгустоўскі паветы. Тут апалячванне 116 тысяч беларусаў-католікаў завяршылі камуністычныя ўрады. Улічым таксама, што значная частка нашых земляў была падаравана Літве. Там жыло ці не 200 тысяч беларусаў-католікаў, што сталі пад уплывам ксяндзоў, якім патуралі савецкія ўлады, «польскім насельніцтвам». Колькі католікаў выехала на лесараспрацоўкі ў Карэлію, на цаліну і г.д. — мы не ведаем. Колькі было забіта і расстраляна ў першыя пасляваенныя гады —таксама ніхто не лічыў. Але будзем думаць, што ваенныя і пасляваенныя страты былі аднаўлены. Давайце падсумуем. Ад 1.300 тысяч адымем 916 тысяч. Атрымліваецца, што ў былой Заходняй Беларусі (гэта не толькі Гродзенская, але і Брэсцкая вобласць, частка Мінскай і Віцебскай абласцей) жыве 384 тысячы католікаў.

А Усходняя Беларусь? Тут у 1897 г. жыло 133 тысячы католікаў. Давайце лічыць, што ўсе даваенныя, ваенныя і пасляваенныя страты пакрыты натуральным прыростам. Не будзем улічваць тых, хто выехаў за межы Беларусі. Значыць, у цэлым мы маем недзе 520 тысяч католікаў (384 плюс 133). На паказчыках паміж 500 і 600 тысячамі спыняюцца і некаторыя даследчыкі, такую лічбу — 500 тысяч — у час візіту Прымаса Юзафа Глемпа назвалі і нашы ўлады (гл.: «Kierunki», 25 верасня 1988 г.).

Як бачым, гэтая лічба амаль цалкам супадае з лікам палякаў на Беларусі. Але мы павінны заўсёды памятаць, што палякаў сярод нашых католікаў меншасць. У 1857 г. святары праводзілі перапіс у парафіях. Дык вось, тады сярод католікаў толькі адну трэць складалі палякі. Пасля скасавання прыгоннага права наплыву палякаў у наш край не было. Мы бачылі, што колькасць палякаў у структуры каталіцкага насельніцтва Заходняй Беларусі павялічылася ў 1915—1939 гг. з прычыны апалячвання 700 тысяч беларусаў і прывозу чыноўнікаў, настаўнікаў і г. д. Давайце ад 1.300 тысяч усіх католікаў адымем 800 тысяч апалячаных. Маем 500 тысяч палякаў. Тады давайце ўлічым сама меней 200 тысяч чалавек, вывезеных у 1939—1941 гг. Сярод іх было 80 працэнтаў палякаў. Многія пайшлі ў войска Андэрса, у Войска Польскае, многія загінулі, на Беларусь не вярнуліся. Значыць, палякаў застаецца недзе 380 тысяч. Колькі было палякаў сярод тых, хто эмігрыраваў у 40-я і 50-я гг., сказаць цяжка, але будзем лічыць, што якраз палавіна — г. зн. 200 тысяч. Адымем ад 380 тысяч 200 тысяч. У выніку маем 180 тысяч палякаў у былой Заходняй Беларусі. Дадамо да іх адну трэць католікаў Усходняй Беларусі. Summa summarum **на Беларусі 220 тысяч палякаў. Пры гэтым мы не аднялі тых, хто жыў і застаўся жыць на тэрыторыі Беластоцкага ваяводства і цяперашняй Літвы. Такім чынам, лічба 220 тыс. значна завышаная.**

Такія мае падлікі. Застаецца дадаць, што сярод тых, хто ўважае сябе палякам, нязначная частка называе польскую мову роднаю. Для большыні нашых католікаў родная мова — беларуская.

Вось тут мы і падыходзім да таго, з чаго пачалася гаворка.

КАРЭСПАНДЭНТ газеты «Gość niedzielny», якую мне з Чыкага даслаў доктар Вітаўт Рамук, пытае ў кс. Рамана Дзванкоўскага: «Можна сказаць, што Каталіцкая Царква на Беларусі — гэта, па сутнасці, Царква Польская»? Вялебны айцец адказвае: «...можна сцвердзіць, што так». І дадае: «У кожным разе гэта Царква, у якой вернікамі ў пераважнай большасці з'яўляюцца свядомыя палякі, хоць часта яны запісаныя беларусамі, а таксама каталіцкае насельніцтва з неакрэсленай нацыянальнай свядомасцю. Гэта асабліва датычыць малодшага і наймалодшага пакалення, якое часта стаіць на раздарожжы, калі гаворка ідзе пра нацыянальныя пачуцці. Зрэшты, нічога дзіўнага. Пра польскую культуру нічога не знае, і ведзе яе самае большае дзякуючы касцёлу».

Польскага ксяндза не бянтэжыць, што Каталіцкая Царква на Беларусі — польская. Ён перакананы, што так і трэба. Яго трывожыць, што сярэдняе і маладое пакаленне не лічыць сябе палякамі. Паводле яго, «ідэя беларусізацыі літургіі — гэта, мабыць, больш нацыянальная, а не рэлігійная ідэя». «Царква, — працягвае ён, — павінна ў гэтай справе кіравацца меркаваннямі рэлігійнымі, духоўнымі, маральнымі. Нельга вышэй за іх ставіць меркаванні этнічныя ці палітычныя». Вось так! Духоўнасць і рэлігійнасць вышэйшыя за народ, і ў гэтым іх маральнасць. Ці азначае гэта, што духоўнасць, рэлігійнасць могуць існаваць без мовы?

Адказваючы на пытанне пра польскасць Каталіцкай Царквы на Беларусі, кс. Дзванкоўскі гаварыў, што яна сапраўды польская, «калі ўзяць пад увагу ўсю рэлігійную культуру.., мову, у якой моляцца і спяваюць, а таксама духоўную арыентацыю...» Такім чынам, духоўнасць, рэлігія ўсё-такі не існуюць без мовы, а мова—істотная адзнака нацыі. Наднацыянальнае царквы не бывае, нават калі яна Каталіцкая, Сусветная. Кс. Дзванкоўскага цалкам задавальняе польскасць Каталіцкай Царквы на Беларусі, бо яна, польскасць, вызначае «духоўную арыентацыю» вернікаў на Польшчу. Ён нібыта не супраць беларускае мовы, але ж «гаворка ідзе... пра змену шматвяковага кірунку, у якім развівалася ўся... рэлігійная культура». А шмат вякоў пануючым быў кірунак польскі. Вось чаму кс. Дзванкоўскі з задавальненнем канстатуе: «...рашаючая большасць каталіцкіх святароў на Беларусі належыць да польскай нацыянальнасці». Вось чаму ён падкрэслівае, што ўсе старыя святары — палякі, што «найвастрэйшая, вельмі невялікая група ксяндзоў вывучылася перад вайною» (г. зн. пры санацыі, пілсудчыне. — **А. С.**). І паказвае, як напрыклад, на кс. Вацлава Пянткоўскага, які выхаваў 12 новых капланаў.

Можна не сумнявацца: вучні а. Вацлава (хлопцы з Ляхавіцкага і Ганцавіцкага раёнаў) ніколі не будуць несці Слова Божае па-беларуску. І вучні пінскага пробашча Казіміра Свёнтака, які (чытаю ў газеце «Kurjer Wileński») прыехаў на адкрыццё Літоўскай Каталіцкай Акадэміі навук і прывёз прывітанне не ад католікаў, а ад палякаў. Вось і вер тут, што меркаванні рэлігійныя, духоўныя стаяць вышэй за меркаванні этнічныя.

Апалячванне — па-ранейшаму галоўная функцыя і задача Каталіцкай Царквы на Беларусі. Метады — даўно апрабаваныя. Езуіты, калі яны з'явіліся ў нашым краі, пачалі сваю работу з апрацоўкі палітычных дзеячаў і моладзі.

Мы ведаем, што Польская Каталіцкая Царква і прасякнутая духам каталіцызму «Салідарнасць» вызначаюцца сваёй антыкамуністычнай скіраванасцю. Чаму ж тады ракаўскі пробашч агітаваў парафіян галасаваць за камуністаў-кіраўнікоў? Чаму «Салідарнасць» друкавала лістоўку ў падтрымку Д. Арцымені — таксама камуніста, кіраўніка? Адказ просты: таму, што канкурэнтамі гэтых кіраўнікоў былі дзеячы беларускай культуры: В. Рагойша ў першым выпадку, А. Мальдзіс —у другім. Не скажаш пасля гэтага, што Царква стаіць панад этнічнымі меркаваннямі. Меркаванні тут пэўныя, адназначныя: не даць развіцца беларускаму руху, бо ён можа падтачыць польскія пазіцыі на Беларусі. Прапольскія ксяндзы і «Салідарнасць» «палюбілі» камуністаў-кіраўнікоў таму, што яны таксама супраць росту нацыянальнай самасвядомасці беларусаў.

ДРУГІ НАПРАМАК дзейнасці, выпрацаваны езуітамі,— моладзь. Кс. Дзванкоўскі шкадуе, што многія католікі пішуцца беларусамі, што яшчэ многія не могуць вырашыць, хто яны: беларусы ці палякі. Яму хацелася б, каб яны сталі палякамі. Ён апавядае карэспандэнту пра польскіх ксяндзоў-місіянераў, якія дзесяткамі пачалі ездзіць на Беларусь. І паведамляе: «Улады ў прынцыпе не твораць перашкоды, калі па просьбе вернікаў яны (польскія ксяндзы-місіянеры. — **А. С.**) выконваюць душапастырскую працу. Вядома, прыхільна ставіцца да такое практыкі... ксёндз біскуп Тадэвуш Кандрусевіч». Улады — гэта той самы Д. Арцыменя, гэта таварыш Сямёнаў з Гародні...

З чым прыязджаюць місіянеры? З польскай мовай. А паколькі моладзь не ведае гэтае мовы, чытаць па-польску не ўмее, ёй вязуць не выдадзены ў Рыме і перакладзены на беларускую мову Катэхізм а. Уладзіслава Чарняўскага, ёй вязуць Катэхізм, надрукаваны ў Беластоку. Надрукаваны ён кірылічным шрыфтам, але на польскай мове. Так паступова беларускія дзяўчаты і хлопцы засвояць лексіку, потым з дапамогаю айцоў-місіянераў навучацца чытаць, а потым —стануць палякамі. Метад — апрабаваны айцамі езуітамі. Тэорыя тут такая. Рана ці позна СССР распадзецца. Касцёл няспешна (ён вечны) павінен уплываць на свядомасць вернікаў, бо «пытанне аб нацыянальнасці — пытанне свядомасці». Вось калі паўмільёна (а Царква лічыць, што два мільёны) вернікаў стануць палякамі, тады можна будзе прад'явіць Беларусі прэтэнзіі.

Праўда, ёсць праблема Беласточчыны, дзе жывуць праваслаўныя беларусы. Але і яе можна вырашыць. Па-першае, аб'явіўшы гэтых беларусаў праваслаўнымі палякамі. Па-другое, эканамічнымі метадамі прымусіць беларускіх сялян прадаваць зямлю ў дзяржаўны фонд, а потым раздаючы гэтую зямлю палякам. Гэткая палітыка ўжо вялася камуністычнымі ўрадамі Польшчы. Рэформа Бальцаровіча пагражае масавым разбурэннем беларускіх сялянскіх гаспадарак.

Як беларус, як хрысціянін, я звяртаюся да дэпутатаў Вярхоўнага Савета рэспублікі з просьбай, каб яны патрабавалі выдалення польскіх місіянераў з Беларусі. Я звяртаюся да ўрада: даючы згоду на адкрыццё духоўнай семінарыі, ён павінен паставіць найпершай умоваю тую, каб будучых каталіцкіх святароў навучалі ў беларускай мове. Дэпутаты, БНФ, ТБМ таксама павінны вызначыць свае пазіцыі ў гэтым пытанні. Іначай мы будзем мець тыя праблемы, якія мае Літва з гэтак званымі польскімі раёнамі. Дэпутаты і грамадства павінны ведаць, што ў Польшчы актывізуюцца пілсудчыкі, што прыхільнікі пілсудчыкаў ужо ёсць у Гародні, Вільні. Калі мы ўжо цяпер не выявім рашучасці, неўзабаве паўстане пытанне: як нам бараніцца, ці будзем мы нацыяй?

АДЧУВАЮ: атрымаю новыя лісты, у якіх мяне назавуць правакатарам ці яшчэ кім-небудзь. Вядома, палякі павінны мець права маліцца, спяваць, спавядацца па-польску. Але чаму польскія, прапольскія ксяндзы не лічаць патрэбным адпраўляць Святую Мшу па-беларуску? Беларускі патрыёт ксёндз Адам Станкевіч, калі палякі апынуліся без свайго святара, служыў па-польску. Няўжо польскі патрыятызм у тым, каб навязваць вернікам польскую мову, каб весці асіміляцыйную палітыку? Палякам трэба было б зрабіць высновы з міжваеннай гісторыі. Кобрынскі і Косаўскі расстрэлы, перапоўненыя Лукішкі і Уронкі, Картуз-Бяроза, пазбаўленне беларускіх ксяндзоў іх парафій не маглі ўціснуць волю беларускага народа. Рэпрэсіі, тэрор вялі толькі да ўзаемнай варожасці, да таго, што тысячы і тысячы беларусаў зненавідзелі палякаў. Нашы суседзі павінны засвоіць: іх усходняя палітыка ніколі не вяла да шчасця, да росквіту перш-наперш саму Польшчу.

Чытаючы інтэрв'ю біскупа Тадэвуша Кандрусевіча ў газеце «Праца» за 9 мая г. г., я шукаў адказу на пытанне: а як жа Яго Эксцэленцыя ставіцца да нацыянальных праблем ва ўлонні Каталіцкай Царквы на Беларусі? Мусіць, карэспандэнтка не задала такога пытання. Затое ў «Znakach czasu» **мансеньёр Тадэвуш сказаў: «Побач з набажэнствамі ў польскай мове, якія адпраўляюцца ўсюды, ёсць патрэба набажэнстваў таксама ў беларускай мове, рускай або літоўскай». Чаму раптам вынікла руская мова? Вось што зацікавіла мяне. Адказ я знайшоў у інтэрв'ю кс. Дзванкоўскага. Ён таксама выказаўся за ўжыванне рускае мовы, бо лічыць, што важнай справай з'яўляецца адкрытасць Каталіцкае Царквы на Беларусі «для патрэб беларускага насельніцтва, якое ў гэтую хвіліну пераважна праваслаўнае, і насельніцтва рускага. Іначай кажучы, Каталіцкая Царква хоча тым ці іншым спосабам уздзейнічаць на праваслаўных —не толькі беларусаў, але і рускіх. Паколькі ж Касцёл у нас па сваёй сутнасці польскі, то можна не сумнявацца: ставіцца мэта зрабіць праваслаўных католікамі, а потым і палякамі. Думаю, Экзарху Філарэту, які сябруе з кардыналам Юзафам Глемпам, будзе цікава ўведаць пра гэта.**

Нам фатальным чынам «пашанцавала»: ідэолагі ўсходняга і заходняга народаў-суседзяў проста апанаваны месіянствам. Яны ўважаюць, што ашчаслівяць беларускі народ, далучаць яго да Валадарства Нябеснага, калі ён прыме іхнюю мову, іхняе бачанне і разуменне свету і Бога. Але Бог разумее не толькі польскую і рускую мовы. Яму заўгодна было, каб будаўнікі Вавілонскага стаўпа загаманілі на розных мовах. У дзень пяцідзесятніцы ён паслаў Духа Святога на апосталаў, і яны загаварылі на іншых мовах, каб несці Слова Божае народам свету. Чаму ж польскія і прапольскія ксяндзы, праваслаўныя святары не хочуць загаварыць на мове беларускай? Здаецца, напісанае тут дае адказ на гэтае пытанне.

На атрыманне Дзяржаўных прэмій БССР

Камітэт па Дзяржаўных прэміях БССР у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры пры Савеце Міністраў БССР, разгледзеўшы творы і работы, прадстаўленыя на атрыманне Дзяржаўных прэмій 1990 года, вырашыў дапусціць да ўдзелу ў далейшым конкурсе наступныя кандыдатуры.

У галіне літаратуры. На прэмію імя Янкі Купалы—кнігу вершаў-версэтаў, паэтычных мініяцюр **А. Разанава** «Вастрыё стралы» і кнігу паэзіі **К. Цвіркі** «Лодка долі тваёй». На прэмію імя Якуба Коласа — гісторыка-літаратурную дылогію «Разыскивается классик» і кнігу «Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча» (спроба навуковай сістэматызацыі) **Г. Кісялёва**, кнігу **А. Лойкі** «Скорина», выпушчаную выдавецтвам «Молодая гвардия» ў серыі «Жыццё выдатных людзей». На прэмію імя Кастуся Каліноўскага — кнігу публіцыстычна-мастацкай прозы «Проста ўспомніў я цябе...» **В. Карамазава**, публіцыстычную трылогію «Дзеці і мы», «Азбука душы», «Урокі» **Ц. В. Крысько** (Васіля Віткі). Сярод твораў для дзяцей і юнацтва раманы «Меч князя Вячкі» і «След ваўкалака» **Л. Дайнекі**; аповесць «Грот Афаліны» і кнігу прозы «Эрпіды на планеце Зямля» (з серыі «Бібліятэка прыгод і фантастыкі») **П. Місько.**

У галіне журналістыкі. На прэмію імя П. Лепяшынскага — цыкл радыёперадач «Мікрафон перабудовы» (1987 — 1989 гг.), аўтары **В. Грыгаран, У. Дзюба, Я. Казюкін, Т. Малмыга, А. Чачота, Н. Чэрня, У. Ядранцаў.**

У галіне музыкі і канцэртна-выканальніцкай дзейнасці — сімфонію № 8 «Памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсій» **Ф. Пыталева** і **В. Роўду** за стварэнне гукавой анталогіі беларускіх народных песень, сабраных у свой час Р. Шырмай, выкананых хорам Дзяржтэлерадыё БССР і запісаных на магнітную плёнку (213 песень).

У галіне тэатра, кіно, тэлебачання і радыёвяшчання — **У. Солтан, Я. Вашчак** (пасмяротна), **А. Анісімаў, В. Цюпа, Э. Гейдэбрэхт, Н. Кастэнка, В. Скорабагатаў, У. Экнадзіёсаў** — за стварэнне і пастаноўку оперы «Дзікае паляванне караля Стаха» ў Дзяржаўным акадэмічным тэатры оперы і балета БССР; **В. Анісенка** — за пастаноўку радыёспектакляў «У тумане» і «Кар'ер» па аповесцях В. Быкава; **Б. Сцяпанаў, Б. Аліфер, І. Рамішэўскі, В. Кубараў** — за пастаноўку на кінастудыі «Беларусьфільм» шматсерыйнага мастацкага тэлефільма «Дзяржаўная граніца».

Вяртанне на таежныя вёрсты

Як вядома, Станіслаў Шушкевіч у гады сталінізму знаходзіўся далёка за межамі роднай Беларусі. У час высылкі працаваў у сяле Вусце Тасееўскага раёна Краснаярскага краю сталяром, а потым на розных работах у геалагічных партыях і экспедыцыях. З тых гадоў назаўсёды пасябраваў са сталяром Іванам Бурчыкам, якога ўзяў у сваю партыю. Больш таго, выратаваў яго, калі аднойчы перапраўляліся на плыце праз бурную раку.

У адным з нядаўніх лістоў І. Бурчык папрасіў Станіслава Пятровіча даслаць у тасееўскую раённую газету «Сельский труженик» свае творы. Яны ў перакладзе вядомага савецкага паэта Леаніда Завальнюка змешчаны ў нумары за 16 мая пад загалоўкам «Праз усё вялікае жыццё». Падаецца кароткая бібліяграфічная даведка пра пісьменніка, яго зварот да рэдактара газеты, друкуецца партрэт паэта.

НАШ КАР.

ЗАБЫТЫЯ ДЗЕСЯЦІГОДДЗІ

НАЗІРАЛЬНЫ берасцеец, пэўна, памятае дзядка, які шпацыраваў калісь пад каштанамі вуліцы Маскоўскай. У добрае надвор'е ён часта сядзеў на лавачцы і праводзіў прахожых выцвілымі вачамі, у якіх свяцілася незапатрабаваная мудрасць старасці. Ён быў прыкметны сваёй дапатопнай знешнасцю — насіў чырвонага «матыля», хадзіў з пакрытай галавой нават у спёку....

Міхаіл Абрамавіч Сарвер быў апошнім гаспадаром прыватнага тэатра ў нашым горадзе. Улады ставіліся да яго насцярожана — апошні буржуй! — і як старажыла не запрашалі выступаць перад грамадскасцю і моладдзю. Суседзі ж не шанавалі старога за дзіўны лад жыцця.

Ён быў не толькі апошні буржуй, але і апошні джэнтльмен. Ад яго патыхала бальнымі заламі... У яго былі манеры, якім нельга навучыцца, з якімі, відаць, нараджаюцца...

Міхаіл Абрамавіч кваліфікаваў мае прыходы «як візіты дзелавой дамы». Мая цікавасць да тэатральнага жыцця Брэста збянтэжыла яго. Ён не быў гатовы да гэтай гаворкі. Жыццё і лёс зрабілі ўсё, каб у яго не засталося нічога: ні сям'і, ні архіваў, ні памятных рэчаў. Дарэмна я аглядала пакой — гэта быў тыповы малюнак побыту 60-х гадоў. Сарвер па-філасофску ставіўся да сваёй беднасці і адмаўляўся ад запрашэнняў сваякоў у Парыж. Тут, у Брэсце, прайшло яго дзяцінства, тут ён чакаў смерці, акунаўся ў туман успамінаў.

Ён быў з тых Сарвераў, якія фарміравалі культурнае аблічча горада, фізіяномію горада, калі хочаце! Гэта духоўная праца прывязвала яго да Брэста мацней, чым рэшткі той уласнасці, якой ён валодаў некалі. У яго ных успамінах не было жалю аб страчаных капіталах. Самым яркім малюнкам у памяці засталіся водар духоў і пяшчотныя рукі Веры Фёдараўны Камісаржэўскай у ролі Анны Карэнінай. Яна абдымала маленькага Сярожу, якога іграў юны Міша Сарвер, прапанаваны бацькам у партнёры вялікай актрысе.

Гісторыя тэатральнага жыцця Брэста аглядная з 80-х гадоў мінулага стагоддзя. У тую далёкую часіну ў гарадскім садзе, які маляўніча раскінуўся на беразе Мухаўца, быў прыватны летні тэатр. У кнізе Ю. А. Пашкова «Рускі драматычны тэатр у Беларусі» ёсць некаторыя звесткі пра ягоную гастрольную афішу. Так, улетку 1883 года берасцейцы ўбачылі спектаклі «Паны Галаўлёвы» і «Дачка стагоддзя» Сумбатава-Южына. На сцэне працавала антрэпрыза Т. А. Іконнікавай-Самаравай. Летам 1884 — антрэпрыза Паўла Дзмітрыеўскага, а пазней Баўэр-Бальшаковай. Спектаклі, якія былі паказаны ў той час, невядомыя, затое імёны антрэпрэнёраў знакамітыя ў асяроддзі расійскай тэатральнай грамадскасці. Потым летнія тэатральныя сезоны прыпыняюцца да 1888 года, калі 1 мая антрэпрызай Севераваў быў адкрыты ў гарадскім садзе новы драўляны тэатр купца А. Фогеля. (Хутчэй за ўсё на месцы старога, які згарэў).

Сарвер расказваў, што будынак тэатра быў унікальны, сцэна магла трансфармавацца то ў эстраду, то ў арэну, то ў падмосткі, зала ўбірала 600 гледачоў. І летнія тэатральныя сезоны працягваліся з вялікім поспехам.

1891 год, красавік—верасень, у Брэсце выступае таварыства артыстаў пад кіраўніцтвам Северавай.

1894 год, май — чэрвень, антрэпрыза Н. А. Барысава. Ліпень — таварыства артыстаў пад кіраўніцтвам В. І. Нікуліна. Ліпень — жнівень — таварыства артыстаў пад кіраўніцтвам П. В. Блахіна.

1895 год — антрэпрыза знакамітага С. Я. Сямёнава-Самарскага.

Можна ўявіць сабе, як аматары Мельпамены з вуліцы Шасэйнай (цяпер Маскоўская) ці бульвара Кветак (цяпер вул. Леніна), не спяшаючыся, крочылі па брукаванцы ў гарадскі сад. Нешматлікую інтэлігенцыю горада складалі тады афіцэры гарнізона Брэсцкай крэпасці, служачыя чыгуначнага вакзала, паштовыя работнікі, выкладчыкі гарадскіх гімназій, іншы служылы люд.

Пасля спектакляў публіка шпацыравала па алеях, дзелячыся ўражаннямі. Закаханыя хаваліся ў цені алеі і Охаў і Уздыхаў (была такая ў садзе!) ці блукалі па беразе Мухаўца, назіралі за лодачкамі, што слізгалі па вадзе...

Непадалёк ад тэатра на рагу бульвара Кветак і Шасэйнай знаходзілася гасцініца «Савой». Кастэлянкай там служыла старая яўрэйка, вялікая аматарка тэатра, якая здолела зрабіць на сваім захапленні маленькі бізнес. У яе быў своеасаблівы пункт пракату рэквізіту. Чаго там толькі ні было — ад старой, але досыць прыстойнай мэблі да някепскага гардэроба і збройнага арсенала, які складаўся са шпагаў, алебардаў і іншай старадаўняй зброі.

Так, прыезд гастралёраў у Брэст быў падзеяй, яго чакалі доўгія восень, зіму, вясну, а летам...

Тэатральныя сенсацыі: у маі 1896 года гастролі таварыства артыстаў на чале з Марыусам Марыусавічам Пеціпа (сынам знакамітага харэографа). У чэрвені 1899 года даў дзесяць спектакляў тэатр братоў Адэльгейм. Гэта быў вельмі вядомы ў Расіі гастрольны тэатр з моцнай трупай і выдатным рэпертуарам. У тое лета берасцейцы ўбачылі «Цара Эдыпа» Сафокла, «Атэла», «Караля Ліра», «Рычарда III», «Гамлета» Шэкспіра, «Разбойнікаў» Шылера, «Урыэля Акосту» Гуцкова.

Летам 1900 года ў Брэст прыехаў гігант рускай сцэны Мамант Дальскі. Ён іграў Гамлета, Базарава, Іаана Грознага (ў спектаклі «Маладосць Іаана Грознага» Сумбатава-Южына). Сарвер гаварыў, што Дальскі іграў яшчэ Освальда ў «Зданях» Ібсена, але, паводле старога тэатрала, спектаклі гэтыя праходзілі ў зімовым тэатры.

Дарэчы, пра зімовы тэатр. Зімовы (мураваны) тэатр купца А. Фогеля быў адкрыты 1 снежня 1888 года. Будынак яго захаваўся і добра вядомы берасцейцам — доўгія гады ў ім размяшчаўся вучэбны корпус педагагічнага інстытута (рог К. Маркса і Будзённага). Будаваў Фогель з размахам. Гэта быў своеасаблівы культурны цэнтр, у адным крыле якога месцілася гасцініца «Пецярбургская» (па вул. К. Маркса), а ў другім першы паверх займала рэстарацыя, а другі — тэатр. Дагэтуль засталіся на фасадзе ляпныя ўпрыгожанні — будынак быў вельмі святочны. Але Фогель валодаў тэатрам нядоўга. Сарвер расказваў, што, абанкруціўшыся, купец прадаў будынак гораду «под присутственное место».

У кнізе Ю. Пашкова «Рускі драматычны тэатр у Беларусі», акрамя зімовага сезона 1888—1889 гг., адкрытага антрэпрызай П. Т. Кадзнікава, няма больш упамінанняў пра гэты тэатр, хоць Сарвер сцвярджаў, што менавіта ў гэтым тэатры выступалі і М. Дальскі, і В. Камісаржэўская. Я не думаю, каб памяць здрадзіла старому тэатралу. Такія падзеі, як партнёрства вялікай актрысы з дзіцем на сцэне, не забываюцца. А чаго варты каларытны эпізод з гастрольнага жыцця М. Дальскага, які некалькі гадзін патраціў на рэпетыцыю з партнёрамі і пажарнікамі малюсенькай сцэнкі, калі звар'яцелы Освальд кідае ў кулісу запаленую лямпу (газніцу, трэба меркаваць).

Дарэчы, і выдатны рускі трагік Павел Арленеў іграў сваю знакамітую ролю Раскольнікава таксама на гэтай сцэне. І ўражлівыя глядачкі ўскрыквалі і трацілі прытомнасць, калі з'яўляўся ён, бледны, з сякерай, і моўчкі піў ваду, трымаючы шклянку ў дрыготкай руцэ...

Час няўмольна бяжыць, і XX стагоддзе ўладарна ўваходзіць у горад. Бацька юнага Мішы Сарвера будуе ў горадзе свой тэатр у Паштовым завулку (вул. Свярдлова, цяпер у гэтым будынку месціцца гандлёва-кулінарнае вучылішча), цудоўная зала не захавалася, яна была разбурана ў 1941 годзе ў час вядомай абароны гарваенкамата, бо гэтыя будынкі стаялі «спіной адно да аднаго».

Напэўна, з тэатральнай антрэпрызай Сарверам не вельмі шанцавала, а магчыма, нястомны бацька шукаў новыя формы шоу-бізнесу, толькі ў гэтым будынку, акрамя тэатра, была «шлюбная зала» і канцэртная, а з 1903 года — першы ў горадзе кінематограф. Фільмы бацька Сарвер прывозіў з Парыжа і з Варшавы.

З 1904 года старонкі гісторыі тэатральнага жыцця горада зацягвае дым сусветных войнаў і рэвалюцый, і пульс культурнага жыцця надоўга замаўкае, яго цяжка намацаць і мала што можна расказаць пра тэатральныя сезоны, хіба што пра асобныя асляпляльныя падзеі — апошнія канцэрты Аляксандра Вярцінскага і Ігара Севераніна, якія пакідалі Расію...

«А ведаеш, — сказаў мне неяк прыяцель, — што афіцэры крэпасці ездзілі ў тэатр на цягніку?.. Была чыгуначная ветка з крэпасці некуды ў горад...»

— Гэта магчыма, — пацвердзіў і Сарвер. — Ветка злучала крэпасць з будынкам арсенала (цяпер гэта жылы дом па вул. Леніна). А ад арсенала было рукой падаць да тэатра і Фогеля, і Сарвера.

Вось і зноў зацягнула дымам старонкі гісторыі, толькі цяпер гэта кучаравы дымок са старога манеўровага паравозіка, які вязе афіцэраў ад станцыі «крапасныя казармы» да станцыі «тэатральная»...

Міма арсенала, міма манежа і казіно, дзе ў 1939 годзе адкрыецца новы гарадскі тэатр. Але гэта зусім іншая гісторыя.

Таццяна ЗАРЭМБА,
тэатразнаўца.

г. Брэст.

НА БЛАКІТНЫМ ЭКРАНЕ

З 2 ПА 8 ЛІПЕНЯ

3 ліпеня. 16.15
«ІДЗІ І ГЛЯДЗІ»
Аб другім палітычным паломніцтве Хрысціянскай службы міру ФРГ у Беларусі.

3 ліпеня. 18.00
ЛІРА
Мастацка-публіцыстычная праграма. Перадача складзена з расказаў пісьменнікаў — былых франтавікоў і партызан пра ваенныя шляхі, якімі яны ішлі да Перамогі.

7 ліпеня. 15.25
І. ГАЙДН. МЕСА У ГОНАР КІРЫЛЫ І МЯФОДЗІЯ
Выканаўцы — Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла БССР імя Р. Шырмы і сімфанічны аркестр г. Шумена (Балгарыя).

7 ліпеня. 16.20
«СЫН ЗЯМЛІ БЕЛАРУСКАЙ»
Да 80-годдзя з дня нараджэння Г. І. Цітовіча. Перадача з фонду БТ.

7 ліпеня. 19.25
«НЕ СТРАЛЯЙЦЕ У МУЗЫКАНТА»
Прэм'ера дакументальнага фільма БТ.
Аўтар сцэнарыя І. Паўлючык, рэжысёр В. Басаў, аператар Г. Смірноў.

8 ліпеня. 12.45
«СОРАК ПЕРШЫ — ДЫПЛОМНЫ»
Адбудзецца знаёмства з сорак першым выпускам акцёрскага факультэта БДТМІ (мастацкі кіраўнік курса — А. Бутаноў). Гледачы ўбачаць урыўкі з дыпломных спектакляў.

8 ліпеня. 14.20
КЛУБ ВЯСЕЛЫХ І ЗНАХОДЛІВЫХ
Фінал рэспубліканскага турніра.
Удзельнічаюць зборныя каманды БДУ — МДМІ і віцебскіх ХТІ — педінстытута. Тэма гульні — святочны абед у клубе вясёлых і знаходлівых.

8 ліпеня. 16.55
ЧАСОПІСУ «БЕЛАРУСЬ» — 60 ГОД
Перадача прысвечана юбілею аднаго са старэйшых рэспубліканскіх часопісаў. Прымаюць удзел пісьменнікі В. Зуёнак, А. Разанаў, Г. Булыка, У. Някляеў, мастак А. Марачкін. Інтэрв'ю ў галоўнага рэдактара часопіса «Беларусь» А. Шабаліна бярэ Л. Хейдарава.

8 ліпеня. 17.55
ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЮ
Тэлевізійны фестываль беларускай песні.

8 ліпеня. 19.20
«ВЕТАХ»
Тэлеклуб народнай творчасці.
Перадача раскажа пра мастака па шкле з г. Барысава А. Новіка і выстаўку археалагічных знаходак XI—XIII стагоддзяў, якая адбылася ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и совета Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 06313 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОЎДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.